

Smaak voor de stad

Een studie naar de stedelijke woonvoorkeur
van gezinnen

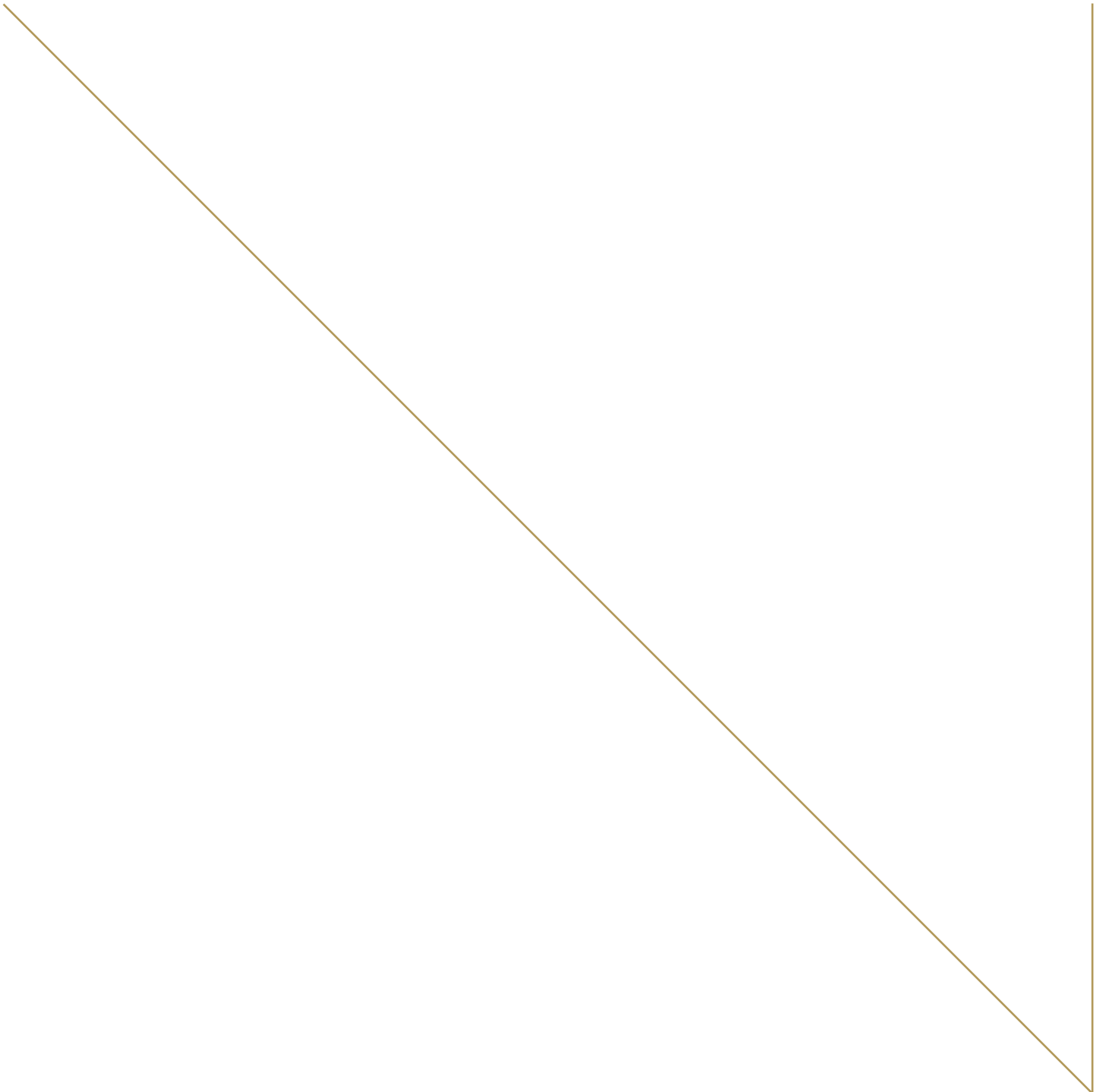

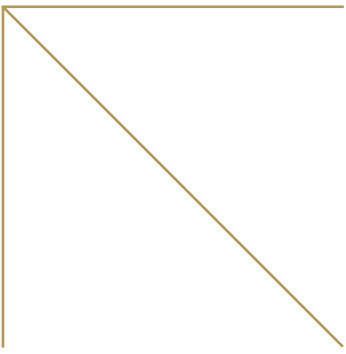

Smaak voor de stad

**Een studie naar de stedelijke woonvoorkeur
van gezinnen**

Voorwoord

Een (grote) stad wordt gekenmerkt door diversiteit. Diversiteit in voorzieningen, diversiteit in gebouwen. Maar zeker ook door de diversiteit in bevolkingssamenstelling. Eén bevolkingsgroep lijkt echter steeds minder vaak te kiezen voor de stad als de woonplaats: gezinnen met kinderen. Vaak wordt verondersteld dat zij een stad geen geschikte woonplaats vinden, door de drukte, de hectiek, de onveiligheid, etc.

In het voor u liggend rapport wordt ingegaan op deze veronderstelling. Onder de beleidsmakers en onderzoekers overheerst de gedachte dat “gezinnen en buitenwijken bij elkaar horen als vissen en water”. In dit rapport zetten we uiteen dat er wel degelijk gezinnen zijn die stedelijk georiënteerd zijn. We doen dat in de vorm van een essay, waarin we pleiten voor meer aandacht voor het stedelijk wonen voor de gezinnen: zowel in de wetenschappelijke discussie als in beleid.

Dit essay is geschreven in het kader van het “WBO 2002 prijsvraag” welke door DANS en VROM in 2005 uitgeschreven is. Uit achttien inzendingen zijn, op voordracht van een onafhankelijke jury, drie onderzoeksvoorstellen uitgekozen, welke als een aanvulling op de eerdere WBO publicaties dienen: een verdieping en verbreding van de kennis op het gebied van wonen en de verlegging van de aandacht naar beleidsgebieden die in het dagelijks beleidsonderzoek minder gangbaar zijn. Dit rapport is vernieuwend en voldoet dan ook aan de doelstelling van het Ministerie van VROM om onderbelichte zaken naar voren te halen.

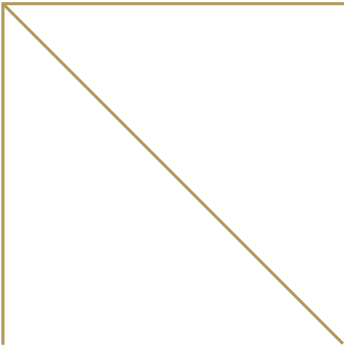
We hopen dat dit rapport bijdraagt aan meer aandacht voor het enigszins vergeten beleidsonderwerp van stedelijke woonbehoefte voor gezinnen met kinderen. We hopen dan ook het als een inspiratiebron zal dienen voor nieuwe ideeën en een hernieuwd interesse in de gezin als de bewoner van de stad.

Graag willen wij allen danken die een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van deze studie. Met name willen wij de leden van begeleidingscommissie bedanken voor het waardevolle klankbord dat zij geboden hebben.

Lia Karsten

Arnold Reijndorp

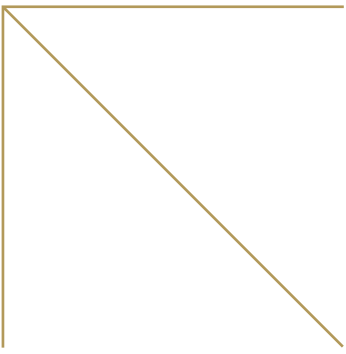
Joke van der Zwaard

Inhoudsopgave

Voorwoord	
Samenvatting	07
1. Introductie	09
Leeswijzer	12
2. Gezin en stad: vroeger en nu	13
2.1 Gezinnen in de stad: de praktijk	13
2.2 Gezinnen in het stedelijk debat en beleid	16
2.3 Samenvattend	19
3. Waarom wonen gezinnen uit de middengroepen in de stad?	21
3.1 Gegroeide verankering	21
3.2 Tijd-ruimtelijke voordelen	23
3.3 Sociale netwerken	26
3.4 Identiteit van stadsbewoner	29
3.5 Samenvattend	31
4. Twijfels en dilemma's over wonen in de stad	33
4.1 Kan ik hier mijn kind laten opgroeien?	33
4.2 Voel ik me hier (nog) veilig?	36
4.3 Hoor ik hier (nog) thuis?	40
4.4 Kan ik er zelf wat aan verbeteren?	42
4.5 Samenvattend: blijven of vertrekken?	43
5. Woonambities	45
5.1 Stedelijkheid maar niet al te heftig	45
5.2 De woning	46
5.3 Buitenruimte en woningontsluiting	46
5.4 Buurt en stad	47
5.5 De ideale gemengde stadswijk	48
5.6 Oude en nieuwe voorbeelden van succesvolle stadswijken	49
5.7 Waar kan de ideale stadswijk worden gerealiseerd?	51
6. Anders kijken naar de stad	53
6.1 Interessante groep	53
6.2 Een ander aanbod	54
6.3 Tot besluit	55
Literatuur	57
Bijlage 1	61
Over de auteurs	63
Colofon	64

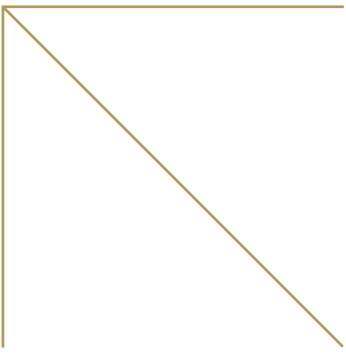
Samenvatting

Gezinnen hebben altijd in de stad gewoond, maar dat is langzamerhand minder vanzelfsprekend geworden. Gezinnen die het zich kunnen veroorloven trekken weg. Deze studie gaat over een in zekere zin a-typische bewonerscategorie: gezinnen uit de middengroepen die nog steeds wonen in de stad. Zij behoren tot de minderheid van blijvers. Zij vormen daarmee een relatief nieuwe categorie van stedelijk georiënteerde huishoudens, die bestaat uit Sociale Stijgers en Nieuwe Stedelingen. De stedelijke belangstelling van deze groepen kan in zekere zin als een volgende stap in de verdere differentiatie van woonvoorkeuren worden opgevat. Niet elk gezin heeft de groene buitenwijk als ultiem woonideaal.

De nieuwe belangstelling van gezinnen voor stedelijk wonen heeft te maken uit twee ontwikkelingen: de huidige dominante praktijk van het werkend ouderschap, en de stedelijke oriëntatie van veel migrantengezinnen. Gezinnen met twee werkende ouders willen stedelijk wonen vanwege de nabijheid van werk, een groot aantal voorzieningen en een sociaal netwerk. Daarnaast identificeren zij zich met de stad: het zijn stadsmensen. Zij proberen een status van gezin te verzoenen met een stedelijke identiteit. Hun voorkeur voor een stedelijke woonlocatie wordt vooral ingegeven door individuele en gezinskenmerken, maar weerspiegelt ook een opmerkelijke maatschappelijke betrokkenheid. Die betrokkenheid op de stedelijke samenleving is direct verbonden met het feit dat deze gezinnen niet alleen gebruik maken van de stad en haar voorzieningen, maar er zelf ook wonen. Als bewoner kijk je anders naar de stad dan als bezoeker. Maar dat wonen gaat ook gepaard met twijfels. Het pedagogisch klimaat op straat en op school worden scherp in de gaten gehouden. Ervaringen van onveiligheid en statusonzekerheid zetten aan tot nadenken over de vraag: zitten we hier nog goed? Het antwoord op deze vraag hangt mede af van de mogelijkheid zelf invloed uit te oefenen. Is (gezamenlijk) ingrijpen mogelijk, wordt dat ondersteund door een betrouwbare gemeentelijke overheid? En natuurlijk: is er een aantrekkelijk woonaanbod?

Woonambities blijken gericht te zijn op ruime woningen met voldoende kamers. Voor een minderheid is een bovenwoning een goed alternatief zolang die maar een eigen ontsluiting naar de straat heeft. Appartementen zoals die nu in veel herstructureeringsgebieden gebouwd worden, zijn bij Nederlandse gezinnen niet erg populair. Welke wijze van stapeling wel aanvaardbaar

is, behoeft nader onderzoek. Het verlangen naar een eigen tuin heeft in deze groep weinig te maken met de lust tot tuinieren. Men wil een 'eigen' of collectieve buitenruimte waar gespeeld kan worden, waar van allerlei opgeslagen kan worden en waar ruimte is voor verblijf en ontmoeting. Brede stoepen die een zekere toe-eigening mogelijk maken, zijn bij Nieuwe Stedelingen populair. Sociale Stijgers hechten meer aan een duidelijke scheiding tussen privé en openbaar. Verschillen zijn er ook in het type stedelijkheid dat gewenst wordt. Nieuwe Stedelingen zoeken stedelijkheid in de luwte, Sociale Stijgers voelen meer voor levendigheid op straat zonder dat dit gepaard gaat met overlast. Beide groepen stellen een gemengde omgeving op prijs: niet een homogene monofunctionele woonwijk, maar een heterogene buurt met een herkenbare groep van gelijkgestemde anderen. Het tegemoetkomen aan de wensen van stedelijk georiënteerde gezinnen vereist dat zowel de stad zelf (woningen en woonmilieu) als het denken over de stad en stedelijkheid veranderen. Belangrijke vragen voor verder onderzoek zijn de mate van dichtheid en de soort van menging. Hoeveel dichtheid kunnen gezinnen verdragen en wat is het ideale evenwicht tussen afstand houden en afstand overbruggen?

1. Introductie

“Als de gemeente gezinnen in de stad wil houden, moeten ze meer verkeersluwe straten maken. Dat is belangrijk. En proberen om de stad gemengd te houden met een beetje lucht erin. Niet alles volzetten. Dat betekent dus ook de middenklasse in de stad houden. Ik haat dat soort uitspraken, het is een heel besmette discussie eigenlijk, maar ik zie ook dat vrienden van ons wegtrekken en dat dat niet goed is voor de stad. Het zijn mensen met een beetje kapitaal en die moet je binnen houden. Maar het is natuurlijk ook een kwestie van levensstijl en zo. Ik weet niet of het lukt om ze binnen te houden. Vrienden zijn naar Nieuwerkerk aan de IJssel verhuisd, echt zo’n vreselijk gereformeerd gat, daar word ik echt heel cynisch van. Ze gaan voor het buiten spelen en de scholen. Dat ligt hier moeilijk... Rotterdam moet wel proberen een aantrekkelijke stad te blijven. Het is een tijdje heel leuk geweest, dat hier veel te doen was op het gebied van kunst en zo en dat zelfs mensen van Amsterdam hier uitgingen. Maar dat wordt al weer minder. Cultuur en debatten en zo is ook belangrijk, dat zou meer georganiseerd moeten worden. Mensen moeten weer trots op de stad kunnen zijn. Dat zie ik nu te weinig.”

Deze studie gaat over de stad als woonplaats voor gezinnen. Daar hebben de betrokkenen, zoals de hiervoor aangehaalde Rotterdamse, duidelijke denkbeelden over. Zij is een van de vele stadsbewoners met opgroeiende kinderen die hier aan het woord komen. De meesten hebben ambivalente gevoelens over hun woonplek. Toch zijn het vooral buitenstaanders die de stad als woonplek voor gezinnen als problematisch bestempelen. Wat doe je daar nog? Het is een vraag die ze regelmatig te horen krijgen. Dat zet aan tot denken, juist bij groepen die, zoals ze ook zelf aangeven, een zekere keuze hebben. Het zijn gezinnen uit de middengroepen van de samenleving die het zich zouden kunnen veroorloven een woning buiten de stad te kopen of te huren. Vooralsnog doen ze dat niet en over die al of niet bewuste keuze doen we in deze studie uitgebreid verslag.

Aan deze studie over stedelijk gezinswonen liggen uitgebreide interviews met de betrokkenen zelf ten grondslag. De grote levendigheid van die gesprekken staat in opvallend contrast met de stilte rond dit onderwerp in het huidige stedelijke debat. Over de stad wordt namelijk in vele bewoordingen gesproken, maar zelden over de vraag of steden een aantrekkelijke woonplek kunnen bieden aan huishoudens met opgroeiende kinderen. Er lijkt een soort stilzwijgende consensus te heersen over het idee

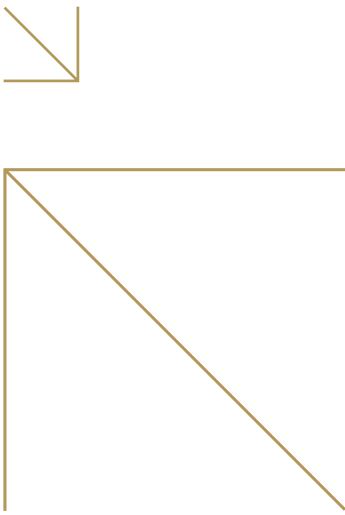
dat je kinderen maar beter niet in de stad kunt laten opgroeien. Wij kennen ook geen stedelijke nota’s die expliciet gewijd zijn aan de leef- en woonsituatie van gezinnen. Dat was in de jaren ‘50 en ‘60 heel anders. Tijdens de wederopbouw, maar ook nog daarna, stond het wonen van gezinnen in steden nog volop in de belangstelling¹. Vanaf het moment dat de suburbanisatie, waarbij vooral (aanstaande) gezinnen betrokken zijn, goed op gang kwam, is de stedelijke belangstelling voor het gezin als doelgroep van beleid bijna volledig verdwenen.

Gezinnen mogen onzichtbaar geworden zijn in het ruimtelijk beleid en debat, in de realiteit van alledag zijn gezinnen nooit uit de stad verdwenen. Het is waar dat zij een nieuwe status van minderheid hebben gekregen, maar het gaat nog steeds om een omvangrijke groep. Zelfs in de grootste stad van Nederland, Amsterdam, zijn nog veel gezinnen, getuige de ruim 100.000 kinderen die er wonen. Niks verdwenen dus. Dat is vooral te danken aan de vele immigrantengezinnen die in de stad zijn komen wonen. Recentelijk zien we ook een nieuwe interesse voor stedelijke wonen van de kant van de gevestigde tweeverdienende huishoudens met kinderen. Dat wordt onder meer duidelijk bij nieuwe stadswijken, zoals Stadstuinen in Rotterdam of IJburg in Amsterdam: er blijken zich hier opeens veel gezinnen te vestigen! Dat had niemand verwacht en dat geeft dan ook direct problemen - van een tekort aan klaslokalen tot een gebrek aan speelruimte en lange wachtlijsten voor de zwembaden. Gezinsleven in de stad, zo verzuchtte een van onze geïnterviewden, lijkt veel op een continue race om je kind op tijd op de juiste wachtlijsten te krijgen.

Geen eenvoudige opdracht

Beleed en realiteit lopen dus niet helemaal synchroon. Gezinnen wonen wel in de stad, maar daar is in het ruimtelijk beleid weinig expliciete aandacht voor. Dat heeft volgens ons te maken met de moeilijke opdracht die hier aan de orde is, maar ook met een verouderde beeldvorming over gezinnen. Het is nu eenmaal gemakkelijker om je als stad te richten op kleine kinderloze huishoudens: met een compacte woning op een goede locatie zijn veel kleine huishoudens al snel tevreden. Huishoudens die kinderen met banen en een beetje cultuur proberen te combineren, vormen een moeilijke doelgroep.

¹ Lefavre en de Roode, 2001; SISWO, 1977; Gezinsweekcommissie, 1968

Het gaat om volwassenen en kinderen, zij stellen zowel eisen aan de bereikbaarheid van werk en voorzieningen als aan de verblijffunctie van huis en straat, zij zijn zowel geïnteresseerd in een diverse stad als in omgang met gelijkgestemden.

De opdracht wordt nog een beetje ingewikkelder voor wie zich - zoals in deze studie gebeurt - wil richten op gezinnen uit de middengroepen. Dat is bij uitstek een groep met keuze, juist deze gezinnen kunnen het zich veroorloven hun heil elders te zoeken. Sommigen doen dat ook, uit volle overtuiging. Anderen aarzelen en zouden liever gebleven zijn. Zij koesteren geen suburbaan woonideaal maar vertrekken met spijt in het hart toch richting ruimte en groen². Zij gaan voor de kinderen, of zou er nog iets anders spelen? Zouden ze zich niet aangesproken voelen door het aanbod op de stedelijke woningmarkt, de advertenties waarin penthouses worden aangeprezen of de strakke stenige uitstraling die veel herstructureringsprojecten kenmerkt?

Hier komt ook de achterhaalde beeldvorming naar voren: gezinnen worden al gauw als 'truttig' weg gezet, te weinig dynamisch voor een modern stedelijk leven. Dat veel stedelijke gezinnen behoren tot de alom bejubelde - en door stadsbesturen gewilde - creatievelingen en cultuurminnaars dringt nog niet overal door. En dat heeft weer veel te maken met het dominante vertoeg over stad en stedelijkheid: daarin zijn stedelijke gezinnen en gezinsleven in de stad opvallend afwezig.

Vraagstelling: wat vinden gezinnen in de stad, én wat hebben steden aan gezinnen?

De onzichtbaarheid van gezinnen in debat en beleid heeft natuurlijk ook iets te maken met de ruimtelijke onderzoekspraktijk. Over gezinnen die in de stad wonen, zeker als het gaat om middenklasse-gezinnen, is weinig bekend³. Het gaat in zekere zin om a-typische gezinnen. Gezinnen die het zich kunnen veroorloven wonen daar immers niet? Stadsonderzoek gaat sowieso vooral over zogenaamde achterstandsbuurten en problematische groepen. Hoe hoger op de maatschappelijke ladder, hoe minder onderzoek. Waarom kiezen gezinnen die zich ook wel iets anders (elders) kunnen veroorloven eigenlijk voor

de stad? Waarom blijven ze en wat bindt ze aan de stad? Welke twijfels kennen ze en hoe gaan ze hiermee om? En hoe ziet het stedelijk woonideaal van deze categorie er uit? Dat zijn vragen waarop we in Nederland nog nauwelijks een antwoord hebben en dat zijn ook de vragen die we in deze studie willen beantwoorden.

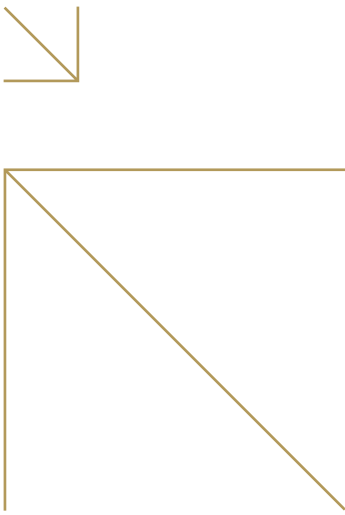
Daarmee willen we tevens een discussie aangaan over de stad. Het gaat ons niet alleen om een plekje voor gezinnen, maar ook om een andere opvatting over stad en stedelijkheid. Een stad waar gezinnen als vanzelfsprekend deel van uitmaken, is een andere stad dan die waar in de huidige beleidscontext aan gereferereerd wordt. Daarbij vragen we ons ook af of de hier onderzochte groep van gezinnen eigenlijk wel interessant is voor de stad. Wat zouden steden aan deze groep kunnen hebben?

Kansen en kwetsbaarheid

Het jarenlange vertrek van gezinnen uit de steden wijst erop dat gezin en stad al lange tijd een ingewikkelde relatie onderhouden. Er zijn echter aanwijzingen dat hierin enige verandering ten goede optreedt. Sommige gezinnen blijken de voorkeur te geven aan stedelijk wonen boven een vertrek naar buiten. En sommige steden zijn meer overtuigd geraakt van het belang van gezinnen voor de stad. Onze stelling is: de kwaliteit van de steden is er bij gebaat als het beleid mikt op groepen die hoge eisen stellen aan de stad als woonplaats, groepen voor wie een extra inspanning moet worden verricht, waarvan de resultaten uiteindelijk iedereen ten goede komen. We zullen laten zien, dat stedelijke middenklasse-gezinnen behoren tot de groepen die een binding met de stad hebben en die een belangrijke rol kunnen spelen in de sociale netwerken die het stedelijk leven dragen. Deze groep onderscheidt zich van andere doelgroepen van het stedelijke vernieuwingsbeleid. Zij waarderen namelijk de stad niet alleen als creatieve werkomgeving en uitgaansmilieu, maar zij stellen ook hoge eisen aan de stad als woonplaats, aan de kwaliteit van dagelijkse voorzieningen en aan het pedagogisch klimaat. Dat betekent dat naast een geschikte woning een aantrekkelijke omgeving vereist is.

² Reijndorp, et al, 1998

³ Karsten en van Kempen, 2003

Onze inzet is het vergroten van kansen: voor gezinnen op een mooie woonplek in de stad en voor steden op het daadwerkelijk tegengaan van het vertrek van een belangrijke middengroep. We hebben uitgebreid onderzoek gedaan naar de woonsituatie en woonidealen van stedelijke middenklasse-gezinnen. Daarvan doen we hier verslag. Daarbij zal ook duidelijk worden dat het opheffen van een plek voor gezinnen een kwetsbaar streven is. Het is niet eenvoudig om praktisch en mentaal een goede verbinding te maken tussen stedelijkheid en gezinsleven. Daarbij zijn bovendien niet alleen beleidsinstanties aan zet, maar ook de betrokkenen zelf. Stedelijk gezinsleven faciliteren is ook het ruimte laten aan initiatieven die uiteindelijk leiden tot een ander ideaalbeeld en een nieuwe realiteit van stad en stedelijk leven. Een ideaalbeeld van de stad en een realiteit van wonen waar het opgroeien van stadskinderen een onlosmakelijk geheel mee vormt.

Onderwerp van deze studie: werkende gezinnen uit de middengroepen...

Over de definitie van gezinnen uit de middengroepen kan uitgebreid gediscussieerd worden. In deze studie is gekozen voor een pragmatische benadering: huishoudens met opgroeiende kinderen en werkende volwassenen waarbij tenminste een van de ouders een opleiding heeft die gelijk is aan of hoger dan mbo-niveau. Het zijn werkende gezinnen met twee inkomens (voornamelijk maar niet uitsluitend anderhalfverdieners) en werkende alleenstaande ouders. Daarmee hebben we de dominante vorm van het Nederlandse gezin te pakken, de combineerders, maar ook een type huishouden met brede variatie. Die variatie betreft het aantal uren betaald werk, het soort beroep en het loon dat hiermee verdiend wordt. De categorie werkende gezinnen uit de middengroepen hebben we breed gedefinieerd en bestaat uit zowel parttime werkenden op mbo-niveau als fulltime werkenden op academisch niveau met alle daartussen liggende schakeringen van lagere en hogere middenklasse.

...en wel 'Sociale Stijgers' en 'Nieuwe Stedelingen'

Deze studie is een compilatie van eerder gedaan onderzoek (zie bijlage 1) naar twee groepen middenklasse-gezinnen die niet alleen stedelijk georiënteerd zijn, maar ook in de stad wonen.

Zij behoren tot wat we hier noemen de 'Sociale Stijgers'⁴ en de 'Nieuwe Stedelingen'⁵.

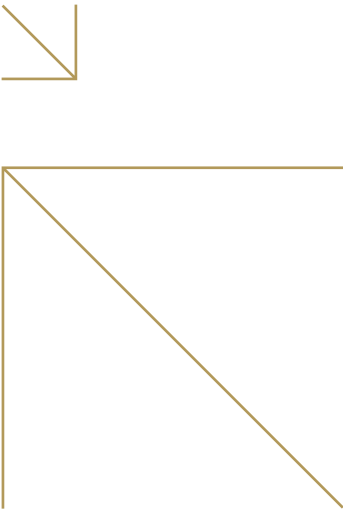
Sociale Stijgers zijn in deze studie stadsbewoners die gedurende hun eigen volwassen leven via diplomastapeling en/of ondernemerschap een hogere sociaal-economische positie hebben dan hun ouders. De meerderheid heeft een opleiding op ongeveer mbo-niveau. Het zijn veelal immigranten van de tussengeneratie met een nieuwkomerpartner. De tussengeneratie-immigranten zijn hier niet geboren maar wel opgegroeid, en ze hebben in Nederland altijd in de grote stad gewoond. De financiële armslag van deze groep varieert, maar is over het algemeen bescheiden. Het zijn gezinnen met twee banen, waarbij de vrouwen werken in functies die uiteenlopen van administratief medewerker en speeltuinmedewerker tot klassenassistent en schoonmaker, terwijl de mannen werken in technische beroepen, de uitzendbranche en de handel.

De Nieuwe Stedelingen in deze studie zijn nieuwkomers in de stad die inmiddels een gezin hebben gesticht. Het zijn veelal - maar niet uitsluitend - autochtone gezinnen die werk en zorg combineren. Ze worden ook wel als yupps (young urban professional parents⁶) aangeduid - om ze te onderscheiden van de kinderloze yuppies (young urban professionals). Ze hebben doorgaans diploma's op hbo- en academisch niveau. Sommigen van hen hebben dat opleidings- en beroepsniveau gehaald via de route van het diploma-stapelen, de meesten zijn direct na hun middelbare school gaan studeren. De variatie in verdiensten is breed, maar doorgaans hoger dan bij de Sociale Stijgers. Hun beroepen liggen in de sociaal-culturele (kunstenaars, media, onderzoek) en in de publieke sector (onderwijs, overheid), maar ook een minderheid advocaten, medici en managers uit het bedrijfsleven behoort hiertoe.

⁴ naar: Van der Zwaard, 2005

⁵ naar: Reijndorp, 2004

⁶ Karsten, 2003

Leeswijzer

Deze studie wil een aantal deelvragen beantwoorden die in de hiernavolgende hoofdstukken aan de orde komen. Hoofdstuk 2 schetst eerst een beeld van de historisch gegroeide relatie tussen gezin en stad: welke positie hebben gezinnen in de stad in de loop van de tijd ingenomen? Maar ook toont het welke aandacht er voor gezinswonen is geweest in de opeenvolgende verhandelingen over de stad.

In Hoofdstuk 3 vragen we ons af waardoor het komt dat gezinnen een hernieuwde belangstelling krijgen voor stedelijk wonen: wat bindt werkende gezinnen aan de stad? Waarom blijven deze gezinnen in de stad wonen terwijl zij ook elders een woning zouden kunnen betalen?

Hoofdstuk 4 laat zien dat veel gezinnen zich dat zelf ook afvragen. Hier staan we stil bij de twijfels en dilemma's die samengaan met stedelijk gezinswonen. Woonvoorkeuren blijken niet altijd eenduidig, er wordt gewikt en gewogen. Hoofdstuk 5 gaat over de vraag welke idealen van stedelijk wonen gezinnen koesteren. Het gaat hier om de woonambities in brede zin en op verschillende schaalniveaus die in Nederland nog niet eerder beschreven zijn. Hoofdstuk 6 geeft een korte slotbeschouwing waarin we terugkomen op de vraag of de hier onderzochte gezinnen interessant zijn voor de stad en wat er zou moeten gebeuren om huishoudens met kinderen een vanzelfsprekend onderdeel te laten zijn van stad en stedelijk leven.

2. Gezin en stad: vroeger en nu

Welke positie hebben gezinnen in de stad in de loop van de tijd ingenomen? Dit hoofdstuk schetst eerst een beeld van de historisch gegroeide praktijk van gezinsleven in de stad. Vervolgens laten we zien welke aandacht gezinswonen kreeg - en krijgt - in de opeenvolgende verhandelingen over de stad. Kortom, de praktijk en het beleid rond het stedelijke gezin - vroeger en nu.

2.1 Gezinnen in de stad: de praktijk

Altijd gezinnen in de stad, en altijd bezorgde professionals. Gezinnen hebben altijd in de stad gewoond. Tot ver in de jaren zestig van de afgelopen eeuw had het opgroeien in de grote stad een grote mate van vanzelfsprekendheid. Maar hoewel hele generaties in de stad zijn opgegroeid en kinderen nog steeds een groot deel van de stedelijke bevolking uitmaken, uiten sinds jaar en dag professionals zorgen over het stedelijke gezinsleven. Aanvankelijk waren dat vooral vertegenwoordigers uit de medische en pedagogische hoek. Aan het begin van de 20e eeuw spitste die bezorgdheid zich toe op de slechte woonomstandigheden in de stad waar grote arbeidersgezinnen in kleine etages en kelders gehuisvest waren⁷. De sociaal-hygiënisten wezen op tal van ongezonde toestanden die het welzijn van volwassenen en kinderen schaadde. Uit opvoedkundige hoek kwam de vraag of stadskinderen wel genoeg in aanraking met de natuur kwamen⁸. De pedagogen vonden dat kinderen aparte aandacht nodig hadden en speciale voorzieningen, die tegemoetkwamen aan de unieke status van kind-zijn. Er moest aandacht komen voor de ontwikkeling en het leren van kinderen en er moest gezorgd worden voor compensatie van de duistere kanten van het (grote-)stadsleven⁹. Een hausse aan leeftijds specifieke kinderdomeinen was het resultaat¹⁰.

De boekenplank: gezinnen woonden altijd in de stad

Dat gezinnen altijd hun eigen plek in de stad hebben gehad, mag wel blijken uit de boeken als *Dichter op de Zeedijk* (Van Beijnum, 2002), *Klein beginnen* (Carmiggelt, 1950), *Zo dicht bij Amsterdam* (Donkers, 1996), *De vlegeljaren van Pietje Bell* (Van Abcoude, 1920) en *Het huis aan de Schiekade* (Van der Horst, 1990). Vanaf de jaren zestig - met de aanvang van de suburbanië - is gezinsleven in de stad minder vanzelfsprekend geworden. Dat heeft enerzijds te maken met de veranderde positie van de gezinnen zelf en anderzijds met een veranderde stad en een veranderend vertoog over de stad.

Vanaf 1900: speciale kinderdomeinen in de stad

Lager onderwijs voor kinderen bestond al lang, maar scholen waren lange tijd niet voor alle kinderen toegankelijk. Dat veranderde nadat in 1900 de leerplicht voor kinderen en het verbod op kinderarbeid wettelijk geregeld waren. Daarna kwam als vanzelf het recht van kinderen om te spelen op de agenda. Waar moesten kinderen die in de stad opgroeiden eigenlijk spelen? De straten waren vaak overvol met karren, paarden en bedrijvigheid of, zoals de later beroemde pedagoog Ligthart schreef, 'vol met tabaksstank, bierlucht, gebabbel en dameshoeden'¹¹. De plekken waarop stadskinderen voor hun spel waren aangewezen, vormden volgens de pedagogen daarmee niet bepaald een ideaal kinderdomein. Hun bezorgdheid over de slechte invloeden van het stadse straatleven verspreidde zich in bredere kring. Verlichte industriëlen en de nog prille arbeidersbeweging gingen zich bemoeien met de vrijetijdsbesteding van de arbeiders en hun kinderen. Die inspanning resulteerde onder andere in de oprichting van speeltuinen: 'omsloten tuinen waar kinderen uit de arbeidersklasse onder begeleiding kunnen spelen, waarmee beschaafd vermaak en gezonde beweging hand in hand gaan'¹². De eerste speeltuinen waren private plekken, waar tegen betaling en/of lidmaatschap gespeeld kon worden. Sommige stonden alleen open voor kinderen die op school goed hun best deden. De snel groeiende speeltuinbeweging wilde niet alleen kinderspel mogelijk maken, maar ook ontwikkeling en emancipatie via de weg van beschaafd spel en goede scholing. In korte tijd zijn met name in de arbeidersbuurten van de grote steden veel speeltuinen aangelegd en daarmee is Nederland tamelijk uniek in de wereld.

Jaren '50 en '60: kinderspel een overheidstaak, stadsgezin herkenbare doelgroep

Na de Tweede Wereldoorlog werd het een reguliere opdracht voor de overheid ervoor te zorgen dat stadskinderen kunnen spelen. Naast de particuliere besloten speeltuinen bouwden stedelijke overheden een groot aantal openbaar toegankelijke speelplaatsen. De eerste openbare speelplaats in Amsterdam werd in 1947 geopend, maar de voorbereiding was al in de

⁷ Querido 1973

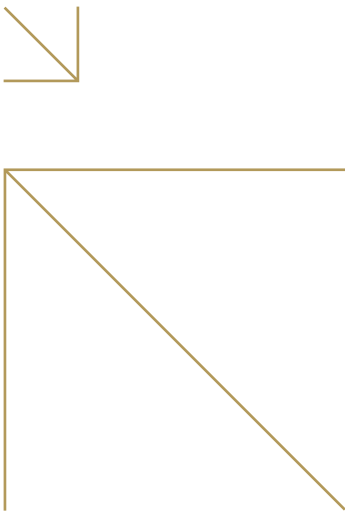
⁸ Röling 1996; Thijssen 2002

⁹ Dasberg 1984

¹⁰ Karsten 2002

¹¹ geciteerd in Röling 1996

¹² NUSO 1992, 5

jaren '30 gestart¹³. Tijdens de wederopbouw werden honderden projecten gerealiseerd en tot ver in de jaren zestig bestond er grote consensus over de noodzaak stadskinderen en stedelijk gezinsleven te faciliteren. Verfijnde normen werden opgesteld en met speelplaatsencommissies werd aan deskundigheidsbevordering gewerkt. Aan deze ontwikkelingen droegen ook vermaarde architecten en stedenbouwkundigen bij, zoals Aldo van Eyck en Jacoba Mulder, beiden werkzaam bij Publieke Werken in Amsterdam. Hun projecten zijn een duidelijke poging om kinderen en gezinnen een vanzelfsprekend onderdeel en zelfs een verrijking van de grote stad en het stedelijk leven te laten zijn¹⁴. Achteraf gezien kunnen de jaren vijftig en zestig beschouwd worden als een periode waarin het gezin als doelgroep van stedelijk beleid nog herkenbaar aanwezig was.

Laatste decennia: het gezin een minderheid, met name in de grote stad

Vanaf de jaren zestig begint de praktijk van het wonen te veranderen. De dominantie en eenvormigheid van het traditionele gezin - vader, moeder en kinderen met soms nog een inwonende tante, oom of opa - verdwijnt en gezinnen vormen niet langer de enige huishoudenvorm. In heel Nederland stijgt het aantal alleenwonenden en andere kinderloze huishoudens de laatste decennia sterk¹⁵.

Door de massale suburbanisatie is de minder dominante positie van huishoudens met kinderen het meest zichtbaar in de grote stad. In de grote steden bestaat 26% van de huishoudens uit huishoudens met kinderen¹⁶. In de groeikernen is dat 42% en voor Nederland als geheel 35%. In het algemeen geldt dat het percentage huishoudens met kinderen afneemt naarmate de afstand tot het stadscentrum toeneemt¹⁷. In de grote steden wonen de meeste gezinnen in de nieuwe wijken aan de rand.

Gezinnen trekken (nog steeds) weg uit de stad

De relatieve ondervertegenwoordiging van gezinnen in de stad heeft te maken met de sterke toename van het aantal eenpersoonshuishoudens en het wegtrekken van met name gezinnen uit de hogere inkomensklassen¹⁸. Cijfers doen vermoeden dat er voorlopig nog geen eind komt aan het wegtrekken van gezinnen. Meer dan 40% van de huishoudens met kinderen die wonen in de grote stad heeft plannen om te verhuizen. Dat is een veel hoger percentage dan de 24% die geldt voor alle Nederlandse gezinnen¹⁹. Gezinnen met kinderen in de vier grote steden zijn - vergeleken met gezinnen elders - het minst gelukkig met

hun woonsituatie²⁰. Ouders zijn met name ontevreden over de onderwijs- en speelvoorzieningen, de voorzieningen voor jongeren en de kwaliteit van het groen in de stad. Daarom valt te begrijpen dat vooral gezinnen met kinderen de steden de rug toekeren, aldus het Woningbehoefte Onderzoek 2002. De meest recente Amsterdamse cijfers laten zien dat er in de stad nog wel veel kinderen geboren worden, maar dat veel autochtone gezinnen vrij snel daarna de stad alsnog verlaten²¹. Hun vertrek is de laatste jaren zelfs toegenomen. De suburbanisatie van gezinnen is niet meer alleen op het conto van oorspronkelijk Nederlandse gezinnen te schrijven, ook migranten mengen zich in deze stroom en dan met name Surinamers en Turken²². Uiteindelijk hebben al deze ontwikkelingen geleid tot een geheel nieuwe status van het stedelijk gezin: die van een minderheid.

¹³ AUP 1934

¹⁴ Lefaivre en De Roode, 2002

¹⁵ VROM 2004: 156

¹⁶ SCP 2001: 22

¹⁷ Pfeffer et al, 2005

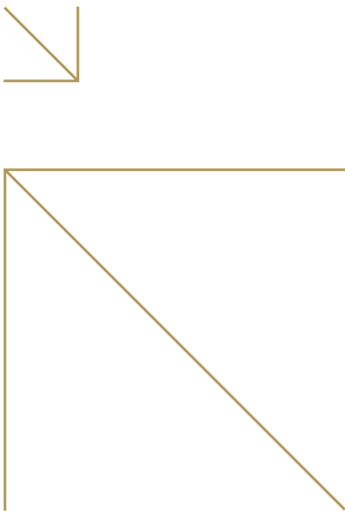
¹⁸ Bootsma 1998; Vijgen & Van Engelsdorp Gastelaars 1991; SCP, 2004: 30

¹⁹ SCP 2001: 34

²⁰ WBO Kernpublicatie 2002: 45

²¹ O & S Factsheet, dec. 2005

²² Sterkx et al, 2003; Burgers en van der Lugt, 2005; Van der Zwaard, 2005

De stad wordt gezien als jungle voor kinderen...

Het wegtrekken van de beter gefortuneerde gezinnen heeft de negatieve beeldvorming rond stedelijk gezinsleven versterkt. Daarin heeft de komst van grote groepen immigrantengezinnen geen verandering gebracht. De stad wordt in toenemende mate als een fout milieu voor kinderen beschouwd. Deze negatieve beelden worden geregeld gevoed door mediaberichten waarin vrijelijk relaties worden gelegd tussen de stad, gebroken gezinnen en problematische kinderen. Hoewel de empirische basis voor deze relatie veelal ontbreekt, blijkt de *terror-talk*²³ die er het gevolg van is, effectief te zijn. Wie wil zijn kinderen nog aan de grote stad blootstellen? Gezinnen die het zich kunnen veroorloven vertrekken naar buiten, ook al gaat dat vaak gepaard met lange reistijden, verbroken netwerken en soms ook ongelukkige moeders - de bekende groene weduwen. Het ideaal van een rustig, groen en veilig gezinsleven in de suburb is het leidend perspectief voor veel huishoudens met kinderen²⁴. Aan dit suburbane ideaal is recentelijk de rurale idylle toegevoegd²⁵.

...al ervaren kinderen dat zelf niet zo

Kinderen zelf blijken overigens heel pragmatisch: elke woonsituatie heeft zijn voor- en nadelen en zij zijn flexibel genoeg om daar het beste uit te halen.

Huidige volwassenen die terugkijken op hun jeugd in de grote stad spreiden over het algemeen een grote mate van tevredenheid ten toon. Is dat nostalgie of was het vroeger echt goed toen - beter dan nu? Het zal wel nooit helemaal duidelijk worden, zeker is wel dat het vroeger niet allemaal beter was. Belangrijk verschil is wel dat ouders en anderen vroeger minder snel ergens een probleem van maakten dan tegenwoordig. Kinderen werden veel meer dan nu gezien als weerbare wezens die wel tegen een stootje kunnen²⁶. Problemen werden tegelijkertijd gezien als een normaal onderdeel van de jeugdperiode, waar kinderen ook sterker van worden. En inderdaad, met Ciske de Rat is het uiteindelijk toch nog goed gekomen.

Stadskinderen van nu waarderen de straat waar zij wonen, tenzij de situatie echt deprimerend is. Pubers die in de stad zijn opgegroeid blijken experts in het creëren van plekken waar zij zich thuis voelen en vermijden als gevaarlijk bestempelde delen van de stad. Zij hanteren gedifferentieerde strategieën voor hun dagelijkse gang door de stad²⁷.

Smaak voor de stad

Hoewel de stad dus geen beste pedagogische reputatie heeft en gezinnen er tegenwoordig een minderheid vormen, zijn ouders en kinderen bepaald nog niet afwezig in de stad. Er is een categorie die weinig keus heeft en aangewezen is op de goedkope woningvoorraad in de stad. Daartegenover staat een deel van de hoogste inkomensgroepen die altijd in de stad is blijven wonen. Dat zijn de rijke gezinnen die zich een woning in de beste delen van het Rotterdamse Kralingen, het Haagse Statenkwartier en de Amsterdamse Concertgebouwuurt kunnen veroorloven. Zij hebben nooit veel aanleiding gezien om de stad de rug toe te keren - ze combineren een gunstige woonlocatie met een prettig woonklimaat. Maar ook andere gezinnen besluiten tegenwoordig dat een verhuizing naar buiten niet echt nodig of niet erg wenselijk is²⁸; ze krijgen de smaak voor de stad weer te pakken. Deze trend blijkt veel te maken te hebben met de opkomst van het werkend ouderschap, en met de toename van immigrantengezinnen met stedelijke roots. In zekere zin is de hernieuwde stedelijke belangstelling te zien als een volgende stap in het proces van differentiatie en uitsortering. Want ook binnen de deelgroep gezin zijn de verschillen in levenswijze en woonvoorkeuren toegenomen.

Maar ook: ambivalente woonwensen

Zeker is dat het dagelijks combineren van betaald werk, zorg en huishouden grootheden als tijd en afstand weer op de agenda plaatst²⁹. Stedelijk wonen kan daarom juist voor werkende gezinnen een aantrekkelijke - hoewel niet onomstreden - optie zijn. Enerzijds zijn zij vanwege de dagelijkse arbeid-zorg-combinatie gebaat bij een optimale locatie van hun woning: dichtbij een groot aantal dagelijkse en niet-dagelijkse voorzieningen, inclusief werk. Dat vertaalt zich in een voorkeur voor een sterk stedelijke woonlocatie. Anderzijds wensen ouders voor hun kinderen een ruime, rustige, veilige en groene omgeving - kwaliteiten die in de suburb beter gewaarborgd lijken. Maar voor ouders die zelf in de stad zijn opgegroeid, zoals de tussengeneratie-

²³ Katz, 1993

²⁴ Mazanti, 2005

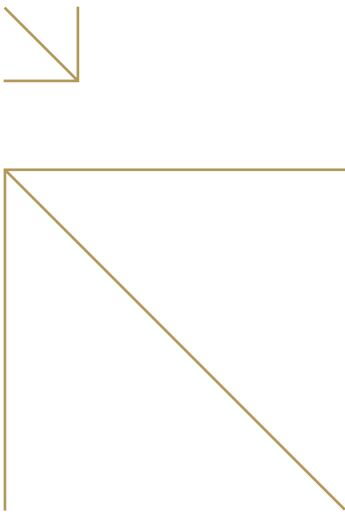
²⁵ Valentine 1977; Emmelkamp 2004; Heins & Van Dam, 2003

²⁶ Bouw en Karsten, 2004

²⁷ Emmelkamp, 2004

²⁸ Brun en Fagnani, 1994; Butler en Robson, 2001; Karsten, et al, 2006

²⁹ Jarvis et al, 2001

immigranten, kan dat weer net wat anders liggen. Werkende gezinnen vormen, ondanks allerlei verschillen, een herkenbare categorie binnen de groep van blijvers. Zij maken een belangrijk deel uit van de door het stedelijk beleid zo gewenste - maar vaak niet opgemerkte - middengroepen.

2.2 Gezinnen in het stedelijk debat en beleid

Stedelijk georiënteerde gezinnen maken zelf de keuze voor een stedelijke manier van wonen op grond van individuele en huishoudkenmerken. Tegelijkertijd zijn ze als stadsbewoners onderwerp van het stedelijk debat en beleid. Hoe heeft zich dat stedelijk debat en beleid ontwikkeld? En wat zeggen de huidige opvattingen over de positie van gezinnen in de stad?

Jaren '70: Bouwen voor de buurt

De recente herwaardering van de stad als woonomgeving vindt haar oorsprong in de sociale bewegingen van de jaren zeventig³⁰. De saneringsplannen voor verschillende oudere stadswijken bleken hevige protesten op te roepen - geheel tegen de verwachting van bestuurders, planologen en stedenbouwkundigen in. Met hulp van architecten, sociologen, welzijnswerkers en studenten ontwierpen bewonerscomités en actiegroepen alternatieve plannen. Die alternatieven zetten zich af tegen de vervanging van de kleinschalige en multifunctionele omgeving door het stedenbouwkundige model dat in de naoorlogse buitenwijken tot stand was gebracht. Wat later bekend is geworden als het bouwen voor de buurt, was in feite een herwaardering van de stad, van de sociale diversiteit en de multifunctionaliteit van de stedelijke omgeving. Het werd niet langer vanzelfsprekend gevonden dat sociale stijging gelijk stond met verhuizen uit de binnenstadswijken naar de buitenwijken. Dat gold voor de oorspronkelijke bewoners van deze wijken evengoed als voor de nieuwkomers: de studenten en afgestudeerden die zich in de jaren zeventig in deze wijken vestigden en die een belangrijke factor vormden in de protesten tegen de saneringsplannen. In de alternatieve plannen was veel aandacht voor het kindvriendelijker maken van deze stadswijken, zonder de wijken om te toveren in gezinswijken zoals aan de rand van de stad. Straten werden heroverd op het autoverkeer, binnenterreinen omgevormd tot collectieve tuinen, schoolpleinen als speelpleinen ingericht, er werden crèches opgericht en peuterspeelzalen, en midden in de stad kwamen heuse kinderboerderijen tot stand.

Vanaf jaren '80: Stedelijke vernieuwing

Eind jaren tachtig werd duidelijk dat de wereld minder vriendelijk en gezellig was dan verwacht. De werkloosheid in de steden was sterk gegroeid, vooral onder de immigranten die zich inmiddels in de vernieuwde binnenstadswijken hadden gevestigd. De steden begonnen aan een volgende revitaliseringsronde, als stedelijke vernieuwing aangeduid. Het bijvoeglijke naamwoord stedelijk zette zich af tegen de stadsvernieuwing die zich teveel op de buurten had gericht. In navolging van buitenlands onderzoek³¹ ontdekten journalisten een nieuwe, veelbelovende groep stedelingen, de inmiddels bekende yuppies: jong, hoogopgeleid, alleenstaand of tweeverdiener. Ze werden al snel omarmd door bestuurders en beleidsmakers als de dragers van de stedelijke revitalisering. Yuppies beschikken immers over veel geld, dat ze - zo was de verwachting - graag uitgeven aan de stedelijke voorzieningen. Immers, ze hebben tegelijk weinig tijd, dus zijn ze aangewezen op allerlei diensten die juist de stad hen kan bieden. En daarbij zijn ze hoogopgeleid en dus - was alweer de verwachting - vormen ze bij uitstek het publiek voor culturele voorzieningen als musea, galeries, concertzalen en podia. Ze passen zo naadloos in de culturele strategie die de meeste steden in de jaren negentig gingen ontwikkelen om de stedelijke economie nieuw leven in te blazen: de omslag naar een diensteneconomie. Op basis van de inwisselbaarheid van tijd en geld werden de drukke, hoogopgeleide employees van de dienstensector uitgeroepen tot bij uitstek stedelijke huishoudens. Daarbij: zij waren gemakkelijker dan gezinnen in te passen in de bestaande stedelijke woningvoorraad, met overwegend kleine etages. In een stad als Amsterdam bestaat ongeveer 30% van de voorraad uit een- en tweekamerwoningen³².

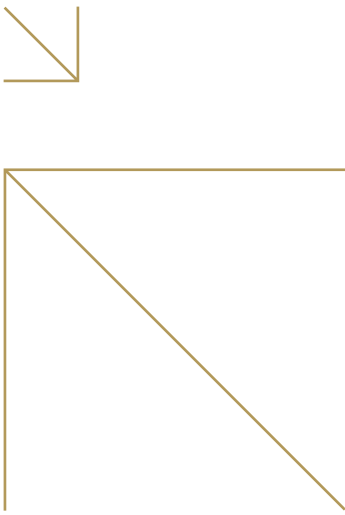
De eveneens hoogopgeleide stedelijke gezinnen komen in de revitaliseringsvisie nauwelijks voor. Huishoudens met kinderen zouden te weinig deelnemen en bijdragen aan het stedelijk ver-tier en waren dus minder interessant voor deze strategie. Voor hen werd de nieuwe buitenwijk bestemd aan de rand van de stad, of verder weg. Niet voor niets wonen juist in de Vinex-wijken veel gezinnen³³.

³⁰ De Vletter, 2004

³¹ Short 1996

³² www.O&S.nl

³³ WBO Doorstroming 2004: 11

Daartoe behoren ook gezinnen met een naar eigen zeggen stedelijke levensstijl die liever in de stad waren gebleven³⁴. Het liefst zouden zij een ruim huis hebben, wel in de stad, maar enigszins in de luwte van de stedelijke hectiek. Maar zulke woningen zijn maar mondjesmaat aanwezig en voor velen net niet betaalbaar.

Jaren '90: De attractieve stad

De stedelijke revitaliseringsstrategie van de jaren negentig krijgt een vervolg in het beleid dat op dit moment furore maakt onder het motto 'attractieve stad'. Vrije tijd, recreatie en toerisme zijn ontdekt als nieuwe aanjagers van de stedelijke economie. Richtte het revitaliseringsbeleid zich via het jonge, drukke stedelijke huishouden nog voornamelijk op de (nieuwe) bewoners van de stad, de attractieve stad houdt het oog vooral gericht op de bezoeker. Of liever: op de bezoekers, want het succes van dit beleid wordt afgemeten aan de aantallen die afkomen op de evenementen, manifestaties en festivals die het gehele jaar plaatsvinden. Steden zijn in een onderlinge concurrentiestrijd gewikkeld en proberen zichzelf voortdurend op de kaart te zetten: city marketing. Maar de nagestreefde attractiviteit voor bezoekers lijkt op gespannen voet te staan met de aantrekkelijkheid van de stad als woonstad. De stad is een plaats om uit te gaan, om voorstellingen en culturele evenementen te bezoeken, een circuit voor marathons en andere grootschalige sportevenementen en een decor waarin de verschillende stedelijke levensstijlen op eigen wijze paraderen, van gay-parade tot zomercarnaval. Die manifestaties vinden weliswaar hun oorsprong in de stad waar ze plaatsvinden, maar zijn in het beleid daarvan losgeraakt. Het zomercarnaval in Rotterdam wordt nog wel voornamelijk door de immigrantenbevolking geproduceerd, maar speelt zich verder nog uitsluitend af in het centrum van de stad en negeert daarmee de multiculturele stad waarin het zijn oorsprong vindt.

De afname van de betrokkenheid op economisch en sociaal terrein wordt volgens sommige stadsonderzoekers gecompenseerd door een toename van de binding met de stad in de consumptieve en de professionele sfeer³⁵. De aldus ontstane uitstad is niet alleen de plaats om uit te gaan, maar ook een domein waar culturele uitwisseling plaatsvindt. Mensen kiezen niet toevallig voor de stad om uit te gaan, en daaruit blijkt een bepaalde betrokkenheid bij het stedelijk leven, in al zijn diversiteit.

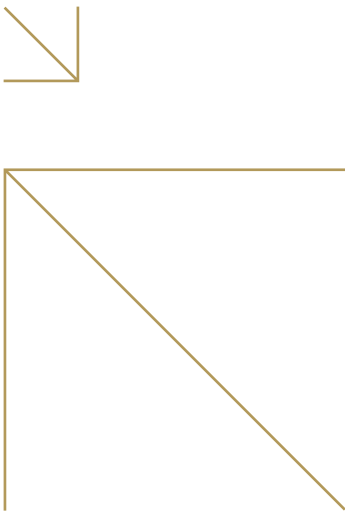
Anderen zijn van mening dat dit leidt tot een gebrek aan engagement met het economisch en sociaal reilen en zeilen van de stad. Zijderveld constateerde in het begin van de jaren tachtig³⁶ dat het steden ontbeerde aan stedelijkheid. De stedelijkheid waaraan hij refereerde werd gevormd door een stedelijk ethos, de verbondenheid van de burgers met hun stad en met elkaar. Dat stedelijk ethos was in de moderne tijd al vervaagd maar werd naar zijn mening door suburbanisatie verder aangetast. De betrokkenheid bij de stad en bij groepen die daar wonen, de civic culture neemt ook door andere oorzaken af. De nieuwe klasse van managers onderscheidt zich van de vroegere betrokken ondernemers - ook al woonde die vaak buiten de stad. Want de hedendaagse manager heeft niet alleen slechts een tijdelijke binding met een bedrijf, maar mede daardoor ook door een gebrek aan betrokkenheid bij de stad. Zij werken er wel en sommigen combineren zelfs hun baan in de stad met vrijwilligerswerk voor groepen stadsbewoners, zoals de ambtenaren die in hun lunchpauze assisteren op de nabijgelegen basisschool. Dat engagement met de stad is echter eendimensionaal³⁷ en leidt in het geval van de ambtenaar of de ondernemer tot een identificatie met de stad die zich beperkt tot het professionele veld. Het blijkt heel moeilijk om die rolsegmentatie op te heffen. Bijvoorbeeld: een rayonhoofd van een woningbouwcorporatie zou zich af moeten vragen onder welke condities hijzelf zou willen wonen in de stadswijk waar hij dagelijks plannen voor maakt. Of een basisschooldirecteur die bedenkt wat er aan de school zou moeten veranderen wil zij haar eigen kind erheen sturen. Evenzo heeft een winkelier die zelf buiten de stad woont soms een merkwaardig idee over zijn mogelijke klanten.

³⁴ Reijndorp et al, 1998

³⁵ Burgers 1992; Van der Land 2004

³⁶ Zijderveld, 1983

³⁷ idem

Recentelijk: de creatieve stad

Het zoeken naar bindingen in de consumptieve sfeer, zoals in het concept Uitstad, lijkt in het licht van meer recente ontwikkelingen achterhaald. Er is opnieuw aandacht voor de stad als productief milieu. Volgens de Amerikaanse auteur Florida (2002) zijn succesvolle steden die erin slagen een aantrekkelijk woonklimaat voor de creatieve culturele kenniswerkers te creëren, ofwel voor (bijna) middenklasse-bewoners. Studies naar de creatieve stad³⁸ en de opkomst van een creatieve klasse wijzen op een nieuwe verbinding van de culturele, de sociale en de economische sfeer in de stad. Cultuur wordt in het stedelijk beleid niet langer louter gezien als een attractie om groepen bezoekers naar de stad te trekken, maar als een netwerk van culturele producenten en creatieve ondernemers. Kenmerkend voor de beroepen van de creatieve werkers is een vanzelfsprekende combinatie van deskundigheid en gezag. Gezag ontlenen ze niet aan de positie in de hiërarchie, maar moeten ze telkens opnieuw verwerven op basis van hun deskundigheid op een bepaald terrein. Die deskundigheid is beperkt, ze moeten voortdurend samenwerken met anderen. Zelfontplooiing als bevoegde professional is een belangrijker drijfveer dan het bereiken van een hoge positie - al gaan beide ambities meestal hand in hand. Die samenwerking op zich verlangt specifieke competenties en een bepaalde aanpak. En daar komt de stad weer in beeld: de leden van deze professionele middenklasse nemen hun vaardigheden en manier van werken ook mee in bijvoorbeeld de contacten met buurtgenoten en maatschappelijke instellingen. Daardoor zijn deze nieuwe stedelijke middenklasse-groepen voor de stad interessant. Natuurlijk vormen ze een draagvlak voor de stedelijke voorzieningen, zoals het beleid in de jaren negentig vooral nastreefde. Maar met name is het van belang dat ze beschikken over dezelfde competenties als de burgers uit de vroeg-moderne tijd waar Zijdeveld naar verwijst. Ze geven zo een nieuwe inhoud aan het idee van actief burgerschap: niet verenigd in actiegroepen die eisen stellen aan de overheid, maar in tijdelijke verbanden die voorstellen uitwerken om een gedeeld probleem op te lossen. Een duidelijk voorbeeld hiervan zijn de pogingen van ouders om samen op te trekken om van de buurtschool minder een zwarte school te maken en meer te modelleren naar hun idee van een goede school.

De sociale netwerken die binnen deze nieuwe culturele sfeer bestaan zijn grotendeels door werk gestructureerd, ook al worden ze misschien veelal in de vrije tijd onderhouden. Netwerken is steeds meer een werkwoord geworden. Cafés, restaurants,

clubs, galeries en theaters vormen niet in de eerste plaats de plekken waar de uitstad wordt geconsumeerd, maar de intermediaire ruimten waar genetwerkt wordt.

Opmerkelijk is dat het beeld van de creatieve klasse sterk bepaald wordt door een groep van twintigers en dertigers, alleenstaanden of stellen. De stedelijke gezinnen vallen meestal letterlijk en figuurlijk buiten beeld. De woonbehoefte in de creatieve stad lijkt nog steeds te worden gemodelleerd rond de kinderloze yuppie uit de jaren negentig, tegenwoordig ook wel dynamisch individualist genoemd. Daarmee wordt de stad een vluchtige gemeenschap, een tijdelijke woonplek voor jonge mensen, die weer uit beeld verdwijnen zodra ze kinderen krijgen. Op die manier lijkt stedelijke revitalisering op gespannen voet te staan met het andere hedendaagse streven om de sociale cohesie in de stad te versterken.

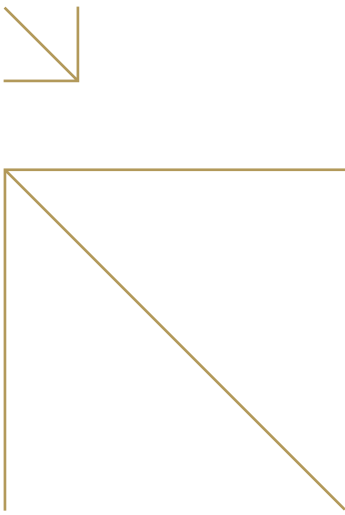
En: de stad als emancipatiemachine

De laatste tijd wordt er veel geschreven over de stad als 'emancipatiemachine'³⁹, als roltrap naar een beter bestaan. Deze opvatting over de stad nuanceert de gangbare beelden van veel stadswijken als concentraties van kansarmoede en uitzichtloosheid. Want achter de cijfers over werkloosheid en inkomen gaat een geweldige sociale dynamiek schuil. De wijken die meestal aangeduid worden als achterstandswijken, blijken juist de omgevingen waar mensen vooruitkomen. Sommige auteurs zijn van mening dat het suburbaniseren van middenklasse-groepen het logisch gevolg is van deze sociale dynamiek: wie weet op te klimmen, zou zich vervolgens uit de voeten maken. Of zoals de Amerikanen zeggen, 'up and out'. Maar is dat is niet een nogal mechanische opvatting over de stad waarbij voorbij gegaan wordt aan de neiging van mensen zich te hechten aan de plaats waar zij wonen en zich te verbinden met anderen? Bovendien lijkt het ideaalbeeld van de emancipatiemachine voorbij te gaan aan de wellicht grootste aantrekkelijkheid van de stad, namelijk die van diversiteit. Een diverse bevolking is - we zullen het nog verderop zien - een belangrijke motivatie om in de stad te willen wonen. Dat geldt zowel voor de gearriveerde middenklasse gezinnen als voor de zich opwerkende stijgers.

³⁸ Landry 2000

³⁹ Burgers en Engbersen, 2004, Reijndorp en Van der Zwaard, 2004, Platvoet en Van Poelgeest, 2005

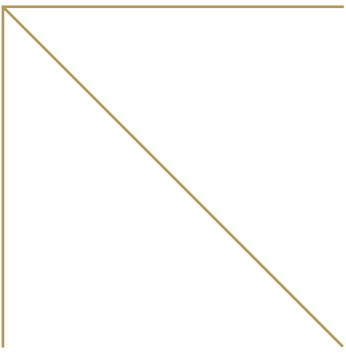

Voor Sociale Stijgers geldt bovendien dat zij een diverse stad nodig hebben om daadwerkelijk vooruit te komen. Sociale Stijgers gaan zelden rechtstreeks via vwo naar universiteit of hogeschool, zij verbeteren stap voor stap hun positie door diploma's te stapelen. Vrouwen combineren dat vaak jarenlang met een baan en zorg voor het gezin. Sociale stijging is geen individuele zaak. Om vooruit te komen zijn behalve kennis, vaardigheden en opleiding, ook netwerken en relaties nodig. Naast onderwijs hebben mensen kennis van het onderwijs nodig, en contacten die hen bijvoorbeeld aan een stageplaats kunnen helpen. Anders gezegd: naast cultureel kapitaal is sociaal kapitaal nodig. Aangezien de netwerken van gevestigde Nederlanders tamelijk gesloten zijn, is het van belang dat minstens een deel van de sociale stijgers in de stad blijft wonen. Want zij kunnen bijdragen aan de nieuwe sociale netwerken, waarin die kennis ontstaat en wordt uitgewisseld. En die netwerken zijn de basis van de stad als emancipatiemachine.

2.3 Samenvattend

Gezinnen hebben altijd in de stad gewoond en zullen dat blijven doen. Zij zijn daar inmiddels wel een minderheid geworden. Het overgrote deel van met name middenklasse-gezinnen vertrekt - al dan niet met tegenzin - naar buiten. Dat wordt vaak geweten aan de slechte pedagogische reputatie van de stad, maar dat is niet de enige oorzaak. Het is voor gezinnen ook moeilijk om hun woonambities te verwezenlijken. In het huidige aanbod van stedelijk wonen is de combinatie van stedelijk en gezinsvriendelijk schaars voorhanden. Bijna tegen de verdrukking in, blijken sommige gezinnen echter de smaak voor de stad weer te pakken te krijgen. Deze hernieuwde stedelijke belangstelling kan worden beschouwd als een volgende stap in het proces van een verdere differentiatie van woonvoorkeuren. Niet elk gezin is per definitie liefhebber van suburbaan wonen. Toch is daar is in debat en beleid nog weinig oog voor. Het gaat in stedelijke beleidsstukken niet over gezinnen, maar over de cultuurconsumenten, creatievelingen of sociale stijgers. Dat daar ook gezinnen onder vallen, blijft onbesproken. Maar dat heeft wel consequenties voor de plaats die er voor gezinnen in de stad is.

3. Waarom wonen gezinnen uit de middengroepen in de stad?

Het vorige hoofdstuk maakte duidelijk dat er nog steeds - en eigenlijk opnieuw - gezinnen uit de middengroepen voor de stad kiezen. De centrale vraag in dit hoofdstuk is: wat bindt die gezinnen dan aan de stad. Waarom zijn ze niet zoals de meeste middenklasse gezinnen vertrokken? Die vragen leiden naar het terrein van de woonmilieukeuze: wie woont waar en waarom? Het antwoord is niet simpel te geven. Voorkeuren voor een bepaald woonmilieu, en daarmee binding aan een plek, komen tot stand in een complexe interactie van tijdruimtelijke afwegingen in samenhang met sociale inbedding en het antwoord op de vraag: waar voel ik me thuis?

Woonbehoefte: méér dan som van gezinssamenstelling en draagkracht

In het klassieke woonbehoefteonderzoek worden aan economische en demografische factoren de grootste zeggingskracht toebedacht als het gaat om de vraag waar iemand woont. Woonmilieu-voorkeuren worden beschouwd als de uitkomst van iemands financiële middelen en de grootte van het huishouden inclusief de leeftijd van de leden. Met deze benadering is het goed te verklaren waarom gezinnen met enige financiële draagkracht de stad verlaten: daar wacht de duurdere maar ook grotere woning die beter tegemoet komt aan de ruimtelijke eisen die het gezin stelt. Maar deze klassieke aanpak schiet tekort voor wie wil begrijpen waarom gezinnen met enige financiële draagkracht in de stad willen (blijven) wonen. Financiële en demografische factoren wijzen immers de andere kant op: deze huishoudens zouden zonder al te veel moeite een grotere woning elders kunnen kopen.

Om een beter inzicht te krijgen in de in zekere zin a-typische woonlocatievoorkeur van de stedelijk georiënteerde gezinnen moet de woonbehoefte in een bredere context worden geplaatst⁴⁰. De literatuur laat zien dat naast financiële en demografische kenmerken van het huishouden tenminste drie andere zaken belangrijk zijn: tijd-ruimtelijke budgetten, sociale netwerken en identiteitconstructies. Maar voorkeuren voor een bepaalde plek om te wonen zijn ook geworteld in persoonlijke en familiegeschiedenissen. Daarmee is zo'n voorkeur eerder een gegroeide binding dan een bewust geconstrueerde keuze. Daarom begint dit hoofdstuk met een korte schets van de opleidings-, woon- en migratiegeschiedenis van de stedelijke gezinnen die we hier tot onderwerp hebben: de Nieuwe Stedelingen en de Sociale Stijgers.

3.1 Gegroeide verankering

Aan respondenten werd de vraag gesteld: Hoe zijn jullie hier, in deze stad, in deze buurt en in deze woning terechtgekomen? Wat opvalt in de antwoorden is de combinatie van zelfgekozen richting en toevallige omstandigheden. Voor onze stadsbewoners geldt doorgaans dat de woonlocatie langzamerhand steeds meer als een eigen keuze wordt gezien en verdedigd. Is hier de psychologie van de achteraf-rationalisatie aan de orde? Of is dat toch een miskenning van de eigen wil en het eigen handelen?

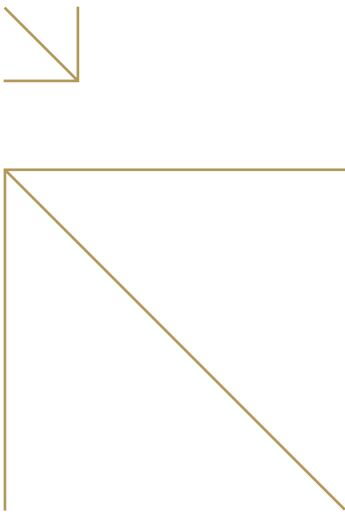
Nieuwe Stedelingen: locatie vervolgopleiding leidt tot stadswonen

Voor Nieuwe Stedelingen is de locatie van de vervolgopleiding een belangrijke motivatie voor de eerste vestiging in de stad. Tijdens de studie hebben zij het ouderlijk huis verlaten en zijn in de stad gaan wonen. Sommigen besluiten na hun studie terug te keren, zoeken een baan in de nabijheid van het ouderlijk nest of besluiten te gaan forenzen. Anderen blijven hangen, kiezen daar nadrukkelijk voor of komen een partner tegen met een sterk stedelijke woonvoorkeur. Vaak gaat dit gepaard met het uitstellen van kinderen krijgen. De gemiddelde leeftijd van de veelal hoogopgeleide moeders uit de categorie Nieuwe Stedelingen is hoog.

Sociale Stijgers: veelal gestart in de stad

Een deel van de Sociale Stijgers - en dan met name de immigranten van de tussengeneratie - is in de stad opgegroeid. Hun opleidingskeuze werd bepaald door de moeizame doorstart in het Nederlandse onderwijs. Na het basisonderwijs werden zij bijna standaard naar de lage vormen van voortgezet onderwijs doorverwezen. Sommigen stroomden daarna gelijk door naar middelbaar en hoger beroepsonderwijs, anderen begonnen pas na gezinsvorming met diplomastapeling. Veel Turken, Marokkanen en Hindostaanse Surinamers van deze tussengeneratie sloegen de fase van alleen op kamers wonen over. Ze trouwden op jongere leeftijd en kregen ook eerder kinderen dan de Nieuwe Stedelingen. Hun binding aan familie en buurt is tamelijk groot. Die binding wordt losser bij de volgende generatie.

⁴⁰ Clapham, 2005; Mulder en Hooimeijer, 1999

Komst van kinderen dwingt tot kiezen

Bij de beslissing om na het afronden van een opleiding en het vinden van een baan in de stad te blijven wonen, is de komst van kinderen essentieel. Die dwingt immers in veel gevallen tot het zoeken van een ruimere woning, meer geschikt om met een gezin te wonen. Met een baby op een te kleine etage woning is nog te doen, als een kind groter wordt, of als er een tweede kind komt, stapelen de bezwaren zich op. Vertrekken of blijven, daar draait het om en die vraag is des te dringender als gezinnen erg klein wonen. Sommigen besluiten naar buiten te verhuizen, anderen kiezen in eerste instantie voor de rand van de stad. Neem deze Marokkaanse Amsterdammer die van een 19e-eeuwse buurt naar Zuid-Oost is verhuisd:

“We zaten op een kleine etage in de Pijp en toen kreeg ik een dochter, waar we te weinig ruimte voor hadden. We wilden eerst in Sloten gaan wonen, maar daar was alles uitverkocht. En dit lag vlakbij mijn werk en bereikbaar met metro en auto. Dus het bleef Amsterdam, maar wel rustig.”

Een belangrijk moment van reflectie op de woonsituatie is de leeftijd waarop het oudste kind naar de basisschool gaat. Is er wel een goede school in de buurt? Als die er naar het idee van de ouders niet is, kan dat een reden zijn alsnog te verhuizen. Uit de demografische statistieken van de grote steden blijkt inderdaad dat de categorie van 0-4 jarigen (Utrecht: 6,7%) doorgaans groter is dan die van 5-9 jaar (Utrecht: 4,8%).

Beperkt aanbod beperkt de keuzevrijheid

Maar er is zoals gezegd ook een categorie die besluit te blijven en daarbij speelt het aanbod op de stedelijke woningmarkt een grote rol. Kunnen stedelijk georiënteerde gezinnen een volgende stap in de wooncarrière zetten? De hier besproken midden-groepen hebben zich - ongeveer op de helft van hun leven - een zekere positie verworven en voor een aantal van hen geldt dat die positie ook zichtbaar gemaakt moet worden in de vorm van een mooie en liefst ruime (koop)woning. Het blijkt dat die mooie woning en de daarbij gewenste buurt niet altijd voorhanden is. Sommige gezinnen kunnen best veel betalen, maar slagen er niet in een geschikte woning te vinden. Dat heeft onder andere te maken met het beperkte aanbod van met name koopwoningen in de grote steden. Het aandeel mooie en dus dure koopwoningen is in de grote steden aanmerkelijk kleiner dan in de randgemeenten: 9% tegenover 29%⁴¹.

Bestedingsruimte varieert

Anderen willen of kunnen niet te veel uitgeven aan woonlasten. Zij bewandelen verschillende wegen, die terug te voeren zijn op het schuiven tussen financieel, cultureel en sociaal kapitaal. Dit verschijnsel is ook al genoemd bij de beschrijving van de stad als emancipatiemachine, in paragraaf 2.2.

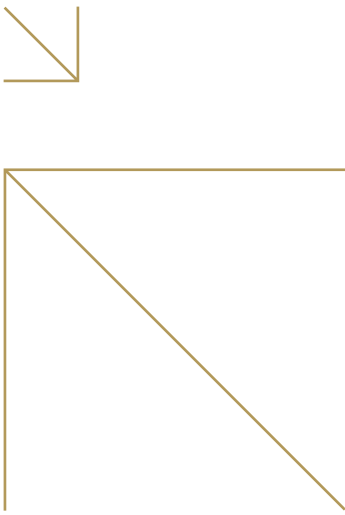
Het kan geïllustreerd worden aan de hand van drie case studies in Rotterdam. In het vooroorlogse Noord wonen gezinnen die over veel kennis, vaardigheden, opleiding beschikken, maar die dat zogeheten cultureel kapitaal niet alleen in dienst stellen van een stevige carrière. Parttime werken is vaker regel en dat gebeurt overwegend in de publieke sociaal-culturele sector. Tijd voor persoonlijke ontwikkeling vinden bewoners belangrijk en daar hoort bij dat ze zich niet geheel vastleggen op hun financiële lasten. De oude, grote en unieke maar onderhoudsgevoelige panden worden in de eigen tijd - en met hulp van kennissen en vrienden - opgeknapt. En een huurhuis is in dat licht bezien niet bezwaarlijk.

“Soms vragen mensen wel eens, waarom kopen jullie geen huis? Vooral mijn familie...Maar we willen niet alles vastleggen. We willen vooral geen hypotheek waarbij we het gevoel hebben dat we ons niets meer kunnen permitteren. We hebben er bewust voor gekozen. We zijn alle twee geen carrièremensen. We willen onze dochter ook een beetje zelf opvoeden en genieten van de leuke dingen van het leven. We willen de vaste lasten zo laag mogelijk en onze vrijheid zo groot mogelijk houden.”

In een andere buurt van Rotterdam, de herstructureringslocatie Stadstuinen, beschikken de bewoners grosso modo over evenveel cultureel kapitaal als in Noord. Toch is er een verschil in uitwerking: hun opleidingstraject is meer gericht op het te gelden maken van het culturele kapitaal. Zij werken verhoudingsgewijs iets meer uren en iets vaker in sectoren met goede verdiensten. Dat is aan de gekochte woningen af te zien - ruim, riant en nieuw. Heel anders dan de woning waar ze vandaan komen. Ze zijn toe aan iets moois en dat mag iets kosten.

“Wij waren toe aan een mooie woning en we zagen de folder van deze huizen, meteen heel mooi vonden we. We dachten dat ze veel te duur zouden zijn, maar dat viel eigenlijk wel mee. Ik voel wel een soort trots hoor.”

⁴¹ SCP: 2001: 39

Er lopen hier ook vaak architecten op excursie of zo en dan zou ik ze wel naar binnen willen trekken. Het is hier allemaal nog mooier.”

Een derde groep uit de case study is die van de Sociale Stijgers uit immigrantenmilieus in Feijenoord. Zij wonen nu nog vaak in een huurwoning, maar zouden wel een mooiere en ruimere woning willen kopen. Daarbij hebben zij meer dan de andere twee categorieën het gevoel: Nu of nooit. Immigrantengezinnen hebben namelijk doorgaans al wat oudere kinderen op het moment dat zij genoeg financiën hebben om een koopwoning te bemachtigen. Dat betekent ook dat zij als gezin nog maar een paar jaar van zo'n grotere woning kunnen genieten. Bovendien zijn de financiële mogelijkheden niet erg groot en is het aanbod van relatief goedkope woningen klein.

“De gemeente wil alleen nog dure huizen bouwen. Maar wie kan dat betalen? Of willen ze alleen zakenlui? Of een wijk zonder kinderen, zoals de Kop van Zuid, daar zie je geen kip. Het lijkt wel een science fiction film.”

Hier wreekt zich ook dat koopwoningen in de omliggende gemeenten vaak goedkoper zijn. Een verschil in koopprijs van 20.000 euro kan voor gezinnen met een krappe portemonnee betekenen dat ze met frisse tegenzin toch de stad uittrekken.

Mensen met een lagere opleiding en inkomen, blijken toch al minder het gevoel te hebben zelf te kunnen kiezen. Zij zijn immers vaker op de huursector aangewezen en merken dat de toegang tot de huursector nog vaak stedelijk/regionaal geregeld is. Dat betekent dat verandering van woonplaats voor huurders vele malen ingewikkelder is dan voor kopers.

Zoals een uit Scheveningen afkomstige Goudse huurster het verwoordt:

“Als er zo'n huis stond in Scheveningen, zou ik zo terug naar Scheveningen willen.”

Wie eenmaal goed zit, blijft zitten

Een besluit om in de stad te blijven wonen, betekent overigens niet dat daarmee een periode van twijfel wordt afgesloten. Zitten we hier wel goed? - die vraag blijft op de achtergrond aanwezig en komt weer voor het voetlicht als een van de gezinsleden een nieuwe stap in de schoolcarrière of in de werkcarrière zet.

“We dachten eerst we blijven tot onze oudste naar de basisschool moet. We hadden een hele leuke crèche en we wisten

nog niets over de school die we nu hebben. Maar nu zijn we zo tevreden over die school, het is eigenlijk ook gewoon een dorpsschool met een hoofd die elk kind 's morgens een handje geeft, heel sympathiek. We zien gewoon dat het goed gaat en we zien geen aanleiding om nu te verhuizen. Er zijn daar ook allochtone kinderen en we denken dat het goed is dat ze daar ook wat van meekrijgen. Ik denk dat dat goed is. Maar we hebben het er wel eens over hoe moet dat straks als het pubers zijn. Naar welke school moeten ze dan? ”

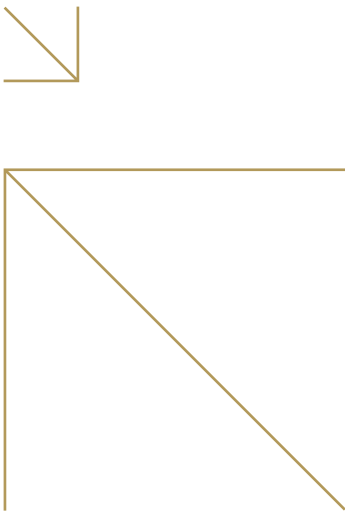
Het soepel op elkaar afstemmen van de huishouden-, school/ werk- en wooncarrière van de verschillende leden van het huishouden is een voortdurend proces. Een verandering binnen het ene domein heeft repercussies voor de stappen die in een ander domein gezet moeten worden. Voor de meeste bewoners geldt dat verhuizen naar een andere woonplaats minder aantrekkelijk wordt naarmate de kinderen ouder worden: settled people don't move⁴².

3.2 Tijd-ruimtelijke voordelen

Waarom kiezen gezinnen al of niet voor de stad? Naast de genoemde gegroeide binding zijn er ook meer bewuste en rationele overwegingen. Zo zijn, met name voor werkende gezinnen, tijd en ruimte belangrijke grootheden. Het dagelijks combineren van veel verschillende activiteiten maakt het tijd-ruimtelijk budget krap. Daarmee worden nabijheid en bereikbaarheid belangrijk: de locatie van de woning ten opzichte van een groot aantal andere activiteitplaatsen van de verschillende leden van het huishouden⁴³. Werkende gezinnen moeten zich in tijd-ruimtelijke zin strategisch organiseren. In dit opzicht is de keuze voor een bepaalde woonlocatie een cruciale lange-termijnbeslissing.

⁴² Fischer en Malmberg, 2001

⁴³ Galle, et al., 2004; Breedveld en Van der Broek, 2003; Jarvis et al., 2001; Droogleever Fortuijn, 1993; Karsten, 2003

Belangrijkst: woon-werkafstand

Met het oog op de dagelijkse routines van huishoudens is de afstand en bereikbaarheid van de woning tot de werkplek wellicht het belangrijkste. Intergemeentelijke verhuizingen komen vaak voort uit veranderingen van baan en omgekeerd blijven veel mensen juist wonen binnen een redelijke reisafstand van het werk. Het is in dit verband geen toeval dat bij veruit de meeste van de geïnterviewde stedelijk georiënteerde gezinnen beide partners een baan hebben in de stad waar ze ook wonen. Reistijd moet bekort worden, vooral ook om de combinatie van werken met kinderen mogelijk te maken. Sommige stadsbewoners, de Nieuwe Stedelingen, denken daarbij zonder plezier terug aan de lange reistijden die hoorden bij hun eigen jeugd in de suburb.

Een vrouw uit Rotterdam:

“Wij werken hier alle twee en het is natuurlijk ideaal dat je hier alles op de fiets kan doen. Mijn vader, die deed er vroeger altijd zeker een uur over om van zijn werk thuis te komen, nou dat is tegenwoordig natuurlijk niet minder geworden. Het kost allemaal tijd, dat in de file staan, ik vind dat echt zonde. Ik besteed die tijd liever aan mijn kinderen. Ik ben van mijn werk zo weer thuis en ik probeer ook thuis te zijn als zij thuis komen. Dat is inmiddels wel wat flexibeler geworden, ze zijn niet meer klein, maar het blijft toch wel belangrijk dat er ook iemand thuis is als zij thuis komen. En dat kan ik mooi regelen door vier dagen te werken, reistijd daar hoeft ik geen rekening mee te houden. Het is allemaal veel efficiënter zo.”

Het werk dichtbij, de zorg eerlijker verdeeld

Dichtbij het werk wonen, dat blijkt voor met name de Nieuwe Stedelingen ook een strategie om een zogeheten symmetrische taakverdeling te bereiken. De situatie waarin mannen en vrouwen beiden een baan van vier dagen per week hebben, troffen wij meer dan gemiddeld aan in het Oostelijk Havengebied in Amsterdam en in het Rotterdamse Stadstuinen en de deelgemeente Noord. In ongeveer eenderde van de hier geïnterviewde tweeverdienende huishoudens werd het betaalde werk gelijk verdeeld. Dat is een hoog percentage, vergeleken met het landelijke cijfer van 5%⁴⁴. Het gaat hier om huishoudens die bewust iets willen veranderen in de man/vrouw-taakverdeling: niet alleen vrouwen werken meer dan gemiddeld, de mannen zien af van een fulltime baan⁴⁵. Met een baan van vier dagen zien zij een reële mogelijkheid voor een carrière die ook nog ruimte laat voor zelf zorgen: careerism en familism worden als levensstijl

gecombineerd⁴⁶.

Bij de ruimtelijke afstemming van wonen en werken letten de geïnterviewde immigranten vooral op de bereikbaarheid per openbaar vervoer, terwijl Nieuwe Stedelingen de overbrugbaarheid per fiets een belangrijk criterium vinden. Beide categorieën gebruiken echter ook de auto voor het woon-werkverkeer. Het belang van de werklocatie geeft indirect ook aan dat de stedelijke arbeidsmarkt belangrijk is voor de vraag op de woningmarkt. Sommige steden kenmerken zich door een bredere, meer gedifferentieerde arbeidsmarkt dan andere en dat heeft ook gevolgen voor de vraag op de lokale woningmarkt. Nieuwe bewoners aantrekken die elders werken is in ieder geval stukken moeilijker dan bewoners vasthouden die een baan op korte reisafstand hebben.

De wereld op loopafstand

Maar het gaat niet alleen om de bereikbaarheid van de werkplek; een brede range van voorzieningen is belangrijk als het gaat om de vraag wat stedelijke gezinnen aan hun woonplek bindt. Dichtbij, daar ben ik zo, even de straat oversteken, binnen een straal van 300 meter van mijn huis, ik hoef alleen maar de brug over, heel centraal: het zijn allemaal veel gehoorde kwalificaties die bewoners gebruiken om hun unieke woonlocatie - in de stad - te prijzen. Ze doelen op de nabijheid van uiteenlopende voorzieningen op het gebied van cultuur, winkels en spirituele beleving. Wat daarin zo aantrekkelijk wordt gevonden, hangt af van de kenmerken van het huishouden (inkomen, beroep, leeftijd kinderen, etniciteit) en natuurlijk de eigen smaak. Voor de een is de levendigheid van de stad belangrijk.

Een Turkse Amsterdamse in de Pijp:

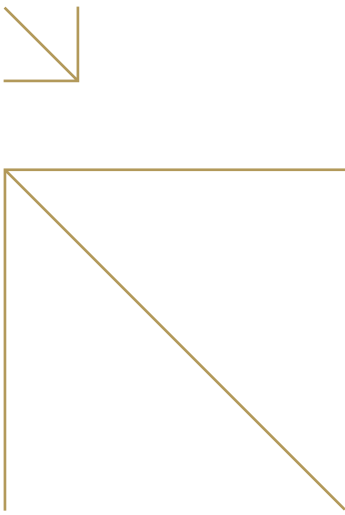
“De buurt vind ik cheerful, heel kosmopolitisch. De Pijp is een heel goede buurt, wij hebben alles op vijf minuten afstand.”

⁴⁴ www.cbs.nl

⁴⁵ De Meester et al, 2006

⁴⁶ Bell, 1968 en zie ook: Karsten, 2003

Een ander zoekt het meer in het aanbod van speciaalzaken
Een Turks Rotterdamse familie die terugverhuisd is van een witte groene wijk naar de drukke vertrouwde immigrantenwijk:
“We hebben een aparte keuken. Daar moet je middelen voor hebben en wij vinden Turks brood heel lekker. We moesten steeds hierheen om dat te kopen ...Na een jaar hebben we hier een heel pand in Bloemhof gekocht.”

En weer een ander heeft het over het voorrecht om op de fiets naar de opera te kunnen gaan.
Deze bewoner van het Oostelijk Havengebied:
“Het idee dat je zomaar overal naar toe kunt gaan, naar cultuurdingen, de film, de opera wat al niet, allemaal in tien minuten op de fiets bereikbaar. Ik zou dat echt niet graag willen missen.”

In dit palet is ook de nabijheid tot veel door kinderen gebruikte voorzieningen niet onbelangrijk.
Zoals deze Rotterdamse vader uit het Oude Noorden uitlegt:
“En dat onze woning zo centraal ligt, is erg handig. Met vijf minuten fietsen zitten we bij de tennis, de scouting, de zwembad, de school etc.”

En een Marokkaanse in de Amsterdamse Kinkerbuurt vertelt:
“De buurt is heel mooi. Alles is heel dichtbij: de markt, de school, het zwembad, openbaar vervoer. ....Je bent overal vijf minuten vandaan: het centrum, Leiseplein, de metro. Misschien iets meer speelruimte voor de kinderen, hoewel we wel naar de speeltuin gaan, de kinderboerderij of het park. Hierachter is ook een plein, met een pierebadje.”

Uit onderzoek blijkt inderdaad dat steden op dit punt in het voordeel zijn boven met name plattelandslocaties⁴⁷. Maar niet elke stadswijk is even goed voorzien en veel ouders worstelen ermee dat de kinderen moeilijk zelfstandig hun voorzieningen kunnen bereiken - de school, de bibliotheek, de speeltuin en de voetbalclub. De geciteerde vader uit het Rotterdamse Oude Noorden voelt zich gedwongen om zijn drie zonen in de leeftijd van 6 tot 12 jaar continu te begeleiden. Hij ziet uit naar de dag dat zij oud genoeg zijn om zelfstandig op de fiets door de stad te gaan.
“In ieder geval als ze naar de middelbare school gaan, dan zal het wel moeten.”

Overigens blijkt uit recente cijfers van het CBS⁴⁸ dat dit een algemeen probleem is: er is in Nederland veel tijd gemoeid met

het wegbrengen en ophalen van kinderen en dit is vooral een taak van moeders. Als inderdaad het symmetrische gezin in de stad vaker voorkomt - gelijke taakverdeling tussen man en vrouw - dan zou het interessant zijn uit te zoeken of de haal- en brengtaakverdeling binnen de stadsgezinnen ook meer gelijk getrokken is dan bij gezinnen buiten de stad.

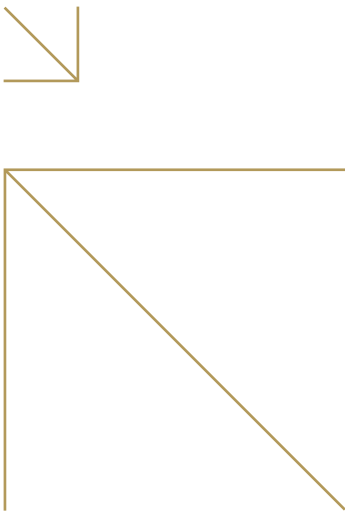
Bij de Nieuwe Stedelingen onder de stadsgezinnen valt verder op dat zij veel met kinderen naar cultuur, café, museum etc. gaan. Een moeder uit Rotterdam roemt de Rotterdam-pas die haar gezin in staat stelt om met z'n allen zomaar een museum binnen te lopen. Amsterdamse ouders uit de Concertgebouwboulevard verhalen over de culturele kinderuitstapjes in hun omgeving. Dat zijn de lusten van de stad die niemand graag kwijtraakt. Ouders zijn er trots op dat hun kinderen op een vanzelfsprekende manier kunnen kennismaken met stedelijke cultuur en zo krijgt het nageslacht de nodige culturele bagage. Dat geldt ook voor de immigrantengezinnen, al zijn die weer op een ander aanbod gericht: vaker op dat van buurt- en clubhuizen (niet alleen in de eigen buurt) en minder vaak op dat in het centrum.

Fysieke en sociale nabijheid grijpen in elkaar

Als geïnterviewden nabijheid en bereikbaarheid noemen, komt uiteraard ook de dagelijkse praktijk van het passen en meten naar voren. Tijdverlies moet voorkomen worden, juist omdat tijd een schaars goed is in het leven van deze werkende gezinnen en omdat er verschillende individuele agenda's moeten worden afgewerkt. Daarbij valt het belang van nabijheid en bereikbaarheid in fysieke zin te herkennen. En dat is op zijn minst opzienbarend - de alom aanvaarde gedachte is immers dat de middenklasse mobiliteit verworven heeft en dus juist niet plaatsgebonden zou zijn. Hier speelt zeker een rol dat de betrokken gezinnen in de stad wonen. Dat blijkt ook uit het gegeven dat er een gezinnen bij zijn die geen auto (willen) bezitten - al is dat een minderheid. Nog interessanter wordt het om te zien dat de fysieke nabijheid verweven is met sociale nabijheid: het is niet alleen nuttig om voorzieningen in de buurt te hebben, die voorzieningen blijken ook belangrijke plekken om andere bewoners te ontmoeten.

⁴⁷ Emmelkamp, 2004

⁴⁸ www.cbs.nl

Winkels, crèches, cafés en speelplekken functioneren als ontmoetingsplekken voor buurtbewoners en vormen zo de knopen in het sociale netwerk.

“Ik denk wel eens, Albert Heijn is net een buurthuis voor mensen die nooit in het buurthuis komen.”

Wederzijdse herkenning legt ook een basis voor sociale contacten en wederzijdse dienstverlening. Vrijwel iedereen stelt de vriendschappelijk contacten in de buurt zeer op prijs.

3.3 Sociale netwerken

De vraag of gezinnen zich ergens blijven(d) vestigen, zal voor een deel ook afhangen van het netwerk waar ze over kunnen beschikken⁴⁹. Waar tijd-ruimtelijke factoren het belang van fysieke grootheden benadrukken, gaat het bij de sociale netwerken om het belang van de sociale inbedding. Deze netwerken worden gevormd door relaties met de sociale omgeving, zoals familieverplichtingen, oppas-arrangementen en vriendengroepen. Die binden mensen aan een plek. Voor het functioneren van gezinnen met kinderen zijn anderen van buiten het huishouden vaak onontbeerlijk⁵⁰. Dat geldt zeker voor de specifieke situatie waarin gescheiden ouders en co-ouders zich bevinden. Zij geven aan dat verhuizen - zelfs over een korte afstand - geen optie is zolang de zorg voor de kinderen over twee huishoudens verdeeld is.

Een vader uit Rotterdam Hoogvliet die eigenlijk wel richting Zeeland zou willen verhuizen:

“Wat verder weg geeft tactische problemen. Mijn zoontje is of 's ochtends hier en 's middags bij zijn moeder of andersom. Loop- of hooguit fietsafstand is bij zo'n vorm van gedeeld ouderschap eigenlijk de enige optie.”

Gedifferentieerde contacten

In bijna alle interviews komt de diversiteit van de stad en haar bewoners en de hiermee gepaard gaande levendigheid als een veel geprezen goed naar voren. Daar willen ze deel van uitmaken, dat is wat stedelijk wonen inhoudt: niet alles van hetzelfde, maar een brede variëteit en betrekkelijke anonimiteit. Stadslucht maakt vrij, zoals een nieuwe stedeling in het Rotterdamse Oude Noorden verwoordt:

“Ik ben hier komen wonen, omdat ik hier een baan kon krijgen. Ik wilde helemaal niet naar de grote stad en al helemaal

niet naar Rotterdam. Ik vond het een vreselijke stad. Maar mijn baan werd veel leuker dan verwacht en dat gold ook voor Rotterdam. Ik woon er nu 13 jaar en het bevalt me heel goed. Ik voel me hier vrij.”

De hier geprezen vrijheid blijkt veel te gaan over de vrijblijvendheid waarmee sociale contacten worden aangegaan. Die vrijblijvendheid moet hier niet als negatief opgevat worden. Het gaat hier eerder om de 'strength of weak ties'⁵¹. Hier liggen de mogelijkheden om contacten te maken met anderen dan die uit de eigen groep of zoals de hiervoor aangehaalde nieuwe Rotterdamse laat weten:

“Ja, ik voel me een echte Rotterdammer. Ik vind het interessant al die verschillende culturen. Bij mij in de straat wonen heel veel verschillende mensen en niet om mezelf op de borst te slaan, daar maak ik regelmatig een praatje mee. Ook met de kinderen hier, ga ik op de stoep zitten met de koffie, probeer contact te maken.”

Met deze kleine ontmoetingen worden bruggen geslagen tussen gevestigde middenklasse gezinnen en immigrantengezinnen die in dezelfde straat wonen.

Netwerken van gelijkgestemden

Hoe prettig ook, de grote mate van diversiteit en anonimiteit boezemt tegelijkertijd ook wel eens angst in, met name waar het de kwetsbaarheid van de eigen kinderen betreft. Om dat gevoel te beteugelen is de aanwezigheid van gelijkgestemde anderen belangrijk. Sociale netwerken blijken - naast de genoten vrijheid - belangrijk voor een gevoel van thuis zijn. Daarvoor is directe nabijheid essentieel, liefst de directe burens, maar in ieder geval mensen die in dezelfde straat of om de hoek wonen⁵². Het valt op dat bijna alle geïnterviewde gezinnen gewag maken van de goede contacten met een of meer burens.

Een stel dat een paar jaar geleden een huis heeft gekocht in Rotterdam Noord. Hij:

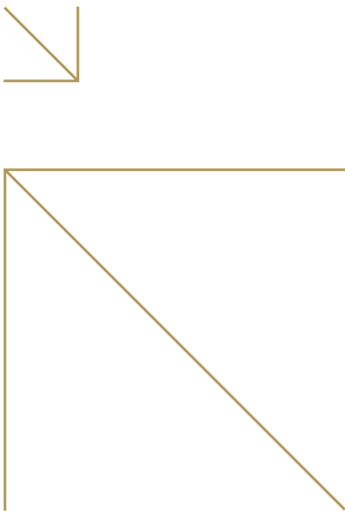
“Met de burens hebben we het enorm getroffen. Kinderen in dezelfde leeftijd, samen spelen, soms ook samen eten, we kunnen het heel goed vinden. Dat is wel erg fijn. Zij: Dat verhoogt de woonaantrekkelijkheid van deze plek enorm.”

⁴⁹ Bailey et al, 2004

⁵⁰ Fischer, 1977; Volker en Verhoeff, 1999

⁵¹ Granovetter, 1972

⁵² vgl. Sennett, 1984

De aanwezigheid van gelijkgestemde anderen is een essentiële voorwaarde voor plezierig wonen en niet zelden blijken juist de directe buren die rol te vervullen. Zijn de gezinnen die minder aansluiting vonden in hun directe omgeving met stille trom vertrokken? Het netwerken onder gelijkgestemden in de buurt blijkt in ieder geval een actief proces dat vooral na de geboorte van kinderen plaatsvindt. Een moeder uit Rotterdam: **“Als je me een paar jaar geleden had gevraagd waar mijn vrienden wonen, dan had ik gezegd: overal. Maar dat is nu anders. Dat komt door de kinderen, je trekt toch meer op met mensen met kinderen en dat zijn vooral mensen hier uit de buurt en van de crèche. Veel Rotterdam eigenlijk. Sommige vrienden van ons zijn de stad uitgegaan en daar heb je dan ook minder contact mee.”**

Contacten elders onderhouden kost ook gewoon tijd, in praktische zin heb je er niet veel aan en het gevolg is dat er op den duur verwaarlozing optreedt.

Verschillende onderzoeken laten zien dat de gelijkgestemdheid van de significante anderen in de eerste plaats gezocht wordt in overeenkomstige klasse⁵³. Als de verschillen op dit punt groot zijn, blijven buren contacten vaak beperkt tot een vriendelijk gedag.

Een arts uit Hilversum heeft een huis in een arbeidersbuurt gekocht. Zij heeft het daar naar haar zin, maar merkt op: **“Ik heb eigenlijk niks te zeggen tegen mijn buurman - die schoonmaker is - hoewel hij best aardig kan zijn.”**

Daarnaast is ook enige overeenkomst in de leeftijd van de kinderen van belang⁵⁴. Daar ligt ook vaak het succes van de nieuwe stadswijk, waar veel jonge gezinnen tegelijkertijd komen wonen. In de stad geldt dat bijvoorbeeld voor herstructureringswijken. Neem de geïnterviewde in het Rotterdamse Stadstuinen: **“Er zijn hier heel veel speelkameraadjes voor ze. Laatst hebben we ze geteld: 28 zijn het er, maar nu vast al weer meer. Die kinderen kunnen bij iedereen gewoon binnenlopen. In de zomer van het ene badje in het andere (lacht). Even verder: Het is eigenlijk een dorpje in de stad.”**

Met de toevoeging van het laatste citaat ‘dorpje in de stad’ wordt duidelijk dat de contacten niet tot de kinderen beperkt blijven. Dat gaat vanzelf: overleg over de kinderen brengt ouders samen. Dan zijn gedeelde opvattingen over wat goed gezinsleven inhoudt een voorwaarde. Naast de gedeelde klasse en leeftijd

van de kinderen is dat daarmee een derde voorwaarde voor contact⁵⁵.

De drie voorwaarden van gelijkgestemdheid worden mooi geformuleerd door deze moeder uit het Oostelijk Havengebied: **“De omgang met de mensen in de buurt is gezellig. Het zijn toch allemaal mensen die in Amsterdam willen wonen, veel jonge gezinnen, werkende mensen, De buren hebben net als wij laat kinderen gekregen...We passen op elkaars kinderen als dat nodig is. Het zijn dezelfde soort mensen.”**

In hetzelfde Oostelijk Havengebied is ook een zogenaamde spijt-optante geïnterviewd. Verhuisd naar Alphen vanwege de kinderen, maar na een paar jaar teruggekeerd:

“Ik was de enige werkende moeder in die nieuwe wijk. Buren vroegen me of het niet zielig was voor onze zoon dat allebei zijn ouders werkten.”

Het lijkt onwaarschijnlijk dat zij de enige werkende moeder was in Alphen, maar misschien is het wel een indicatie voor hoe weinig deze - duidelijk carrièregerichte - ouders met hun buurtgenoten gemeen hadden als het gaat om de vraag wat goed gezinsleven inhoudt.

Klasse-overeenkomsten lijken sterker dan etnische verschillen

We zagen al dat het optrekken met gelijkgestemden niet in absolute zin opgevat moet worden. Er zijn ook verschillende minder diepgaande relaties (de eerder genoemde weak ties). Het valt op dat contacten tussen verschillende etnische groeperingen bij de stedelijke gezinnen vaker voorkomen dan wel eens verondersteld wordt. Daarmee komen deze huishoudens overeen met andere hoger opgeleiden⁵⁶. Het zijn vooral leden van de etnische middenklasse en de autochtone middenklasse die elkaar als buren ontmoeten. Een studie naar de effecten van verschillende herstructureringsprojecten in Amsterdam⁵⁷ concludeert dat allochtone en autochtone kopers beiden klagen over het in hun ogen slechte pedagogische klimaat op straat. Er zijn weinig intensieve contacten met de veelal allochtone gezinnen uit de huursector, terwijl de onderlinge contacten tussen immigranten gezinnen en Nederlandse gezinnen in de koopwoningen juist tamelijk hecht zijn.

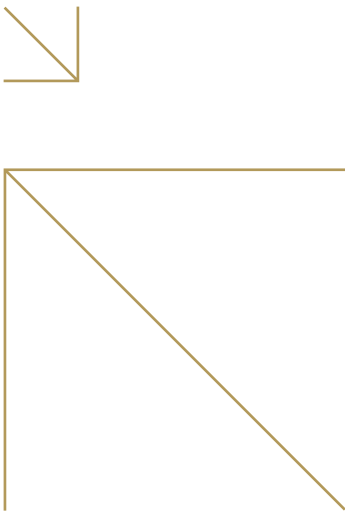
⁵³ Butler en Robson, 2001

⁵⁴ Gans, 1986

⁵⁵ Mazanti, 2005; Karsten en Van Kempen, 2001

⁵⁶ Gijssberts en Dagevos, 2005

⁵⁷ Karsten en Van Kempen, 2001

Dat beeld wordt door een Nederlandse Rotterdamse uit het Oude Noorden bevestigd. Zij geeft aan eerder met haar Marokkaanse burens links dan met haar autochtoon Rotterdamse burens rechts om te gaan:

“We hebben eigenlijk best wel veel mensen hier vlakbij wonen met wie we goed bevriend zijn... We hebben natuurlijk niet met iedereen even goed contact. Onze burens hiernaast, dat is veel minder. Daar praten we heel weinig mee. Dat zijn Rotterdammers die het vreselijk vinden dat er hier migranten zijn gaan wonen en die duidelijk een aversie tegen buitenlanders hebben en die vinden dat wij te veel naar die migranten trekken, zeg maar...Ik heb dat inmiddels een beetje opgegeven.”

De Marokkaanse burens hebben ook kinderen en dat opent perspectieven voor het samen optrekken van beide families. En belangrijk is waarschijnlijk ook dat gezinnen die veel belang hechten aan een mono-etnische omgeving de (grote) stad al lang verlaten hebben.

Nieuwe Stedelingen en nieuwe vormen van collectiviteit

Wat in de literatuur nog niet erg naar voren komt, zijn de verschillen in de sociale netwerken tussen Nieuwe Stedelingen en immigranten. Zoals in paragraaf 3.1 bij de woongeschiedenis al duidelijk werd, zijn veel Nieuwe Stedelingen afkomstig van buiten. Vanwege de studie zijn zij naar de grote stad getrokken, hebben daar een baan gevonden en zijn daar, in hun eigen woorden, blijven hangen. Een niet onaanzienlijk deel van hen is opgegroeid in de suburb en daar woont ook nog veel familie. En voor de kleine categorie van geboren en getogen stedelingen geldt dat zij niet zelden de enige van de familie zijn die nog in de stad woont. Het ontbreekt Nieuwe Stedelingen en meestal ook de kinderen van de oorspronkelijke stedelingen aan een vanzelfsprekend nabij en sociaal kader: de familie. Zij staan dus voor de opdracht een dergelijk kader zelf te creëren: op zoek naar nieuwe vormen van collectiviteit⁵⁸. Een intensief sociaal leven met burens en buurtgenoten voorziet daarin. Daarbij gaat het behalve over de kinderen, ook over de professionele posities van de ouders. De buurt is daarmee ook een bron voor het verstevigen van of het opdoen van professionele contacten.

“We zijn lid van de buurtclub en bezoeken de borrel en de barbecue. Maar dat is eigenlijk functioneel. Het is een van de netwerken waar we gebruik van maken. Voor mijn vrouw, die is cultureel ondernemer, is het soms interessant. Mijn dochter

haalt er haar oppasbaantjes vandaan. Zo kennen we allerlei mensen, dat is prettig en soms ook handig.”

Dit zijn de al eerder genoemde yupps⁵⁹: young urban professional parents, de term die benadrukt dat het hier gaat om gezinnen waarvan de ouderlijke en professionele netwerken door elkaar lopen. Wie zijn kind na een speelafpraakje ophaalt, informeert gelijk even hoe de zaken lopen.

Sociale Stijgers en het familienetwerk

Voor immigrantengezinnen is deze situatie op tenminste één punt anders: familie maakt vanzelfsprekend deel uit van het sociale netwerk. Doordat minstens een van de partners geheel of gedeeltelijk in de stad is opgegroeid, wonen er vaak familieleden in de buurt (Turken en Marokkanen) of in hetzelfde deel van de stad (Surinamers). Weliswaar is met het ouder worden van de kinderen de praktische hulp van oma's en (schoon)zussen minder hard nodig en door drukker banen neemt het sociale verkeer binnen de familie af. Toch is de aanwezigheid van familieleden wel een reden om in de wijk te blijven. Met name de (vaker baanloze) vrouwelijke nieuwkomerpartners zien er tegen op om voor de tweede keer in een onbekende omgeving een nieuw vriendinnennetwerk op te bouwen. Ook voor de buurt zou dat trouwens een verlies zijn, want deze thuisvrouwen vormen, een belangrijk deel van de sociale infrastructuur van de buurt met hun vrijwilligerswerk op de peuterspeelzaal, basisschool, buurthuis en vrijetijds- en zelforganisaties.

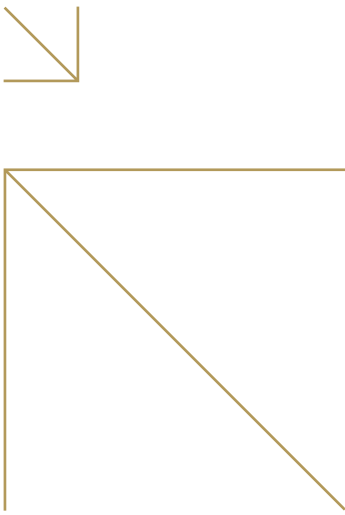
Hun drukker taakcombinerende schoonzussen onderhouden echter voornamelijk pragmatische contacten met hun burens en straatgenoten. Zij knopen nieuwe relaties aan via opleiding en werk. Voor de hoger opgeleide tweede-generatie-immigranten ligt het weer even anders, zij kiezen vaker voor meer afstand van de familie en 'de gemeenschap'. Dat is onderdeel van hun idee van sociale stijging.

Kortom: buurt belangrijke locatie van sociale contacten

Sociale netwerken hebben dus grote invloed op de beslissing ergens te blijven wonen of toch maar weg te gaan. Stedelijk georiënteerde gezinnen hechten groot belang aan sociale contacten in de eigen straat en buurt. En dat staat in schril contrast met de veelgehoorde uitspraken dat de buurt zou verdwijnen en de sociale cohesie zou ontbreken.

⁵⁸ Nio, 2003

⁵⁹ Karsten, 2003

Sociale nabijheid is voor tweeverdieners met kinderen net zo belangrijk als de eerder genoemde fysieke nabijheid van werk en voorzieningen. Al is niet iedere buur een interessante medebewoner. Ook bij de stedelijk georiënteerde gezinnen blijken sociale relaties meer gekenmerkt door bonding - met gelijkgestemden - dan door bridging - met andere groepen⁶⁰. Toch zijn juist het bestaan van meer oppervlakkige contacten in gemengde stadswijken en de interetnische contacten binnen eenzelfde sociale klasse een belangrijke en wellicht hoopgevende correctie op dit beeld.

3.4 Identiteit van stadsbewoner

In de vorige paragraaf werd duidelijk dat gezinnen aansluiting zoeken bij andere huishoudens met kinderen. Als dat lukt, is dat een belangrijke motivatie om ergens (in de buurt) te blijven wonen. Sociale inbedding is tegelijkertijd een belangrijke onderlegger van identiteit. Identiteiten komen immers tot stand in onderhandeling met dat deel van de buitenwereld dat van belang wordt geacht. Middenklasse gezinnen die in de stad blijven wonen moeten zich vaak verdedigen: waarom wonen jullie daar nog? De woning maar ook de plek waar mensen wonen, kan opgevat worden als een consumptieartikel waarmee mensen zich willen onderscheiden⁶¹. Het maakt onderdeel uit van wat Giddens⁶² de 'particular narrative of the self' noemt. Dat verhaal over jezelf of je gezin, de identiteit waarmee iemand naar buiten treedt, kan in de loop der tijd veranderen en bestaat uit verschillende lagen.

Echte stadsmensen

Een antwoord op de vraag naar de keuze voor de stad wordt vaak gevonden in tijdruimtelijke voordelen en sociale contacten. Maar uiteindelijk grijpen de meer overtuigde stadsbewoners terug op de eigen identiteit: Wij zijn nu eenmaal stadsmensen. Voor een deel van de gezinnen geldt dat zij hun wortels hebben in de grote stad: de kinderen van de oorspronkelijke stedelingen en de tweede- en ook de tussengeneratie-immigranten. Voor hen heeft het huidige stadse wonen een grote mate van vanzelfsprekendheid

Een Amsterdamse, afkomstig uit Izmir, zegt:
"Wij zijn big-city mensen, dat ben ik gewend."

Maar dat geldt niet voor een groot deel van de Nieuwe

Stedelingen. Die komen immers vaak van buiten. Zij zijn dan ook vaak bewust bezig met het creëren van een eigen stedelijke identiteit. Een Rotterdamse, afkomstig uit de suburb, zegt:
"Wij willen hier blijven wonen. Ik moet er niet aan denken om in zo'n slaapwijk ergens buiten terecht te komen. Mijn ouders zijn vroeger naar Zoetermeer verhuisd. Vreselijk vond mijn moeder dat. Dat wil ik in ieder geval niet."

Identificatie met de stad als plaats om te wonen heeft veel te maken met de waardering van levendigheid en diversiteit: drukte op straat, geluiden buiten, een groot aanbod van verschillende zaken, mensen en indrukken. Dat betekent ook dat mensen niet alleen maar wil wonen met, om het zo te zeggen, landgenoten. Dat geldt zowel voor Nederlandse gezinnen als voor de immigrantengezinnen. Soms draait het daar toch op uit en dat is reden om te klagen.

Een Hindostaans-Surinaamse vrouw was bijvoorbeeld helemaal niet blij toen ze ontdekte dat de huizen van het nieuwe koopblokje in de Rotterdamse stadswijk voor een groot gedeelte door Hindostaanse Surinamers gekocht waren.

"Toen wij hier kwamen wonen, zei ik tegen mijn man: we hebben de verkeerde landingsbaan genomen. We zijn in Paramaribo terecht gekomen. Als mensen tegen mij zeggen: ik kom een bakje koffie bij je drinken, dan zeg ik altijd: dan ga je wel naar Paramaribo."

Buitenstedelijke milieus worden juist door het ontbreken van diversiteit en levendigheid als saai omschreven. Daar komt nog iets bij. Nu het suburbane wonen een ideaal is dat al veel gezinnen hebben bereikt, kan het belangrijk worden je te onderscheiden door, afwijkend van het dominante patroon, in de stad te willen wonen. Dat blijkt vooral voor cultureel georiënteerde groepen op te gaan⁶³. Identiteit gaat ook over distinctie: Nooit naar zo'n slaapwijk! Een Rotterdamse vader geeft aan:

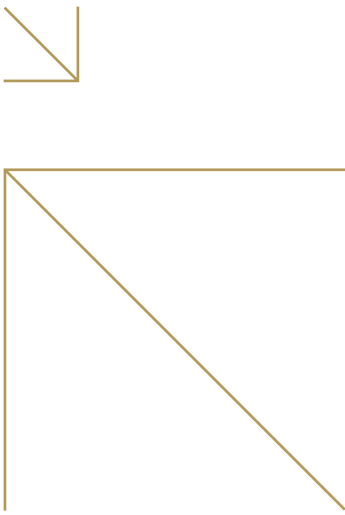
"Ja, voor ons was het echt een schrikbeeld om naar zo'n buitenwijk te moeten verhuizen. Dat willen we onszelf en onze kinderen niet aandoen. We zijn echte stadsmensen en houden van alles wat daar mogelijk is. We maken veel gebruik van de faciliteiten die je hier hebt, vooral de culturele, dat waarderen we erg en dat vinden we ook belangrijk voor onze kinderen."

⁶⁰ Putnam, 2000

⁶¹ Bourdieu, 1984; Cooper Marcus, 1995; De Wijs-Mulkens, 1999

⁶² Giddens, 1994

⁶³ De Wijs-Mulkens, 1999

Interessant is dat terwijl veel immigranten identiteit een beladen begrip vinden (Voelt u zich nu Nederlander of....), zij juist de ruimtelijke identiteit als stadsbewoner onderstrepen.

“Ik ben gewoon Rotterdammer. Waar ik vandaan kom en hoe ik hier heen gekomen ben, dat is niet van belang. Ik ben trots dat ik van Turkse afkomst ben, dat zal blijven, daar is niks mis mee. Maar ik hoef niet elke keer te uiten, ik ben Turks, ik ben van Turkse afkomst. Ik ben Rotterdammer, ik moet het hier maken...Ik heb mijn netwerk gevonden in de wijk met anderen. Ik ben gewoon een Rotterdammer, klaar!”

Kritische stadsbewoner

Een sterke identificatie met de eigen stad en buurt maakt ook kritisch. Die stad en die buurt moeten natuurlijk wel beantwoorden aan het ideale beeld dat de bewoners daarvan hebben. Als delen van de stad - en zeker de eigen buurt - achteruithollen, dan wordt dat ook als een bedreiging gezien. De kwaliteit van de winkels en die van de openbare ruimte in het algemeen zijn belangrijke bronnen van (negatieve) identificatie. Zo zijn bewoners van de nieuwgebouwde herstructureringswijk Stadstuinen niet erg tevreden over het winkelgebied de Vuurplaat. Het levert niet de uitstraling die zij zoeken, het is niet een winkelstraat waar zij zich mee willen identificeren. Bewoners missen ook bepaalde winkels, zoals een goede fietsenmaker of een bloemenzaak die echt mooie boeketten maakt. In oude stadswijken gaan de verhalen eerder over de algemeen geachte achteruitgang van het winkelbestand.

Een man die al heel lang in Rotterdam Noord woont:

“We missen niet echt iets, maar we vinden het wel heel jammer dat de winkels in de Zwart Janstraat zo achteruitgaan. Winkels gaan failliet en dan komt er niet een leuke allochtone winkel maar zo’n trainingspakkenzaak waar allemaal dozen staan die daar gedumpt zijn tot die zaak ook weer failliet gaat. Dat was vroeger niet, toen kwamen we ook in deze straat af en toe, toen we hier nog helemaal niet woonden was de Zwart Janstraat een straat waar je wel eens kwam, omdat er ook winkels waren die je verder nergens had. Maar nu verandert dat en het gaat alleen maar achteruit.”

Oudere nieuwbouwwijken aan de rand van de stad blijken vooral gevoelig te zijn voor snelle achteruitgang.

Een Amsterdamse, twintig jaar geleden verhuisd naar een eengezinswoning in Purmerend, vertelt:

“Ik heb de wijk zien opbouwen. Ik heb er altijd met plezier

gewoond. De laatste jaren niet meer zo. We hadden een contract getekend dat we de voortuinen netjes moesten houden, maar als je hier rondloopt: het is af en toe om te huilen. En dan vraag je een gesprek met het wijkcentrum aan, maar er gebeurt niets.”

Ook in de Venserpolder, aan de rand van Amsterdam, zijn bewoners langzamerhand meer ontevreden geraakt. Een Marokkaans gezin dat hier twaalf jaar geleden naar toe verhuisd is, op zoek naar ruimte en rust voor de kinderen:

“Je hebt hier een klein winkelcentrum, maar dat is zo verloederd! Dat waren in het begin nog leuke winkeltjes, maar nu alleen maar telefoonwinkeltjes en hair-extension en zo. ...Ik kan me kind niet eens meer om een boodschap sturen. Dat is geen normale situatie...Ik heb het gevoel dat het erger wordt.”

Als bewoners zich niet meer herkennen in de eens gekozen buurt, zich er niet meer mee kunnen identificeren, wordt verhuizen een optie.

Stoer gezin

De confessie een stadsmens te zijn, blijkt voor een aantal geïnterviewden een zekere spanning te creëren met de verantwoordelijkheid van het hebben van een gezin, vaak zo bewust nagestreefd en gecreëerd. Stedelijk georiënteerde gezinnen staan voor de opdracht een identiteit van stadsmens te verzoenen met die van family (wo)man. Sommigen hebben last van een schuldgevoel ten opzichte van de kinderen.

“Als ik heel eerlijk ben, het is natuurlijk wel vanwege ons dat we hier wonen.”

Anderen geven aan dat het juist goed is voor de kinderen om op te groeien in een diverse stedelijke omgeving.

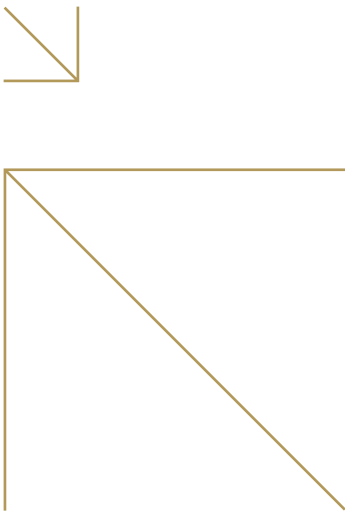
“Ik denk juist dat ze er street-wise van worden.”

Gezinnen zijn bezig een nieuw soort identiteit te construeren, niet alleen die van stadsmens, maar ook die van het moderne stoere stadsgezin dat wel tegen een stootje kan.

“Ja, soms heb je op vakantie dat mensen je erop aanspreken: met kinderen in Rotterdam? Dan stralen ze een beetje medelijden uit en dan denk ik: Muts - schiet op.”

Een ‘muts’ woont blijkbaar in de provincie of zoals een andere jonge moeder in Rotterdam Noord vertelt:

“Op feestjes hoor ik wel eens dat mensen jaloers op ons zijn. Ze vragen dan: ‘Wonen jullie nog steeds in de stad? En ze vertellen dan dat zij dat later ook weer gaan doen als de kinderen groot zijn. Dan voel ik me wel stoer.’”

Interessant is immers de relatieve nieuwheid van deze stedelijke gezinsidentiteit. Doordat deze gezinnen een nieuwe identiteit zoeken als gezin in de stad, worden ze de dragers van nieuwe stedelijkheid. Deze blijvers zijn bezig het middenklasse-gezinsleven in de stad opnieuw vorm te geven. De jaren van de massale suburbanisatie van juist de middengroepen laten een gat achter in het gemeenschappelijk geheugen van stadsbewoners. Hoe doe je dat eigenlijk, wonen in de stad met opgroeiende kinderen⁶⁴? Immigrantengezinnen zijn hier duidelijk in het voordeel, aangezien een van de partners vaak in de stad is opgegroeid en ook de familie op loopafstand woont. Hoewel zij wel te maken hebben met een stad die erg veranderd is sinds de tijd dat zij zelf kind waren.

Loyale stedeling

Loyaliteit met de stad - tot slot - is een volgende laag in de identiteit van stadsmens. Vooral in Rotterdam valt op dat veel stadsgezinnen hier niet alleen wonen omdat ze dat voor zichzelf een goede optie vinden, maar ook omdat ze een gevoel van verantwoordelijkheid voor de stad koesteren. Zij willen idealen van leven verwezenlijk die nauw samenhangen met de cultureel gemengde plek waar men woont. Kinderen opvoeden in een diverse omgeving is niet alleen goed voor de eigen kinderen, maar kan ook een bijdrage zijn aan een betere toekomstige stad. Weg gaan zou het opgeven van idealen zijn (als wij ook nog weggaan...) die juist onderdeel uitmaken van de persoonlijke identiteit. Hier geldt: het persoonlijke is politiek!

Bij de immigrantengezinnen speelt ook de loyaliteit met de familie. Het gaat hier om het aloude probleem van de sociale stijger die de relatie met de familie die achterblijft wil blijven onderhouden. De stad uit verhuizen, oftewel sociale stijging in geografische verwijdering omzetten, is een radicale beslissing die de identiteit van de betrokkenen - als deel van de familie - onder druk kan zetten. Uit een Haagse case-study⁶⁵ blijkt dat nieuwe koopwoningen in de Transvaalbuurt door veel Hindostaanse Surinamers uit de omliggende wijken zijn betrokken. Zo konden zij sociale stijging verwezenlijken zonder dat die tot een geografische verwijdering van familieleden leidde. Het levert wel een paradox op. Want de ontstane situatie - allemaal ‘landgenoten’ bij elkaar - is

nu juist niet wat veel immigrantengezinnen nastreven.

3.5 Samenvattend

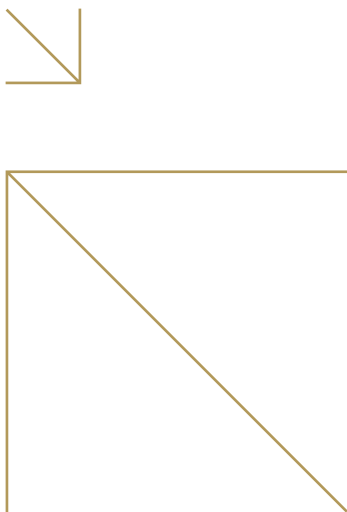
In dit hoofdstuk is geprobeerd een antwoord te geven op de vraag wat middengroepen gezinnen aan de stad bindt. We hebben hiervoor een drietal verklaringen gevonden. De eerste is die van het beperkte tijd-ruimtelijke budget van de combinerende gezinnen. Het blijkt dat de betrekkelijk grote binding aan straat, buurt en stad begrepen kan worden uit de noodzaak de dagelijkse activiteitenpatronen van de verschillende gezinsleden op elkaar af te stemmen. Afstand, tijd en bereikbaarheid zijn vitale grootheden in het dagelijks leven van de betrokkenen. De uitkomst is een sterk lokale vorm van stedelijk leven.

Een tweede belangrijke motivatie om stedelijk te willen wonen is de sociale inbedding van deze gezinnen. In tegenstelling tot wat vaak beweerd wordt, blijken de straat, het blok, de buurt voor deze gezinnen belangrijke locaties van sociaal contact. Daarbij gaat nabijheid samen met selectiviteit: niet met elke buurtbewoner wordt contact gezocht. Overeenkomsten in huishoudensituatie (leeftijd van de kinderen), gedeelde opvattingen over wat goed gezinsleven inhoudt en een vergelijkbare klasse positie zijn belangrijk. Etniciteit is minder belangrijk. Met als aanleiding de gedeelde zorg voor kinderen, zoeken ze groepen gelijkgestemden. Daarin fungeren zij tegelijkertijd als ouders en als professionals (yupps). Die netwerken vormen vervolgens een essentieel onderdeel van de motivatie te blijven. Daarnaast zijn er andersoortige, minder diepgaande contacten, die ook van belang zijn. Juist de mogelijkheid om vrijblijvend met anderen om te gaan, wordt als een belangrijk pre van stedelijk wonen opgevat. Buiten de eigen vriendenkring of de familie zijn er de meer oppervlakkige contacten die bijdragen aan de sociale samenhang in buurt en stad.

Zowel in de oriëntatie op werk en voorzieningen als in de contacten met andere stadsbewoners tekent zich het bestaan van een lokale netwerksamenleving af. Het dagelijks leven van deze gezinnen blijkt zich op betrekkelijk kleine schaal af te spelen. Gezinnen uit bijvoorbeeld de deelgemeente Noord in Rotterdam, blijken zich vooral binnen de eigen deelgemeente en het centrum van Rotterdam te bewegen. In Rotterdam Zuid komen ze bijna nooit

⁶⁴ Bouw en Karsten, 2004

⁶⁵ Tijsseling, 2000

en buiten Rotterdam is geen dagelijkse bestemming. Het lokale karakter van het dagelijks leven - alles bij de hand - is juist ook een hogelijk gewaardeerd aspect. Dat is een interessante bevinding tegen de achtergrond van het dominante debat over schaalvergroting en toegenomen (noodzaak van) mobiliteit. Toch is dit bepaald geen wederopstand van een jaren-vijftig-samenleving: deze gezinnen leggen op niet dagelijkse basis regelmatig grote afstanden af. Zij combineren een brede horizon met een intensief buurtleven.

Een derde en laatste verklaring voor een stedelijke woonvoorkeur van gezinnen blijkt te liggen in de zelfgedefinieerde identiteit van stadsmens. Een identiteit van stedeling dient verzoend te worden met een identiteit van 'family (wo)man'. Nieuwe Stedelingen bestempelen zichzelf als stoere gezinnen en plaatsen zich tegenover de in hun ogen overbeschermden Vinex-gezinnen. Immigrantengezinnen van Sociale Stijgers doen daar minder moeilijk over. Zij zijn geëxcuseerd voor hun stadse woonlocatie. Die maakt het in principe immers mogelijk om sociaal te stijgen zonder zich geografische van de familie te verwijderen. Voor beide groepen geldt dat in het ideaal de eigen kinderen groot te brengen in een gevarieerde omgeving ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid schuilt over de toekomst van de stad als samenleving.

Intermezzo: Waar kun je als stedeling nog wonen?

Niet elke plek binnen de stad is voor iedereen aantrekkelijk genoeg is om te wonen. Maar woonlocaties binnen de ring zijn zonder meer het meest geliefd. Niet alleen om tijd-ruimtelijke redenen, maar ook vanwege de gewenste levendigheid en stedelijke ambiance in het algemeen. Daarbij zijn onderscheidende kwaliteiten van het woonmilieu ook belangrijk. Wie dat zoekt krijgt twijfels zodra het om pure woonwijken gaat, ook al horen die nog bij de stad: hoe stedelijk is dit nog? Maar hoe de stedelijkheid van een wijk wordt beoordeeld, kan ook in de loop der tijd veranderen. Stadswijken die vroeger als perifeer werden gezien zijn langzamerhand bij de stad getrokken. Dat proces is goed zichtbaar in de Amsterdamse Watergraafsmeer. Lang werd dit als buitenwijk getypeerd (met een heus buiten: Frankendael) maar nu staat het op de kaart als stadswijk - zij het een stadswijk in de luwte. Het is dus niet uitgesloten dat andere verder van het centrum gelegen woonwijken die weg volgen. Maar dat gaat niet vanzelf (zie verder hoofdstuk 5).

4. Twijfels en dilemma's over wonen in de stad

Wonen in een stadswijk is voor middenklasse-gezinnen geen vanzelfsprekende keuze. Daarom blijft verhuizen onderwerp van gesprek, zowel in gezinsverband als op het werk en in samenkomsten met burens, vrienden en familieleden. Dat geldt voor beide typen gezinnen uit deze studie. Zowel Nieuwe Stedelingen als Sociale Stijgers moeten vaak uitleggen waarom ze (nog) in een stadswijk wonen. Hoewel ze zich ferm teweerstellen tegen de impliciete kritiek, versterken deze vragen en de voorstellen om familie of vrienden te volgen naar het dorp of de buitenwijk hun twijfels. Dit hoofdstuk legt uit wat de belangrijkste twijfels zijn van deze stedelijke georiënteerde gezinnen over het wonen in de stad en hoe zij met deze minpunten omgaan.

De Nieuwe Stedelingen die via de koninklijke route van havo/hbo-wo op de arbeidsmarkt terechtkwamen, blijven ook na aankoop van een mooie woning nadenken over iets beters. Sommige nieuwe koopbuurtjes in de stad hangen daardoor vol met makelaarsaffiches. Dat vergroot de onrust nog verder, want iedereen houdt erg in de gaten wat de rest doet. Blijven hier nog wel genoeg mensen van mijn eigen soort over?

De Sociale Stijgers uit de immigrantenwijken, die via diplomastapeling en herintreding van de vrouwen op de arbeidsmarkt stapje voor stapje hun inkomen verbeterden, voelen een zekere druk om (Nu of nooit!) een eengezinswoning te kopen. Paragraaf 3.1 beschreef dat al. Ze zagen de huizenprijzen de laatste jaren almaar stijgen en hun kinderen gaan op afzienbare termijn al weer het huis uit. Heeft het nog zin om zo'n gezinswoning aan te schaffen en zo ja, wordt het dan Vinex of een koophuis in de oude wijk? Die laatste twijfel kan uit verschillende componenten bestaan, net als voor de Nieuwe Stedelingen.

4.1 Kan ik hier mijn kind laten opgroeien?

Gezinnen letten met name op kwaliteit van de scholen en speelvoorzieningen, en op verkeersveiligheid⁶⁶. Daaraan zitten fysieke en sociale kanten. De behoeften en twijfels op fysiek gebied zijn vrij eenvoudig in kaart te brengen, de twijfels op sociaal gebied zijn ingewikkelder.

De speelkwaliteit van de woonomgeving

De twijfels op fysiek gebied draaien om ruimte, kwaliteit en veiligheid. Ouders van kleine kinderen willen een brede stoep,

een tuin en/of een beschut binnenterrein, ouders van oudere kinderen willen een speelveldje op zichtafstand. Ouders maken zich zorgen over drukke straten, onoverzichtelijke kruispunten en gevaarlijke waterkanten en ze kijken kritisch naar de (onderhouds)kwaliteit van speeltuintjes en andere speelvoorzieningen in de wijk⁶⁷.

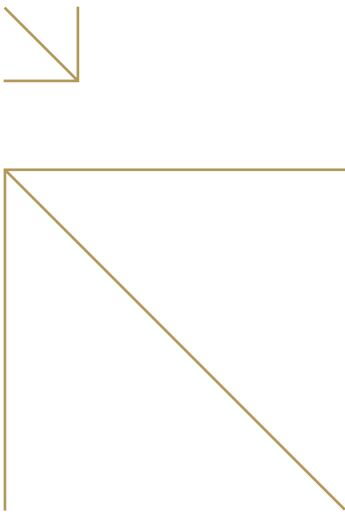
De Nieuwe Stedelingen sturen hun kinderen dan ook niet automatisch naar het dichtstbijzijnde clubhuis of zwembad. Vaak blijken deze ouders al afgeschrikt te worden door de naar eigen zeggen 'donkere en deprimerende' en 'naar binnen gerichte en weinig transparante' uitstraling van de gebouwen. Of ze concluderen na inspectie dat het aanbod of de sfeer niet op hun kinderen en henzelf is afgestemd.

"Mijn man is in het zwembad gaan kijken. Het ziet er niet zo fantastisch uit en ze zeiden dat ze heel erg streng waren. Eerder apart zwemmen dan gemengd.... En ja die sporthal, als je daar in de kantine moet zitten, of in de hal! Daar komen mensen hiervandaan niet naar toe. En mensen daarvandaan, die zijn misschien zo beleefd, of zo weinig georganiseerd, dat ze nooit een keer naar de deelgemeente gaan met: Er moet toch een keer iets fatsoenlijks komen!"

De mensen uit het citaat 'daarvandaan' zijn inmiddels ook wat kritischer geworden. De Sociale Stijgers maken selectief gebruik van het aanbod in de buurt, bijvoorbeeld wel naar Hindostaanse dansles maar niet naar de voetbalclub in de buurt. Ze plaatsen hun kinderen op sportclub Feyenoord of brengen hen naar taekwondo-lessen in een ander deel van de stad, omdat ze daar meer kwaliteit en een betere sociale omgeving verwachten. Zulke individuele uitwijkacties kosten veel tijd en organisatie en lossen het vrijetijdsprobleem van de kinderen niet helemaal op. Ouders met jonge kinderen willen namelijk ook in hun directe woonomgeving een prettige speel- en zitplek. Een veel voorkomende klacht over de speeltuinen is slecht onderhoud, beperkt speelmateriaal, onverschillig personeel en beperkte openingstijden. Als alternatief zetten de ouders een bank voor de deur en houden van daaraf toezicht op het spelen op de stoep. Of ze zetten aan de achterkant de tuinhokjes voor elkaars kinderen open. Zodoende vinden het afsprakensysteem van de Nieuwe Stedelingen en de open-huis-gewoonte van de Sociale Stijgers elkaar in een speeltijden-routine in een binnen-buitengebied.

⁶⁶ WBO, Kernpublicatie, 2002: 52

⁶⁷ zie ook Karsten et al, 2001

Het klimaat op straat

De twijfels op sociaal gebied zijn een mengelmoes van algemene en specifieke ouderlijke angsten en onzekerheden. Ouders zijn bang dat hun kinderen iets zal overkomen door gestoorde volwassenen en intimiderende jongeren. Tegelijkertijd zijn ze bezorgd dat hun kinderen met verkeerde vrienden in aanraking komen en daardoor het verkeerde pad op gaan. In heel Nederland (en West-Europa) spelen kinderen tegenwoordig veel minder buiten dan dertig jaar geleden. De grootste angst van ouders zijn de zogenaamde strangerdangers: onbekende engerds die hun kinderen wat aandoen. Daarnaast hebben bijna alle ouders de neiging om hun eigen kinderen als kwetsbaarder en naïever te zien dan andere kinderen. Het onderscheid tussen schatjes en schurken, noemt kind-en-buitenruimte-onderzoeker Emmelkamp⁶⁸ dat. Zoals Hoofdstuk 2 al aangaf is de stad in de ogen van veel ouders een gevaarlijk gebied, een jungle voor opgroeiende kinderen. Ouders in stadswijken hebben weliswaar manieren gevonden om daarmee om te gaan, maar die moeten ze telkens aanpassen: kinderen en omstandigheden veranderen nu eenmaal. Hun twijfels en bezorgdheden hebben vooral te maken met de aanwezigheid van coffeeshops en onbekende verslaafden en gekken, en met de heterogene bevolkingsamenstelling in het algemeen.

Voorbeeld - Het is 'te druk' op het plein

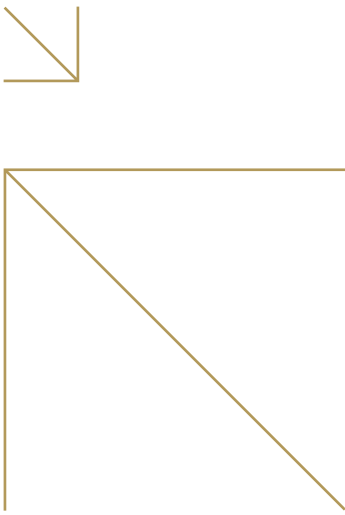
Hoewel in de smalle straten rondom het opgetuigde en opgeknapte plein 875 kinderen en jongeren wonen, is het meestal opmerkelijk stil op het plein in de Rotterdamse Agniesebuurt. De plaatsing van een Duimdropcontainer (speelgoeduitleen) heeft daar weinig aan veranderd. De ouders zeggen dat hun kinderen veel binnen spelen en dat het plein 'te druk' is. Met 'druk' doelen ze niet op het aantal aanwezigen, maar op de hoeveelheid 'culturen'. Ze zijn bang dat hun kinderen zich buiten niet kunnen handhaven ten opzichte van andere (groepjes) kinderen, omdat ze onvoldoende sterk en assertief zijn en omdat ze als etnische minderheidsgroep op straat het onderspit delven. 'Mijn zoon is het enige blanke kind in de buurt. Op straat tenminste.' (Nederlandse vrouw) En ze zijn bang voor verkeerde vriendjes: 'Ik wil niet dat mijn zoon straattaal leert.' (Marokkaanse man). De beoordeling van de andere kinderen in de buurt hangt samen met de beelden die ouders van elkaar hebben. Veel ouders klagen dat 'ouders in deze buurt' hun kinderen niet goed opvoeden, want anders zouden de kinderen zich niet zo slecht gedragen en zouden ze niet zo laat op straat zijn. 'Je hebt hier arme mensen,

asociale mensen.' (Marokkaanse vrouw). Het onderscheid dat zij tussen zichzelf en de anderen zien, maakt de communicatie over het gedrag van elkaars kinderen extra moeilijk. 'Ik zei er wat van dat een kind iets van mijn kind afpakte. Ik kreeg gelijk een grote mond van die Nederlandse moeder. "Het is bij ons normaal dat je spullen van elkaar gebruikt", zei ze' (Nederlandse vrouw). Daar komt onzekerheid bij over de taal, in technische en culturele zin. Om misverstanden te voorkomen, zeggen sommigen maar niets. 'In Marokko is het makkelijker. Je spreekt dezelfde taal en hoeft daarom niet bang te zijn dat anderen je verkeerd zullen begrijpen' (Marokkaanse vrouw). In drukke tijden worden de zes bankjes per taalgroep en sekse bezet. Niet iedereen voelt zich gemakkelijk in deze verdeling. 'Ik zit niet graag tussen de vrouwen met hoofddoek op het plein, die denken slecht over mij' (Turkse vrouw). En als de ouders zich niet prettig voelen op een plein, dan blijven hun kinderen daar meestal ook weg.

De twijfels van ouders over het sociale en pedagogische klimaat op straat bestaan uit een mix van ouderlijke beschermingsneiging en onderlinge beeldvorming. Door praktische communicatiebelemmeringen en negatieve beelden over elkaar kan de heterogeniteit ervaren worden als onoverbrugbare afstand. Ouders voelen zich dan niet op hun gemak, weten niet goed om te gaan met andere kinderen en ouders en vinden de buitenomgeving daarom voor hun eigen kinderen niet geschikt. Deze straatvrees kan werken als zichzelf verwerkeliijkende voorspelling: als de meerderheid van de kinderen en jongeren binnen gehouden wordt, blijft een minderheid 'de baas' op straat; in werkelijkheid of in de verbeelding van de binnenblijvers. Die angst kan een reden zijn om serieus over verhuizen na te denken.

Hoe ouders het klimaat op straat beoordelen, hangt mede af van hun eigen ervaringen met opgroeien en grootbrengen in de stad. De immigranten die zelf in de stad opgroeiden, zijn doorgaans streetwiser en meer gewend aan heterogeniteit dan de Nieuwe Stedelingen die door opleiding en werk in de stad terecht kwamen. De eerste groep kent van huis uit meer manieren om kinderen medeverantwoordelijk te maken voor de eigen en elkaars veiligheid, en om zelf op afstand toezicht te houden. Bovendien horen kinderen die op straat spelen voor hen bij de gewaardeerde levendigheid van hun stadswijk.

⁶⁸ Emmelkamp, 2004

Een vader die net zijn bezorgdheid over de coffeeshops in de buurt heeft uitgesproken, antwoordt op de vraag of zijn kinderen alleen buiten mogen spelen:

“Ze spelen dagelijks alleen buiten. Tot zo vijf uur. Als ze uit school zijn, even eten, en dan gaan ze naar buiten. Op dit moment zijn de kinderen (7, 5 en 2 jaar) ook buiten en is mijn vrouw met de oudste boodschappen doen.

Dat heeft u ze van jongs af aan geleerd?

Gewoon op straat, ze worden niet opgevreten hoor! We willen de straat juist levendiger maken, mensen zien op straat. Dan ga ik ze zelf niet thuis houden.”

De Nieuwe Stedelingen moeten nog uitvinden hoe je een kind in de stad kan laten opgroeien én ze moeten als ouder hun weg vinden in een heterogene omgeving. Op beide terreinen hebben deze ‘eerste-generatie-autochtonen’⁶⁹ minder levenservaring dan de tussen-/tweede-generatie-immigranten. Daarom zijn ze geneigd meer toezicht te houden, dat kost tijd, maar dat kan henzelf ook wat opleveren. Door hun kinderen te begeleiden naar meer gemengde omgevingen leren zij zelf eveneens omgaan met mensen met andere achtergronden.

Een ‘goede school’

Twijfels over de kwaliteit van de buurtscholen betreffen zowel de inhoud en het niveau van het geboden onderwijs als de (etnische en sociale) samenstelling van de schoolpopulatie. In de beoordeling van de ouders hangen die twee zaken samen: zogeheten zwarte scholen worden gezien als achterstandscholen, die een risico vormen voor de schoolprestaties en toekomstperspectieven van de eigen kinderen. De Nieuwe Stedelingen vrezen dat het niveau op die scholen wordt afgestemd op het taalniveau van het gemiddelde achterstandskind en dat er te weinig aandacht zal zijn voor creatieve vakken. De immigranten zijn bang voor lage schoolprestaties doordat de kinderen onderling te weinig correct Nederlands praten en de leerkrachten te lage verwachtingen hebben van de leerlingen. De schooldirecteur heeft laatst tegen een moeder gezegd:

“Je kind heeft hoge cijfers, waarom laat je hem eigenlijk op deze school, tussen deze kinderen?” Dat is toch een rare opmerking, dat deugt toch niet!”

“Mijn kind is van school gestuurd (lacht), omdat hij te goed was. De juf zei tegen ons, Je kunt hem beter op een andere school doen, hier leert hij te weinig.”

Behalve op allerlei ervaringen en verhalen zijn de twijfels van immigranten over de kwaliteit van de buurtschool gebaseerd op hun eigen ongelukkige doorstart in het Nederlandse onderwijs. Hun ervaringskennis wordt door onderzoek bevestigd: je bereikt wat de onderwijzer verwacht dat je bereikt, doordat de onderwijzer dat verwacht. Anders gezegd: klasse- en seksspecifieke leerkrachtverwachtingen blijken tot de beste voorspelers van leerlingenprestaties te behoren. Vroeger waren meisjes en kinderen uit de Nederlandse arbeidersklasse de dupe van bevooroordeelde verwachtingen, tegenwoordig geldt dat vooral leerlingen uit etnische groepen⁷⁰. Dit probleem wordt versterkt doordat de populatie van de onderwijsopleidingen in de grote steden geen afspiegeling is van de stadsbevolking. De meerderheid van de pabo-studenten in Rotterdam komt bijvoorbeeld uit de regio en blijft het liefst in hun dorp of randgemeente wonen en werken⁷¹. Daardoor kent een te groot aantal jonge leerkrachten in Rotterdam de stadswijken en hun bewoners alleen van de (doorgaans negatieve) berichtgeving in de media.

De voorkeur van veel ouders voor een gemengde school heeft behalve met prestatieverwachtingen ook met sociale motieven te maken⁷². De (basis)school moet voor hun kinderen een integratieplek en voor henzelf een ontmoetingsplek zijn. ‘En we wisten dat hier een gemengde school is. Dat vonden we ook belangrijk, we willen niet kiezen tussen zwart en wit.’

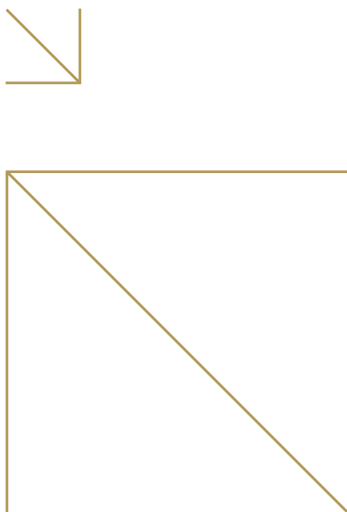
De Nieuwe Stedelingen willen een school waar hun kinderen leren leven in de multiculturele samenleving, maar ze moeten er geen sociale eenling zijn. Zelf willen de ouders aan de schoolpoort voldoende gelijkgestemde ouders treffen met wie ze vrijetijds-afspraken voor de kinderen kunnen maken. Immigranten willen in meerderheid een school waar hun kinderen ook kinderen van Nederlandse ‘werkende mensen’ tegenkomen en daardoor leren om zich in deze kringen te bewegen, want dat hebben ze nodig voor een goede toekomst. Alle ouders praten veel met vrienden en familieleden over keuze en kwaliteit van scholen, maar ouders uit de middengroepen zijn eerder geneigd om hun kinderen zonodig op een school te plaatsen buiten de wijk, of voor het voortgezet onderwijs buiten de stad.

⁶⁹ Leeman, 1994

⁷⁰ Jungbluth, 1999

⁷¹ Van Velden e.a., 2004

⁷² Karsten 2003; Sikkes 2003

Daardoor is de onderwijssegregatie in Nederland groter dan de woonsegregatie, maar dat is een dynamisch proces. De plaatsing van hun kinderen op een school buiten de wijk is voor Sociale Stijgers soms een eerste stap richting verhuizing naar de wijk van de school van hun kinderen. Wellicht waren ze dat al min of meer van plan, of anders ontdekken ze de aantrekkelijkheden en mogelijkheden bij het halen en brengen. Het ontbreken van havo/vwo-scholen in grote delen van Rotterdam-Zuid is een reden om naar Ridderkerk of Barendrecht te verhuizen. Nieuwe Stedelingen nemen plaatsing van hun kinderen op een zwarte school nauwelijks in overweging en beschouwen het ontbreken van gemengde scholen als een minpunt van het wonen in een stadswijk. Of het ook een twijfelpunt is, hangt af van de nabijheid van een aantrekkelijk alternatief. Een enkele keer nemen groepjes hoog opgeleide bewoners van gemengde wijken het initiatief om hun kinderen gezamenlijk op een zwarte buurtschool te plaatsen en zo zelf voor menging te zorgen. Dat werkt goed, maar het zijn tot nu toe uitzonderingen die nog weinig navolging krijgen.

Intermezzo - Desegregatie in het onderwijs van bovenaf en onderop

De toenemende onderwijssegregatie baart de overheden zorgen, maar behalve de minister van Onderwijs en de SP zien weinig bestuurders en politici iets in van bovenaf opgelegde spreidingsmaatregelen. De vrees is dat inperking van de keuzevrijheid van ouders een averechts effect heeft. Nederlandse experimenten met 'bussing' mislukten door tegenwerking van de scholen. En het verbod om kinderen op een school buiten de wijk te plaatsen, bijvoorbeeld door postcodebeleid, zou wel eens tot grotere woonsegregatie kunnen leiden⁷³. De dominante mening is dat desegregatie op gemeenteniveau geregeld moet worden, maar het Rotterdamse plan om - in navolging van Basisschool De Pijler in de Kop van Zuid - op populaire scholen in gemengde wijken met gescheiden wachtlijsten voor autochtone en allochtone leerlingen te werken, stuit op juridische bezwaren van de kant van de Onderwijsraad en het Landelijk Bureau Racismebestrijding. Toch vindt niemand dat de overheid maar moet afwachten hoe de onderwijssegregatie zich verder ontwikkelt. Niet (alleen) vanwege het achterstandsprobleem, ook vanwege de integratie. Het onderwijs moet Nederlandse kinderen voorbereiden op het leven in de multiculturele samenleving en dat lukt niet als autochtonen en allochtonen op verschillende scholen zitten. Het meeste perspectief lijkt te zitten in een twee-

sporenbeleid. Aan de ene kant moeten scholen onder druk gezet worden om hun verantwoordelijkheid te nemen en onderlinge afspraken te maken over aannamebeleid; en aan de andere kant moeten ouders ondersteund worden die op zoek zijn naar een gemengde school voor hun kinderen op niet al te grote afstand van hun woning. In Amsterdam is een voorstel gelanceerd om inschrijfleeftijden vast te stellen en etnisch-gemengde duo-aanmeldingen een voorkeursbehandeling te geven⁷⁴. De confessionele schoolbesturen hebben inmiddels medewerking toegezegd.

4.2 Voel ik me hier (nog) veilig?

De kwaliteit van de buurt is zelden doorslaggevend om te willen verhuizen: slechts 15% van de verhuisgeneigden in Nederland noemt 'de buurt' als de belangrijkste verhuisreden. Als het toch aan de orde komt, noemen bewoners van grote steden en stadswijken het vaakst als buurtfactor de onveiligheid door criminaliteit. Bewoners van plattelandsgebieden en groenstedelijke wijken die ontevreden zijn over de buurt willen vaker verhuizen vanwege 'de buurtbewoners'⁷⁵. Gevoelens van onveiligheid kunnen ook ontstaan door (snelle) veranderingen van de bevolkingsamenstelling en versterkt worden door de materiële omstandigheden waaronder mensen met elkaar samen moeten wonen. Want veiligheid hangt samen met voorspelbaarheid en betrouwbaarheid, vertrouwdheid en herkenning - een thuisgevoel - en met zorgzaamheid en schoonheid.

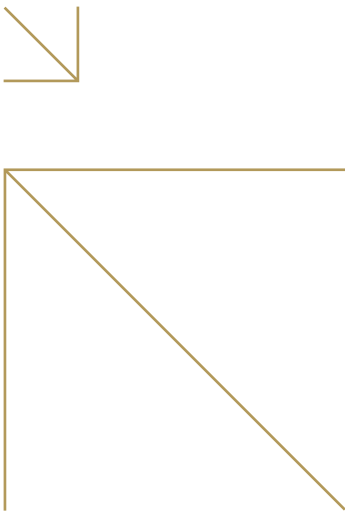
Over enge plekken en dito mensen

In de centrumgebieden van grote steden zijn de plekken en personen die met criminaliteit geassocieerd worden veel zichtbaarder dan in andere woongebieden. Daarentegen is Amsterdam-Oud-Zuid, ondanks een aantal onderwereld-liquidaties, nog steeds een rustige chique buurt, omdat het een homogene dure buurt is. Zogenoemde veelplegers hebben er wel wat te zoeken, maar hun beoogde buit zit goed opgeborgen achter alarmsystemen. Veiligheidsbeleid is in de praktijk vaak gericht op concentratiewijken. Dat is overzichtelijk en efficiënt voor de politie en de hulpverlening, maar belastend voor de bewoners van de betreffende stadswijken. Daarom leiden plannen voor

⁷³ Bolt, 2003

⁷⁴ Grotenhuis 2006

⁷⁵ WBO, Kernpublicatie 2002: 21/22

nieuwe voorzieningen, zoals de opvang van verslaafde ex-prostituees van de Keileweg in Rotterdam, in deze wijken tot furieuze reacties.

“U dacht zeker, hier wonen toch alleen maar allochtonen!”

Het minder zichtbare bij-effect van zulk beleid zijn gesprekken over verhuizen, ook in de huiskamers van de net-betrokken nieuwe koophuizen.

Veiligheidsproblemen blijken ook voor ‘krachtdadige’ politici en professionals ingewikkelde kwesties te zijn. Dat zit ten eerste in het onvermijdelijke waterbed-effect: wat je op de ene plek de kop indrukt, komt verderop omhoog. Daarnaast vergroot de huidige focus op onveiligheid juist de onveiligheidsgevoelens. In wijken met een slecht cijfer op de veiligheidsmonitor hebben bewoners extra de neiging om incidenten te zien als bevestiging van het alom dreigende gevaar. Hebben ze zelf geen ervaringen met criminaliteit en geweld, dan schrijven ze dat eerder toe aan toeval, geluk of hun zelfbeschermende maatregelen.

Een Turkse stadsbewoner:

“We hebben hier ook met veiligheid te maken. Dit is niet een van de veiligste wijken. Ik voel me wel veilig, terwijl ik weet dat het niet veilig is. Ja, laat op de avond hoef je niet op de B.straat lopen. Mij is nog nooit wat overkomen, maar dat heb ik gehoord. Ik heb het niet zelf gezien, maar ik geloof wat ze zeggen. Ik kom zo laat niet buiten, ik ga om een uur ‘s nachts daar niet lopen, ik heb daar niks te zoeken; en als ik om die tijd van mijn werk kom, ben ik met de auto. Maar als ik een keer iets zou meemaken, of mijn vrouw of een van mijn kinderen, dan is het klaar, dan ben ik weg!”

Degene die deze uitspraak deed, was niet iemand met verhuisplannen. Integendeel, deze respondent heeft vier jaar daarvoor een huis gekocht in de stadswijk waarin hij is opgegroeid en denkt erover om die te verruilen voor een grotere woning met tuin in het toekomstige herstructureringsgebiedje in dezelfde wijk. Deze financiële investering is misschien een extra reden om de veiligheidsproblematiek in zijn wijk nog eens serieus onder ogen te zien, maar hij formuleert het alsof de hoogste alarmfase is ingegaan - en daarmee reproduceert hij de toon van de veiligheidsnota's over zijn wijk. Een verbeterde score op de veiligheidsmonitor maakt niet alleen bestuurders, maar ook bewoners optimistischer over de leefbaarheid van de wijk. Dat is het omgekeerde zelfverwerklijkende effect. Daarnaast houden bewoners van stadswijken het voor zichzelf prettig door - in

tegenstelling tot de veiligheidsnota's - preciezer onderscheid te maken tussen veilige en onveilige plekken en momenten in de wijk. En door daar hun dagelijkse routines op aan te passen.

Onrust door onbekende vreemdelingen

Vertrouwde mensen en heterogeniteit kunnen heel goed samen gaan, zo blijkt uit de verhalen van stadsmensen.

De hiervoor geciteerde Turkse man kan prima uitleggen waarom hij wél in zijn oude vertrouwde wijk zou willen blijven wonen.

“Je hebt een bintenis met deze wijk hè. Ik woon hier al 33 jaar, ik ken elke hoek. Als ik blind zou worden, kan ik met een stok overal de weg vinden. Elke stoep, elke stoeptegels ken je! Behalve de stenen zijn de mensen en voorzieningen vertrouwd. Na de opmerkingen over onveiligheid zegt hij: ‘Dat ik hier nog blijf wonen, komt doordat ik het nog leuk vind. Ik kan leuk met mensen omgaan. Het is tussen de onveilige buurt toch nog veilig en ik kan overal aanbellen als ik in nood zit.’”

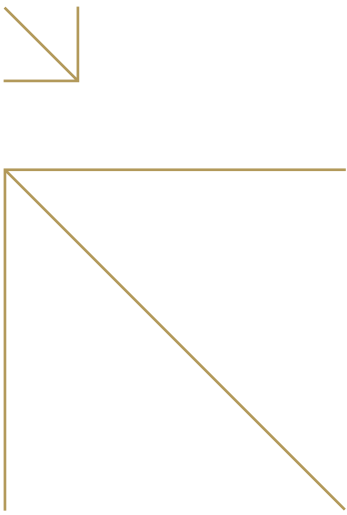
Er ontstaat echter onrust als de vertrouwde dagelijkse routines ontregeld worden door nieuwe onbekende groepen bewoners of passanten. Voor de oorspronkelijke stedelingen die hun wereld zagen inkrimpen was dat een belangrijk motief om uit de stadswijken weg te verhuizen⁷⁶. Hoewel de wereld van immigranten in dezelfde periode groter werd, kunnen zij op hun beurt de komst van onbekende nieuwkomers eveneens als bedreiging ervaren. In de ene wijk klagen Surinamers over de toename van Marokkanen; in de andere wijk wordt de Turks-Nederlandse status quo in de war gebracht door Antilliaanse straattaferelen. Een Turkse vrouw uit Rotterdam-Zuid zegt bijvoorbeeld:

“Laatst gingen we naar de markt en daar op de hoek zagen we heel veel Antilliaanse mensen. Met mooi weer lijkt het net een mierenhoop. Ja, ik wil niet negatief klinken hoor, maar ik kan er niet tegen. Ik bedoel: ik hou van mensen, maakt niet uit, allerlei kleuren, maar het moet niet zo'n bedreigende sfeer creëren of hebben. (...) Dit is al een 'negatieve wijk' en dan komen daar nog die groepen bij. (...) Ik dacht toen, ik wil hier niet meer wonen.”

De feitelijke uitstroom hangt af van de snelheid waarmee de veranderingen plaatsvinden. Bij geleidelijke veranderingen kunnen mensen makkelijker aan elkaar gewend raken.

⁷⁶ Reijndorp, 2004

De autochtone Nieuwe Stedelingen zien zichzelf als bijzondere minderheidsgroep in deze stadswijken. Aan het pioniersgevoel ontlenuen ze een kosmopolitische status, maar het thuisgevoel vereist toch een zekere massa van ons-soort-mensen, en van voorzieningen waarin zij zich herkennen. De twijfels kunnen toeslaan als de verhuisonrust in hun kennissenkring te groot wordt, of de verwachte instroom van gelijkgestemden tegenvalt en het enige leuke café overgenomen wordt door een in hun ogen 'luidruchtig voetbaltype'. In herstructureringsgebiedjes werkt dat anders dan in stadswijken die ongeregisserd een sociaal gemengde bevolking kregen of hielden. Bewoners van nieuwe koopblokken in oude stadswijken kunnen het gevoel krijgen ingeklemd te zitten in een onbekende en enigszins onzure wereld. Zoals deze bewoner van de Kop van Zuid in Rotterdam:

"De mensen van de P.straat, daar ben ik eigenlijk een beetje bang voor, de verschillen zijn te groot. Ook op de D.straat houd ik het raampje van mijn auto altijd angstvallig gesloten. Hier in de straat woont ook een Marokkaans gezin, maar die zijn anders. Die vinden het ook belangrijk om je kansen te pakken en verder te komen in het leven. Zo voeden ze hun kinderen ook op."

Ook bewoners die niet angstvallig in de auto blijven zitten, kunnen zich door het ontbreken van heterogene ontmoetingsgelegenheden de vergeten doelgroep van een afgeschreven integratieproject gaan voelen. Ook uit de Kop van Zuid:

"De gemeente wilde arm en rijk combineren. Ze bouwden een mooie brug, mooie huizen. Toen droegen ze de boel over aan de deelgemeente en nu moeten wij het zelf maar met elkaar uitzoeken."

In oudere gemengde wijken zijn de Nieuwe Stedelingen gewend aan eigen routes en routines dwars door of langs de wereld van andere groepen heen. Zij ontdekken daardoor eerder de aantrekkelijkheid van voorzieningen in de buurt: een Iraanse winkel, de buurtbibliotheek, een tennisveld op een binnenterrein. Er ontstaan overlappingsen tussen de werelden. De scheidingen en de omvangwisselingen van de bewonersgroepen worden daardoor minder snel en sterk gevoeld.

Angsten en ergernissen op microniveau

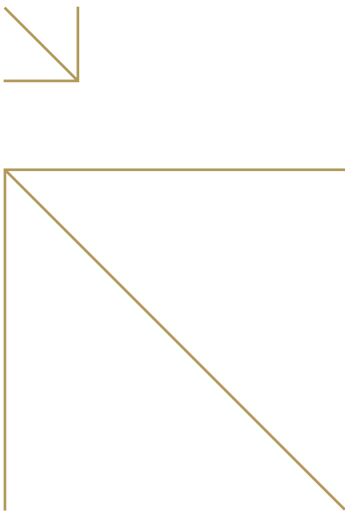
In kleine steden klagen mensen vooral over hondenpoep en verkeeroverlast. In grote steden zijn rommel, vandalisme en de geluidsoverlast van jongeren en burelen de belangrijkste irritatie-

punten⁷⁷. In stadswijken wordt geluidsoverlast behalve door het grote aantal bewoners per vierkante kilometer veroorzaakt door de gehorigheid van de veel voorkomende portiekwoningen. In een nieuwbouw-portiek kunnen mensen zich nog verbeelden in een appartement of flat te wonen, in renovatie-portiekwoningen wonen mensen echt bij elkaar op de trap. Prettige verhoudingen scheppen en handhaven in deze gehorige minisamenleving vereist sociaal inzicht en sociale vaardigheden. Begrip, verrijding, assertiviteit, zorgzaamheid, vriendelijkheid, geluidstolerantie, taalgevoeligheid, doortastendheid en stoerheid, het moet allemaal op het juiste moment en in de juiste mix worden opgebracht door een combinatie van mensen met verschillende achtergronden en levenswijzen.

Intermezzo - Wel en wee in het portiek

Portiekregel nummer één is afstand houden. Niet te intiem worden want je weet en hoort sowieso al veel van elkaar. 'Met een goede geluidsisolatie zou 80% van de problemen in deze straat zijn opgelost.' Geen koffievisites want het enige wat je met elkaar deelt, is de woning of het stukje straat; daar praat je dus over en dat wordt geroddel. Geen vrienden proberen te worden, want als het mis gaat, blijf je aan elkaar vastzitten. Elkaar niet 'overlopen', want je kunt elkaar al niet ontlopen. Als mensen lang met elkaar wonen, en het gaat goed, dan ontstaat er onderlinge dienstenuitwisseling en een vanzelfsprekende manier van verantwoordelijkheid nemen, voor elkaar en voor gemeenschappelijke zaken. Dat geeft het rustige gevoel dat nieuwe bewoners zich aan de bestaande situatie zullen moeten aanpassen. Bewonerswisselingen komen in stadswijken en onder immigranten vaker voor dan in andere wijken en groepen. Die wisselingen veroorzaken onzekerheid en onrust, want er bestaan meestal geen gedragsregels voor het verwelkomen van nieuwe bewoners. Dat vinden niet-Nederlanders ingewikkeld. Vooral mensen die niet goed Nederlands spreken, missen rituele handelingen (eten brengen, koffie drinken) voor de eerste kennismaking. De verstandige afstandelijkheid botst dan met waarden als gastvrijheid en openheid; en kan daardoor ervaren worden als ontoegankelijkheid en begrepen worden als vijandigheid of afwijzing. Dat kan weer tot terugtrekgedrag leiden en dan vinden de oude bewoners dat 'het allemaal achteruitgaat'. De kwetsbaarheid van het (samen)wonen in een portiek blijkt het scherpst bij ernstige overlast in combinatie met intimidatie of onvoorspelbaar

⁷⁷ WBO Kernpublicatie, 2002: 46

gedrag. Bekende voorbeelden zijn drugsdealers, onrustige psychiatrische patiënten en gewelddadige relaties. Bescherming van professionele zijde schiet tekort. Het advies is: aangifte doen en klachten doorgeven, zodat de woningcorporatie en de politie een dossier kunnen opbouwen, maar intussen moet men wel nog maanden samenwonen met de 'enge types'. Bewoners voelen zich daardoor in de steek gelaten. 'Ze geven je wel gelijk, maar ze doen niets.' Ontsnappen is dan vertrekken. Sociale Stijgers beschikken doorgaans over voldoende ervaringskennis en zelfvertrouwen om de noodzakelijke omgangsregels in hun directe woonomgeving te handhaven en zondig bij te stellen.

"Dit is een groot portiek met veel nationaliteiten, behalve Nederlanders. Mijn vrouw zit in een groepje dat nieuwkomers begroet, dat hebben ze zelf bedacht."

Bovendien zijn zij vaak al in een eerdere gezinsfase naar een beter huis of een aantrekkelijker plek in de wijk verhuisd. Omdat zij inmiddels anderhalf- of tweeverdieners zijn geworden, kunnen zij niet meer binnen de sociale woningbouw verhuizen. Dure huur is voor hen geen optie en de vanzelfsprekende volgende stap in hun wooncarrière is een eengezins(koop)woning met tuin. Ze willen een paar vierkante meter eigen buitenruimte om bezoek te ontvangen en te barbecuen, en een eigen voordeur. Onrust, onveiligheid en ongenoegens in het portiek, inadequate optreden van de professionele instellingen en gebrek aan betaalbare zelfstandige woningen in de buurt kunnen hen ineens doen besluiten om toch een zus of vriendin achterna te gaan en een woning in een buitenwijk of randgemeente te kopen.

Discriminatie en anti-islamklimaat

Onveiligheidsgevoelens hangen samen met onzekerheid over de eigen toekomst en gebrek aan vertrouwen in de overheid en maatschappelijke instellingen⁷⁸. Het onbehagen van de oudere oorspronkelijke bewoners die uit de stadswijken vertrokken, betrof niet alleen de inkrimping van hun leefwereld, maar ook onzekerheid over de WAO, de bezuinigingen in de zorg, de opheffing van buslijnen en verslechtering van gehandicaptenvervoer en de daling van hun koopkracht. Sociale Stijgers zitten maatschappelijk en financieel in de lift, maar in het islamitische deel van deze groep groeien eveneens twijfels over hun toekomst in Nederland. De vrouwen met hoofddoek ontmoeten de laatste jaren meer wantrouwen en soms vijandigheid en agressiviteit. De mannen moeten op hun werk ineens vragen beant-

woorden over de islam en zich verantwoorden voor gewelddaden van geloofsgenoten. Ouders maken zich zorgen over de toekomstmogelijkheden van hun kinderen door discriminatie op de arbeidsmarkt. Deze onzekerheid of onveiligheid leidt tot een onverwachte heropleving van de remigratiegedachten. Een Turkse vrouw die na lang twifelen naar een koopwoning in een Vinex-wijk is verhuisd, antwoordt op de vraag of haar kinderen inmiddels gewend zijn:

"Mijn oudste zoon van 16 heeft het tegenwoordig steeds vaker over teruggaan naar Turkije. Mijn man en hij zitten daar veel over te praten. Wie had dat nou weer kunnen bedenken!"

Of die plannen echt gerealiseerd worden, hangt uiteraard af van de mogelijkheden in het moederland, maar die kansen zijn voor Sociale Stijgers waarschijnlijk groter dan voor de maatschappelijk minder succesvolle kinderen van arbeidsmigranten. Daar komt bij dat hoog opgeleide immigranten zich gemiddeld genomen minder geaccepteerd voelen en negatiever oordelen over hun kansen in Nederland dan laag opgeleide immigranten⁷⁹. Immigranten zijn niet allemaal tegen het strenge toelatingsbeleid van minister Verdonk, maar ze vragen zich wel af waar dat eindigt. Door onzekerheid daarover krijgt de aankoop van een huis er een motief bij: de vorming van startkapitaal voor een nieuwe toekomst in het land van herkomst.

"Wie weet, als het hier heel slecht gaat, gaan we alles verkopen en weg. Je weet maar nooit. En: Ja, soms twijfel je aan hoe het hier verder gaat als je naar het nieuws luistert."

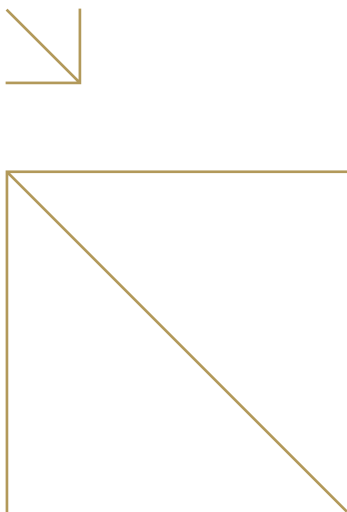
Banken adviseren geen huis in een stadswijk te kopen, omdat die later moeilijker verkoopbaar zouden zijn. Met het perspectief van terugkeer naar het land van herkomst wordt dat advies eerder gevolgd, en verhuizen ze naar een buitenwijk of randgemeente. Ook het geciteerde gezin kocht onlangs een huis in een Vinex-wijk. Tegelijkertijd twifelen ze of zij wel welkom zullen zijn in die buitenwijk.

"Moeten wij de Nederlanders wel achternagaan die voor ons wegvluchten?' 'Ik moet er niet aan denken om tussen allemaal gemopperde Nederlanders te wonen."

Vanuit dat oogpunt beschouwen zij de Nieuwe Stedelingen in hun stadswijk als aantrekkelijker burens, ook de bewoners van

⁷⁸ Elchardus & Smits 2002, Van de Brink 2002

⁷⁹ Gijsberts & Dagevos, 2005

die dure 'science-fiction-straten', 'want zij kiezen voor het leven in een multiculturele stad'. Voor de Nieuwe Stedelingen zelf is de politieke verharding en het anti-islamklimaat eveneens een bron van ergernis. Het leven in de multiculturele stad wordt er ook voor hen niet leuker op als zelfs de overheid de problemen uitvergroot en de onderlinge verhoudingen op scherp zet. Rotterdamse Nieuwe Stedelingen signaleren achteruitgang van het culturele klimaat en van het imago van Rotterdam, zij wijten dat onder andere aan de harde en vijandige taal die vier jaar lang van het stadhuis kwam.

Sociale Stijgers en Nieuwe Stedelingen hebben kennelijk iets bij elkaar en in de stad te zoeken - samen vormen ze binnen de categorie gezinnen een stedelijke voorhoede.

4.3 Hoor ik hier (nog) thuis?

Iedereen hecht aan vertrouwde mensen in de buurt: mensen op loopafstand die je groet, of met wie ook informatie en diensten worden uitgewisseld. Het moeten mensen zijn die zo te zien qua levenswijze en ambities tot de eigen groep behoren. De zichtbare aanwezigheid van zulke gelijkgestemde anderen is behalve praktisch ook emotioneel van belang. Geregeld communiceren over dagelijkse dingen versterkt het thuisgevoel en daarmee de binding met het straatje of de (sub)buurt. Stadsmensen kiezen echter niet voor homogene ons-soort-mensen-wijken, maar voor heterogeniteit ofwel een 'prettige gemengde wijk'. Maar de wijk mag geen slechte reputatie hebben, dat is schadelijk voor het thuisgevoel.

Klasse-onderscheid

Discussies en onderzoek over segregatie gaan in Nederland bijna altijd over het gescheiden leven (wonen, sporten en naar school gaan) van autochtonen en allochtonen⁸⁰. Van berichten dat de sociaal-economische elite in Nederland het meest gesegregeerd woont, kijkt niemand op, want dat was altijd al zo⁸¹. Er is veel onderzoek over beeldvorming van autochtonen over allochtonen, iets minder over beeldvorming van allochtonen over autochtonen, maar er is nauwelijks iets bekend over het hedendaagse klasse-onderscheid: de beelden van mensen uit verschillende sociale lagen over elkaar. Het lijkt niettemin, zoals in paragraaf 3.3, al werd getoond, dat voor bewoners van stadswijken klasse-onderscheid zwaarder weegt dan etnische verschillen. Het onderscheid dat zij maken tussen ons-soort-

mensen en andere bewoners van stadswijken heeft met name betrekking op het sociaal en cultureel kapitaal van de verschillende bewonersgroepen: het opleidings- en ontwikkelingsniveau, ambities, werkervaringen, openheid, culturele nieuwsgierigheid en wereldwijsheid. Die wij-zij-grenzen lopen dwars door de eigen en andere etnische groepen heen. Immigranten betreuren het vertrek van autochtone Nederlanders uit hun wijk, maar vooral een bepaalde categorie Nederlanders.

"Er wonen nog wel Nederlanders, maar ik bedoel werkende mensen"

Een Turkse vrouw zegt over haar landgenoten die in de wijk een huis gekocht hebben:

"Ja, dat zijn weer Turkse mensen die niet weg kunnen, die niet in een witte wijk durven wonen. Misschien zijn het vrouwen die thuis zitten, waarvan de echtgenoot een goed inkomen heeft. Die vrouwen willen niet in een witte wijk wonen, want wanneer de man weg is, zitten ze helemaal alleen thuis en dan kunnen ze niet eens met de burens communiceren."

De Nieuwe Stedelingen zijn in staat om in immigranten 'mensen zoals wij' te herkennen, terwijl ze het niet hebben op 'die Nederlandse mensen met hondjes die overal op letten', ook wel 'de wijkpolitie' genoemd. Dat onbehagen is overigens wederzijds; ook door de andere partij wordt dat klassenonderscheid haarfijn aangevoeld.

Toch staan Nieuwe Stedelingen hier anders in dan Sociale Stijgers. De eerste groep heeft er voor gekozen om als hoog opgeleiden met een redelijk tot goed inkomen te gaan wonen in of nabij een gebied waar ook arme en laag opgeleide mensen wonen. De Sociale Stijgers woonden er al en twijfelen of vooruitkomen wel te combineren is met achterblijven in een achterstandswijk.

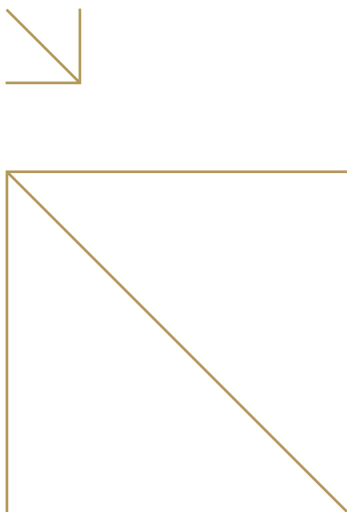
"We kunnen hierachter wel een huis kopen, maar wat schieten we daarmee op!?"

vraagt een Turkse vrouw woonachtig in de Afrikaanderwijk zich hardop af.

Een huis in de buurt kopen lijkt een te grote investering voor een te kleine emancipatiestap, tenzij het imago van de wijk verandert.

⁸⁰ idem

⁸¹ Latten, 2005

De reputatie van de wijk.

Het imago en de reputatie van een wijk moet passen bij het zelfbeeld en toekomstbeeld van de bewoners en bij het beeld dat zij aan de buitenwereld van zichzelf willen presenteren. Een stads- wijk met een slechte reputatie heeft dus een probleem. Wie wil er nou wonen in een 'afvoerputje', een 'getto', een 'no-go-area', een 'achterstandswijk' of 'de wijk van Mohammed B'? Mensen met een duidelijke status in de sociaal-economische hiërarchie, zoals de Nieuwe Stedelingen, kunnen zich dat makkelijker veroorloven dan mensen met een minder duidelijke status, zoals de Sociale Stijgers. Voor de eerste groep kan het zelfs statusverhogend zijn, ze krijgen er de status van pionier of van kosmopolitisch, stoer en modern gezin bij.

In de tweede groep leeft daarentegen de vrees dat de slechte sociale reputatie van hun woonwijk hun eigen reputatie aantast. 'Je durft niet meer te zeggen dat je op Zuid woont. Het is gewoon zo'n verloederde wijk. Je hoort mensen: huuuh Zuid, daar durf ik niet eens te komen!'

Geen enkele Sociale Stijger wil geassocieerd worden met 'kansarme allochtonen'. Daarom willen ze een onderscheidend plekje in hun oude wijk of ze vertrekken. Verhuizen is dan een manier van vooruitkomen - van sociale stijging.

Intermezzo - Trots en loyaliteit als bindmiddel

De reputatie van een wijk of stad is een zelfstandige aantrek- of afstootfactor. Mensen kunnen naar volle tevredenheid wonen in een wijk met een slechte naam. Maar om trots te zijn op hun wijk of stad moeten ze iets kunnen vertellen, liefst ook laten zien, dat gegarandeerd indruk maakt bij de mensen die er voor hen toe doen. Immigranten houden van de moderniteit van Rotterdam, de glanzende grote gebouwen en de prestigieuze brug. Dat hoort bij hun idee van vooruitgang, daarvoor zijn ze geëmigreerd en dat laten ze aan hun overgekomen familie zien⁸². De Nieuwe Stedelingen laten die brug ook aan hun bezoekers zien. De moderne architectuur en de urban dance parties maakten Rotterdam in de jaren negentig hip. Ze hoefden in Amsterdam ineens niet meer uit te leggen waarom ze in Rotterdam bleven wonen. De Holland-Amerika-Lijn liep toch altijd al van Rotterdam naar New York? Na de politieke ommezwaai van 2002 ging echter een andere toon en taal domineren. Rotterdam ging 'afvoerputje' heten en urban werd 'kansarm allochtoon'. Cultuur en architectuur werden iets voor

de verwende culturele elite. Gewone mensen willen gewone huizen en ze willen vooral veiligheid. Door dit soort one-liners van wethouders en gemeenteraadsleden gingen ook de loyale Nieuwe Stedelingen twifelen, de mensen die naar eigen zeggen Rotterdam niet in de steek willen laten.

"Waar we ons dus wel zorgen over maken is het afbreken van subsidies voor kunst en zo. Kijk, als je ons weg wilt hebben, moet je de leuke dingen uit de stad verbannen. Als de stad er alleen nog maar is om te wonen en te werken, dan verdwijnt het aantrekkelijke van Rotterdam. Alles is hier al snel elitair. Ik vind het zelf ook een rotwoord en ik vind dat er voor alle lagen van de bevolking goed gezorgd moet worden maar die zogenaamde elitaire dingen geven wel jeu aan de stad, daardoor bruist het. Ook al die culturele voorzieningen voor de kinderen zijn daarom belangrijk. Alles gaat tegenwoordig over veiligheid."

Het College van B & W dat in 2006 aantrad, beloofde naast sociale investeringen een andere toonzetting over de situatie in Rotterdamse wijken.

Bewoners van een wijk met een slechte reputatie proberen zich te beschermen tegen de aantasting van hun goede naam door zich te onderscheiden als minderheid met een betere positie. Vaak worden nieuwkomers aangewezen als oorzaak van de achteruitgang.

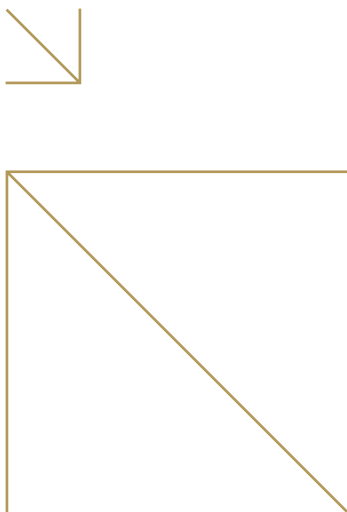
"Vroeger waren er heel weinig mensen die wij niet kenden en nu zie je mensen lopen, vreemde gasten, echt junkies, al die ellende, heel veel verschillende mensen (...) Hier bij mij op de buitentrap zitten buurjongetjes met andere gasten die ik niet ken. Wat doen ze hier?"

Ook de bemiddelde nieuwkomers in de dure koopwoningen in het herstructureringsgebiedje worden door de gevestigde bewoners niet automatisch verwelkomd als de redders van de wijkreputatie. Sommigen zijn eerder geneigd om zich af te zetten tegen hun nieuwe rijke burens.

"Het zijn allemaal forenzen, 's morgens eruit en 's avonds erin met hun dikke auto's; die gaan zich echt niet mengen."

In deze reactie zit klassentrots gecombineerd met klassenfrustratie. Met de komst van de nieuwe rijke burens, is hun buurtje weliswaar geen vergeten hoekje meer. Maar het etiket Achterstand gaat niet van hun hoofd, zo is hun overtuiging. Want

⁸² Duyvendak, 2002

zijn die dure huizen niet juist gebouwd omdat het een achterstandsbuurt is?

Het overall-effect van een slechte wijkreputatie is dus distantie en distinctie, afstand en onderscheid tussen groepen bewoners; en daarmee verkleining van de binding met de wijk.

De omgekeerde beweging is er ook: die bestaat uit een bonte verzameling van individuele pogingen om afstanden te overbruggen. Zoals af en toe boodschappen halen bij de Turkse groenteboer, meedoen aan Opzomer-acties, vrijwilligerswerk in een zelforganisatie, met de kinderen naar het buurtspeeltuintje gaan, een buitenkunstproject opzetten of gewoon groeten. Mijn dochter en ik hebben op een bepaald moment afgesproken om vrouwen met hoofddoek te gaan groeten en meestal groeten ze terug. De een is beter in contact maken dan de ander.

'U werkt thuis, maar u kent bijna niemand in de buurt, zegt u. U heeft een technisch vak, ik neem aan dat u goed in wiskunde bent. Als het clubhuis u zou vragen om een jongen of meisje in de buurt huiswerkbegeleiding te geven. Zou u dat doen?'

"Ik heb daar nooit over gedacht, maar als ze dat echt zouden vragen, dan zou ik het wel doen, denk ik. Niet met een algemene oproep op zo'n vodje papier dat je soms van het clubhuis in de bus krijgt, die gooi ik altijd gelijk in de papierbak in de portiekhal."

Het is niet altijd nodig om hele campagnes op te zetten om mensen met elkaar in contact te brengen; soms zijn kleine gerichte zetjes voldoende.

Verwaarlozing

Een bekend motto van stedelijk veiligheidsbeleid is 'Schoon-Heel-Veilig'. Rommel is een belangrijk irritatiepunt, dus schoon in huishoudelijke zin wordt erg gewaardeerd. Daarnaast missen bewoners van stadswijken schoonheid in esthetische zin. De zorgvuldigheid waarmee zij met het interieur van hun huizen bezig zijn, staat soms in schril contrast met de laksheid, slordigheid en snel-klaar-reparaties ('veel met de kitspuit') van huisbazen en Gemeentewerken. Dan legt de trots over het eigen huis het af tegen de schaamte voor de entree, die toch de eerste indruk aan bezoekers geeft. Bewoners voelen een verwaarloosde entree als een aantasting van hun welbevinden én van hun sociale reputatie.

"Als ik van buiten de hal binnenkom, loop ik gelijk tegen een bordje van de woningcorporatie aan waarop staat wat huurders

wel en niet mogen en moeten doen. Dat stoort mij vreselijk, die botheid, in combinatie met het karige onderhoud van de kant van woningcorporatie. Wij hebben als bewoners in vijftien jaar op eigen initiatief al twee keer alle verwerk in gangen en trappen vernieuwd. Maar mijn vriendin vraagt zich de laatste tijd steeds vaker af of ze hier wel kennissen van haar werk kan ontvangen."

Voor een enkeling is de slechte staat van dit binnen-buitengebied reden om zelf ook niet veel in het huis te investeren. Voor anderen is het een reden om niet in te gaan op het aanbod om het eigen huis te kopen of om over verhuizen na te denken. Aspirant-bewoners van de nieuwe koopblokjes beschouwen de omliggende straten als de wijk-entree naar hun huis. Verwaarlozing en jarenlang dichtgetimmerde panden zijn dan redenen om af te zien van koop. Omgekeerd ervaren bewoners het opknappen van panden en straten als reputatieverbetering: een beter imago van de wijk, van de bewoners en van zichzelf. Een Turkse uit de wijk Feijenoord zegt bijvoorbeeld:

"Ik wil hier helemaal niet weg, ik wil ervoor zorgen dat het mooi wordt! (...) Voor de Nederlanders zetten we dan een groot bord neer, met mij erop met (armen wijd) Welkom, welkom, welkom!"

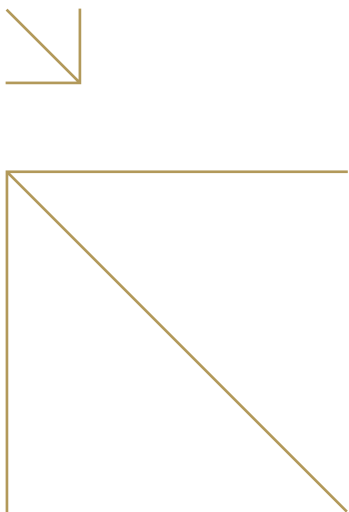
4.4 Kan ik er zelf wat aan verbeteren?

De actieve betrokkenheid van bewoners bij wijkzaken is minder naarmate zij ontevredener zijn over (de ontwikkelingen in) hun wijk⁸³. De ervaring en verwachting is dat kopers zich verantwoordelijker tonen voor hun directe woonomgeving dan huurders. Niet omdat het nettere mensen zouden zijn en ook niet alleen omdat hun huis niet verkoopt als de straat er niet uit ziet, maar wel omdat zij een prettige, schone omgeving verwachten en zich dus niet neerleggen bij rommel en verwaarlozing.

Voorbeeld - Vuurwerkrommel opgeruimd

Een echtpaar dat woont in de sociale woningbouw (en dat binnenkort verhuist naar een buitenwijk) is er vast van overtuigd dat de gemeentelijke diensten harder lopen voor het dure buurtje achter de winkelstraat dan voor hun straat. **"Om je een voorbeeld te geven. Twee weken na Nieuwjaar lag hier nog steeds overal de vuurwerkrommel op straat, terwijl het daar**

⁸³ WBO, Kernpublicatie, 2002: 48

aan de overkant al na een paar dagen schoon was.’ Ook aan de overkant wordt er geklaagd over rommel (‘die vanaf de winkelstraat onze straten in waait) en het matige serviceniveau van de gemeentelijke diensten. ‘Af en toe wordt het een van de bewoners te erg, die gaat dan een bezem ophalen en dan zie je binnen de kortste keren iedereen vegen, dus dat werkt wel.’

En zo werd dus ook de vuurwerkrommel opgeruimd.

Lage verwachtingen over het woongenot kunnen leiden tot passiviteit en verhuisneigingen, en hoge verwachtingen juist tot aanpakken en ingrijpen. Daarbij helpt het dat Sociale Stijgers en Nieuwe Stedelingen in de loop van hun leven het zelfvertrouwen hebben opgebouwd dat zij iets voor elkaar kunnen krijgen. Sociale Stijgers hebben het vaak te druk voor georganiseerde acties, maar ze zorgen wel voor een prettig en schoon portiek.

De Nieuwe Stedelingen sluiten zich niet altijd aan bij gemeentelijke bewonersorganisaties, maar zijn zonodig uitstekend in staat om collectief complex-, straat- en wijkzaken aan te pakken als die hen aangaan. Of ze dat volhouden, hangt mede af van de bereikte resultaten, en of de initiatieven worden ondersteund door een betrouwbare gemeentelijke overheid.

“We vinden wel dat de ambtelijke molens heel langzaam draaien. Je hebt maar weinig invloed. Nu hebben we wel die 30 km-zone gewonnen, gelukkig, en je merkt ook wel dat ze bij de deelgemeente denken: die mensen moeten we wel een beetje tegemoetkomen. Ze willen niet dat we allemaal weg gaan.” (Lacht).

Veel immigranten leveren daarnaast via hun eigen gemeenschap een bijdrage aan het sociale klimaat in hun buurt. Het kader van migrantenzelforganisaties wordt steeds meer gevormd door de maatschappelijk succesvolle kinderen van de eerste-generatie-immigranten. Deze organisaties zijn primair gericht op emancipatie en onderlinge hulp, zoals ontmoetingsactiviteiten voor ouderen en huiswerkbegeleiding voor jongeren, maar ze zijn ook aanspreekpunten voor wijkactiviteiten. Een aankondiging van een wijkvergadering via de moskee levert vaak meer deelnemers op dan huis-aan-huis-verspreiding van een schriftelijke uitnodiging. Uiteraard voelt niet iedereen zich aangetrokken door deze organisaties. Sommige Sociale Stijgers zijn erg gemotiveerd om iets te doen voor minder kansrijke groepen in hun gemeenschap, andere willen juist afstand nemen van hun kansarme landgenoten.

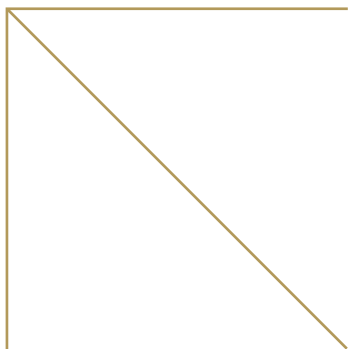
“Ik vind die huizen niet mooi liggen, zo dicht tegen die winkelstraat en die wijk aan. En tegen de nieuwe moskee aan. Ik vind die moskee ook overbodig, er zijn genoeg moskeeën in dit gebied. Alleen overbodig? Nee, ik wil me niet associëren, niet mengen met een groepje kansarme allochtonen.”

Soms is er eerst meer afstand nodig voordat men zich weer kan associëren. Net zoals verhuisde oorspronkelijke stedelingen soms nog jarenlang actief bleven in de speeltuin- of voetbalvereniging van hun oude wijk, wonen bestuurders van moskeeverenigingen en migrantenzelforganisaties in die wijken soms ook al jaren in een buitenwijk.

4.5 Samenvattend: blijven of vertrekken?

Gezinnen blijven twifelen over hun woonkeuze voor de stad. Die twijfels hebben betrekking op de kinderen, de veiligheid, de status van de wijk en op de mogelijkheden zelf invloed op het woonklimaat uit te oefenen. Deze twijfels leiden tot de vraag: blijven we of gaan we weg? Maar in het hele spel van afweging tellen ook de bindingen die bewoners ervaren, zoals al werd beschreven in Hoofdstuk 3. Uiteindelijk maakt elk gezin de eigen balans op van de negatieve en de positieve punten. Daarin nemen Nieuwe Stedelingen en Sociale Stijgers verschillende posities in.

De Nieuwe Stedelingen hebben ervoor gekozen om ook als gezin in de stad te blijven. Hoewel ze min of meer wisten waar ze aan begonnen, kan het om alle hiervoor genoemde redenen toch tegenvallen. Ondanks loyaliteit aan de stad en praktische bezwaren, kunnen ze dan toch besluiten om weg te gaan, naar een chiquere wijk of ‘helemaal buiten’. De Sociale Stijgers groeiden op in een stadswijk of kwamen daar via een huwelijk terecht. Wegverhuizen, bijvoorbeeld naar een Vindex-wijk, kan voor hen vanzelfsprekend onderdeel van sociale stijging zijn, maar meestal wordt er lang gewikt en gewogen. Aan de ene kant zijn zij meer gehecht aan mensen en voorzieningen in de stadswijk en kunnen zij beter omgaan met de ingewikkeldheden van de stedelijke multiculturele samenleving. Aan de andere kant zitten ze meer op de wip: ze willen een huis kopen, weg uit hun etage of maisonnetwoning naar een eengezinswoning, maar waar moet die staan? De uiteindelijke keuze wordt mede bepaald door financiële overwegingen. De prijs van de nieuwe koopwoningen in hun buurt benadert de grens van hun financi-

ele mogelijkheden. Ze zijn niet allemaal zeker over de toekomst van hun baan en ze willen door het kopen van een huis niet terug naar de karige levensstandaard waarin ze zijn opgegroeid. Buiten de stad zijn er goedkopere alternatieven, een witte wijk is niet aantrekkelijk, maar dat verandert naarmate meer immigranten die kant op verhuizen.

Zowel bij Nieuwe Stedelingen als bij Sociale Stijgers zijn mannen eerder geneigd tot verhuizen dan vrouwen. Vrouwen met een baan willen de organisatie van hun combinatie-huishouden niet in de war gooien. Vrouwen zonder baan zijn gehecht aan de levendigheid van de stad en de sociale contacten op loopafstand. Zolang vrouwen willen blijven, wordt er niet verhuisd.

5. Woonambities

In het vorige hoofdstuk zijn de twijfels naar voren gekomen die stadsgezinnen hebben als ze voor de keuze staan te blijven of te vertrekken. Wie al die twijfels achter elkaar ziet, concludeert bijna vanzelf: natuurlijk gaan ze de stad uit, ze zouden wel gek zijn als ze zouden blijven. Het lijkt op die manier of stadsbewoners tegen beter weten in kiezen voor een stedelijk woonmilieu. Die twijfels komen echter voort uit een bewuste voorkeur voor een stedelijke levenswijze en daar hoort stedelijk wonen bij. Maar wat voor soort woning en woonomgeving zoeken de stedelijk georiënteerde gezinnen ?

De besproken stadsgezinnen willen niet alleen vooruitkomen door meer materiële welvaart en hogere maatschappelijke status te veroveren. Zij willen ook ruimte creëren voor hun gekozen levenswijze en die ruimte instandhouden. Dat is ruimte om ambities, idealen, waarden te realiseren: hoe je zelf wilt leven, hoe je je kinderen wilt grootbrengen, wat je ze mee wilt geven. Deze persoonlijke emancipatieagenda wordt gedeeld met andere, gelijkgestemde stadsbewoners. Ruimte voor een eigen levenswijze heeft een fysiek-ruimtelijke dimensie - de gebouwde omgeving moet het mogelijk maken - en een sociale - je hebt ook andere mensen nodig om die levenswijze mogelijk te maken.

5.1 Stedelijk, maar niet al te heftig

Juist de middenklasse beschikt over de benodigde competenties om de ruimte voor een eigen levenswijze te kunnen maken, behouden of uitbreiden. De moeilijkheid is echter dat de stedelijke middenklasse-gezinnen die ruimte per definitie delen met andere groepen. Hun ideaal van stedelijk wonen hangt namelijk sterk samen met de sociale heterogeniteit van de stad, met het samenleven met andere groepen.

Tussen bazaar en jungle

Het belangrijkste van de stad is, dat je er gelijkgezinden treft, mensen die net als jij houden van de sociale diversiteit en de vrijheid die de stad biedt. Daartegenover wordt de buitenwijk - al dan niet terecht - bestempeld als allemaal hetzelfde en intolerant tegenover wat afwijkt van de heersende levenswijze. De vrijheid en sociale diversiteit die de stedelijke omgeving voor stadsbewoners zo aantrekkelijk maakt, ligt tegelijkertijd ten grondslag aan de twijfels die hen bij tijd en wijle bekruipten.

Overlast, onveiligheid en gebrek aan controle over de woonsituatie vormen de keerzijde van vrijheid, anonimiteit en tolerantie. Veelgehoorde metaforen voor de stad als bazaar en jungle geven uitdrukking aan deze twee kanten van dezelfde medaille. Die twee kanten komen tot uitdrukking in de schijnbaar tegenstrijdige eisen die stadsbewoners aan hun woonomgeving stellen.

Wat stedelijk georiënteerde gezinnen precies voor stedelijke omgeving willen, verschilt maar er zijn ook overeenkomsten. Gemeenschappelijk is, zie Hoofdstuk 3, een voorkeur voor een zekere mate van sociale menging en levendigheid, een voldoende aanwezigheid van gelijkgestemden, en daarnaast een zekere mate van rust en beschutting. Die sociale menging heeft zowel betrekking op de bevolking van de buurt als op de populatie van scholen en sociaal-culturele voorzieningen. De levendigheid betekent de aanwezigheid van voorzieningen waarin men de eigen groep treft, en ook van voorzieningen voor andere groepen die de sociale menging zichtbaar maken. Rust en beschutting hebben zowel te maken met de afwezigheid van ernstige overlast als met het kunnen controleren en deels toe-eigenen van het collectieve domein.

De onbetrouwbare stad

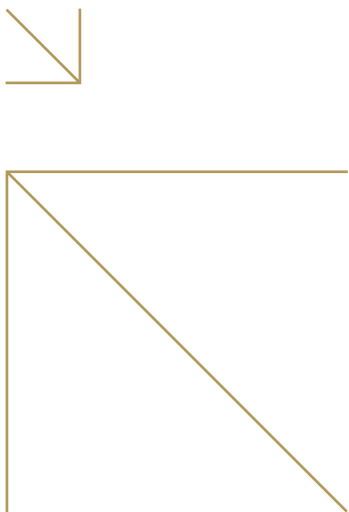
Een stedelijke omgeving is per definitie een moeilijk te controleren omgeving. Een buitenwijk mag saai zijn, maar is daardoor wel voorspelbaar. De homogeniteit van de bevolking maakt het mogelijk de maatschappelijke oriëntaties van de burens in te schatten, en de omgangsvormen die daarbij horen. Het nadeel van het gebrek aan levendigheid wordt daar gecompenseerd door het ontbreken van structurele overlast.

“Je koopt geen woning, je koopt burens,”

zegt een Turkse man. Daarmee geeft hij treffend weer, dat het bij het kopen van een woning in de stad om meer gaat dan de stijl, de indeling en de plek. Je koopt een sociale omgeving, gemengd, maar hopelijk met genoeg gelijkgestemden. Je koopt een opvatting van stedelijk wonen. Je hoopt ook op enige sociale duurzaamheid, op beheersbaarheid van de omgeving. Maar op dat onderdeel wordt geen garantie verstrekt. De sociale organisatie van de buurt onttrekt zich aan de controle van individuele bewoners. Wat een bewoner of gebruiker van de buurt in bezit krijgt, is nooit exclusief en daarom moeilijk beheersbaar⁸⁴. Dat geldt voor de dagelijkse omgang, maar ook voor veranderingen

⁸⁴ Mayol, 1994

op termijn. Die oncontroleerbaarheid en onbetrouwbaarheid is eigen aan de stedelijke, sociaal gemengde omgeving. Die onzekerheid vormt het belangrijkste probleem van de stadsbewoner, maar de verantwoordelijke instanties lijken daar weinig oog voor te hebben.

Stadsgezinnen hebben dus een voorkeur voor een stedelijke omgeving, maar zien zich tegelijkertijd ook geconfronteerd met de nadelen ervan. De woonwensen hebben dan ook altijd een dubbel karakter: stedelijkheid, ja, maar niet al te heftig: stedelijkheid in de luwte of rustige stedelijkheid. De vergelijking met de meer homogene, schijnbaar beter te controleren en op termijn betrouwbaarder buitenwijk of suburb is daarbij voortdurend op de achtergrond aanwezig.

5.2 De woning

Met een enkele uitschieter naar hoog en laag, zijn de meeste van de besproken gezinnen aangewezen op de categorie middelduur. De gezinnen met al wat oudere kinderen kunnen zich meer veroorloven dan de jonge gezinnen waarvan de ouders nog aan het begin van hun carrière staan. Daar staat tegenover dat die oudere gezinnen ook weer meer eisen stellen aan de grootte en de indeling van de woning, omdat deze gezinnen meer geïndividualiseerd zijn.

Op het moment dat Sociale Stijgers nadenken over het kopen van een huis zitten de kinderen vaak al op het voortgezet onderwijs. Zij hebben op dat moment echter minder te besteden dan de Nieuwe Stedelingen van dezelfde leeftijd. De Sociale Stijgers twijfelen vanwege de leeftijd van de kinderen tussen een grondgebonden woning en een ruim appartement. Om zelf een casco-woning in te gaan vullen heeft de jonge generatie geen tijd en de oude generatie geen zin, maar de inrichting van hal, keuken en wc en badkamer houden de meesten liever in eigen hand. Er is een sterke voorkeur voor een extra logeerkamer.

De Nieuwe Stedelingen hechten aan een ruime woning met een grote woonkamer en hoge plafonds. Ze wensen voor elk kind een eigen kamer en liefst voor beide partners een werkkamer. Ze hebben weinig waardering voor de woningen met vides en in elkaar overlopende etages, waar architecten kennelijk gek op zijn en die in elke nieuwbouwwijk worden gebouwd. Die vides

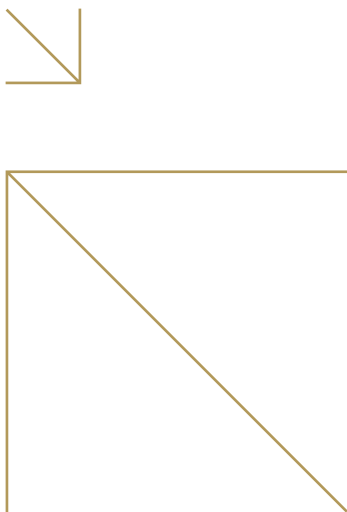
geven de woning weliswaar een interessante ruimtelijkheid, maar maken die tegelijkertijd voor drukke gezinnen met werkende partners en luidruchtige kinderen moeilijk te bewonen. De gezinsleden moeten zich juist kunnen terugtrekken en geluid buitensluiten. Een minderheid binnen deze groep is tevreden met een ruime bovenwoning met enige vorm van buitenruimte en een ontsluiting aan de straat.

Nederlandse appartementen niet geschikt

In Nederland is het appartement als woonvorm bij huishoudens met kinderen niet populair. Dit in tegenstelling tot de ons omringende buitenland. In de grote steden van Frankrijk, Duitsland en Spanje worden ruime appartementengebouwen in de wat rustiger stadswijken altijd ook door gezinnen met opgroeiende kinderen bewoond. Hoe komt het dat dat in Nederland minder voorkomt? Speelt hier de beperkte grootte van de Nederlandse appartementen en de benepen collectieve ruimte in en om deze gebouwen een rol? Het zou interessant zijn eens een aantal architecten en ontwikkelaars - die zelf met kinderen in de stad wonen! - te laten nadenken over en ontwerpen aan het stedelijk appartement voor gezinnen.

5.3 Buitenruimte en woningontsluiting

De woonwens huis-met-tuin of eengezinswoning die stevast voor gezinnen uit woningbehoeftenonderzoeken naar voren komt, lijkt eenduidig. Toch laat het ook verschillende interpretaties toe. Want veel mensen die een tuin willen, houden in ieder geval niet van tuinieren. De dichtgestrate tuinen in Vindex-wijken laten dat overduidelijk zien. Waar gaat het dan om bij een grondgebonden woning? Een eigen voordeur, zegt de een. Contact met de straat, een ander. Weer iemand anders vindt het prettig dat je vanuit de woonkamer zo naar buiten kan lopen op je eigen stukje grond. De ouders van jonge kinderen willen een achtertuin die als speeltuin kan dienen. Soms worden de erfafscheidingen deels weggenomen en ontstaan er open verbindingen met de tuinen van de burens. Essentieel is dat de jonge kinderen een veilige speelplek hebben die niet beperkt is tot het eigen tuintje. Aan de voorzijde zijn brede trottoirs een uitgesproken wens: voor de kinderen om te spelen, voor de ouders om elkaar te ontmoeten zonder dat je bij elkaar op bezoek hoeft.

Voor de Sociale Stijgers is de scheiding tussen privé-ruimte en openbaar domein strikter dan voor de Nieuwe Stedelingen. Zij hebben het liefst een niet te grote, afgesloten achtertuin die vooral dient als een plaats om te barbecuen en ruimte voor een schuur of bijkeuken. Een grote tuin vergt teveel onderhoud en kosten, en vormt daardoor een mogelijke bron van onmin met burens die er ander onderhoudsmaatstaven op na houden.

Ook de Nieuwe Stedelingen hoeven niet per se een grote tuin; liever een groter huis met een kleine tuin dan andersom, mits het openbare gebied rondom het huis ruim en prettig is. Favoriet is een kleine privé-tuin die overloopt in een omsloten, gedeeld gebied - een binnenterrein of gemeenschappelijke tuin. Gezinnen met oudere kinderen twifelen over het inwisselen van een tuin voor een (dak)terras. Het voordeel van een tuin is, zoals gezegd, dat je zo je huis uitloopt en op je eigen grond staat, en dat je een achterdeur hebt. Het nadeel is dat iedereen je ziet zitten:

“Dan gaan ze op je neerkijken”.

Dat laatste wordt als bijzonder storend ervaren als het geen burens zijn, maar bijvoorbeeld mensen uit de achterliggende straat of de omringende appartementengebouwen.

Het toe-eigenen van een stukje buitenruimte

Sociaal gezien is het voordeel van eengezinswoningen ten opzichte van appartementen, dat een eengezinswoning veel meer overzicht geeft over de omgeving: je weet wie waar woont, je ziet hun dagelijkse routines, mensen lopen langs en zwaaien even, kinderen spelen in het zicht en lopen sneller langs de voor- of de achterkant bij elkaar binnen. Door die eigen voordeur aan de straat ben je ook verlost van de collectieve entree, het trappenhuis en de lift die veel anoniemer zijn dan de straat, zeker in het geval van een huurhuis. Wonen aan de straat geeft ook de mogelijkheid om je een stukje toe te eigenen. Ruimte scheppen voor een eigen levenswijze is ook parochialisering, toe-eigening van een deel van de stedelijke ruimte. Op verschillende plekken eigenen met name stedelijke gezinnen zich een deel van de publieke en collectieve buitenruimte toe door een bankje naast de voordeur te zetten en de binnenterreinen open te stellen voor de kleinere kinderen. Namen de sociaal stijgende bewoners van de volksbuurt in het verleden afscheid van het wonen aan en op de straat, bij de Nieuwe Stedelingen is deze vorm van toe-eigening van de straat als een parochiale ruimte weer helemaal

terug. Deze voorkeur voor het wonen aan de straat gaat gepaard met een afkeer van ‘die straatjes’ zoals velen die aanduiden. Daarmee bedoelen ze de smalle straten in de oudere stadswijken waar de Nieuwe Stedelingen soms als student hebben gewoond en de Sociale Stijgers zijn opgegroeid. Die straatjes vereenzelvingen zij met achterstand en overlast door gebrek aan controle en verruwing van het sociale klimaat. Tegenover die straatjes zijn de lanen en de plantsoenen van de oudere stadsdelen favoriet. “Hoeveel mensen zijn er die de keuze hebben en er dan nog per se willen blijven wonen? Wie zou er niet weg willen? Ik had niet het idee om mijn kind daar lekker buiten te laten spelen en op te laten groeien. Het was er grimmig. Je krijgt mij niet meer het Oude Westen in, maar Blijdorp vond ik toch wel erg saai. Het liefst zit ik zo rond het centrum. Maar niet meer in die buurtjes, in die nauwe straatjes.”

5.4 Buurt en stad

Zoals paragraaf 5.1 aangaf, zoeken stedelijke gezinnen een evenwicht tussen stedelijkheid en beschutting. Dat evenwicht verschilt per groep. De ideale buurt van de Nieuwe Stedelingen kan het best getypeerd worden met stedelijkheid in de luwte, die van de Sociale Stijgers met levendigheid zonder overlast⁸⁵. Het is een subtiel, maar veelbetekend onderscheid.

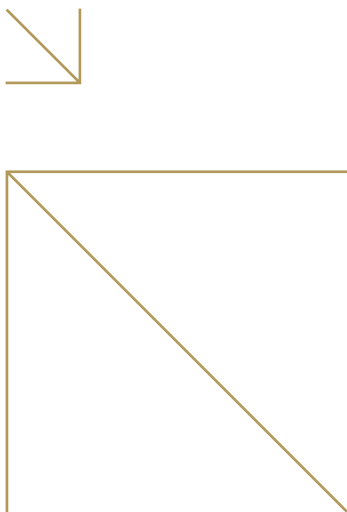
Sociale Stijgers: levendigheid zonder overlast

De Sociale Stijgers hechten aan de levendigheid van de stadswijk waar ze zijn opgegroeid, de drukke winkelstraten, het verkeer, de mensen die langslopen, dat er altijd wat te doen en te zien is. Ze nemen echter meer en meer afstand van de haveloosheid van die straten, de overlast waaraan niets gedaan wordt en de armoedige uitstraling van veel winkels, juist van die van veel etnische ondernemers.

“Je ziet hier alleen nog maar Ali Babba, Ali Babba en Ali Babba.”

De Sociale Stijgers zouden graag met gelijkgestemden samenwonen in een wijk die noch het stempel achterstandswijk noch dat van witte middenklasse-wijk draagt. Een wijk met etnische winkels, maar dan die van de tweede of derde generatie: de Turkse patisserie, de Marokkaanse vishandel en Surinaamse

⁸⁵ Karsten et al, 2006

toko die zich met een exotisch aanbod richten op een brede groep van klanten. Een stap vooruit is voor hen verbonden met nieuwbouw, maar dat hoeft er niet modern uit te zien.

Nieuwe Stedelingen: stedelijkheid in de luwte

Stedelijkheid in de luwte, het ideaal van de Nieuwe Stedelingen, verwijst in de eerste plaats naar de sociale en fysieke kwaliteiten van de directe woonomgeving: de straat en de buurt. Binnen de centraal gelegen buurten zoeken zij verkeersarme straten met een groene uitstraling, vriendelijke straten en pleinen die liefst een beetje verscholen gaan achter drukke verbindingswegen. Kinderen moeten buiten kunnen spelen, op het achterterrein, op het trottoir of op het nabijgelegen plein. En het is al vaker vermeld: in een heterogene stad zijn juist op straat- en buurtniveau gelijkgestemde bevriende andere gezinnen belangrijk. Maar luwte veronderstelt ook drukte en een veelheid van voorzieningen even verderop. Dat is de verbinding die met de stad als geheel wordt gemaakt. Daarbij is er eerder sprake van overlap tussen buurt en stad dan van een strikte scheiding: winkels, cafés en restaurants die weliswaar om de hoek liggen, maar een stedelijke aantrekkingskracht uitoefenen. Door de aanwezigheid van zulke voorzieningen is de stad aanwezig in de buurt en maakt de buurt onderdeel uit van de stad.

De veelgeprezen anonimiteit van de stad (Stadslucht maakt vrij) gaat voor veel stadsbewoners en zeker voor de stadsgezinnen gepaard met herkenning en vertrouwdheid. De stadsbewoners zoeken de vertrouwdheid van de gezichten op straat tot de winkels en de restaurants waar je als bekende wordt begroet. Maar die winkels en horeca moeten tegelijk ook mensen aantrekken uit andere delen van de stad. Want wonen in de stad is voor de stadsbewoners ook verbonden met de nabijheid van werk, scholen, voorzieningen, uitgaan, cultuur, recreatie en sport. Al hoeft niet alles in de eigen wijk - liever niet zelfs als het gaat om voorzieningen die veel publiek trekken of rumoerig zijn.

Pedagogische kwaliteiten gevraagd

Naast de voorzieningen die hun ideaal van stedelijk wonen verbeelden, stellen de stadsgezinnen hoge eisen aan de pedagogische kwaliteit van de buurt. Het werd onder meer in paragraaf 4.1 al aangegeven. Zij kijken bij de keuze van de basisschool, voortgezet onderwijs, culturele en sportieve activiteiten vooral naar de kwaliteit en de etnische afkomst van kinderen en hun ouders - de kleur. Veel van deze stedelijke gezinnen hebben een

voorkeur voor speciale vormen van onderwijs, zoals montessori- en Jenaplanscholen. Dat hangt voor een deel samen met hun onderwijsideaal van zelfontplooiing, maar ook met de verwachting dat ze daar gelijkgestemde ouders zullen vinden. Wat voor de buurt en de commerciële voorzieningen geldt, gaat hier ook op: de ouders moeten zich in de school, de sportclub, het buurtcentrum kunnen herkennen. Er moeten voldoende gelijkgestemde ouders zijn.

Voor de Sociale Stijgers is de samenstelling van de populatie van de school of de club ook een uitdrukking van een stap vooruit. Gemengde scholen en andere voorzieningen zijn bij beide groepen stedelijke gezinnen favoriet. Zoals in 4.1 gezegd, in sommige gevallen nemen ze zelf initiatief om een zwarte school meer gemengd te maken. Maar eigenlijk verwachten ze daarin de steun van de scholen zelf of van de lokale overheid.

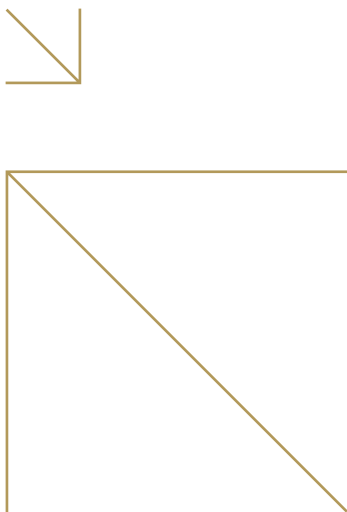
“Ze bouwen duurdere huizen omdat ze een meer gemengde wijk willen, maar verder moet je het allemaal maar zelf uitzoeken.”

5.5 De ideale gemengde stadswijk

Wat zijn ruimtelijke en sociale voorwaarden voor stedelijk, gemengd wonen? Hoe kunnen de controleerbaarheid en de betrouwbaarheid van de stedelijke omgeving als woonomgeving worden vergroot en wat zou de bijdrage van het (sociaal)ruimtelijk beleid moeten zijn?

Bij de bouw van elke nieuwe wijk speelt de sociale menging een voorname rol in de discussies. Op het niveau van de hele wijk worden tussen gemeente, corporaties en projectontwikkelaars afspraken gemaakt over de aantallen goedkope, middeldure en dure koop- en huurwoningen die zullen worden gebouwd. Vervolgens worden die afspraken vertaald naar deelplannen. Meestal gebeurt dat met dezelfde verhouding, zodat elk deelplan van enkele honderden woningen een afspiegeling wordt van de wijk als geheel. Deze kleinschalige manier van sociale menging lijkt typisch Nederlands, maar is ook onderhevig aan kritiek. Met een verwijzing naar de behoefte aan een meer uitgesproken identiteit van buurten, verbonden met een specifieke leefstijl van bewoners pleit een groeiende groep marketingonderzoekers⁸⁶ voor meer homogene buurten van grotere omvang. Deze pleidooien zijn interessant omdat ze het vraagstuk van de

⁸⁶ zoals Motivaction en Smartagent

sociale menging als een stedenbouwkundige opgave formuleren. Problematisch aan deze pleidooien is tegelijk dat ze meteen ook een eenzijdige oplossing formuleren: homogene buurtjes in een heterogene wijk. Dat is niet het schema dat de bij deze studie ondervraagde stedelijke gezinnen als ideale woonomgeving voor ogen staat. Die wordt echter evenmin gerealiseerd door de menging zoals die in de Vinex-wijken of bij de herstructurering van de voor- en naoorlogse volkshuisvestingswijken ontstaat.

Menging is meer dan de mix van huur en koop

De vraag welke mate van menging een wijk moet hebben, is veel complexer dan de vraag op welke schaal huur en koop moet worden gemengd. Immers, de eisen die verschillende stedelijke gezinnen aan een aantrekkelijke woonomgeving stellen, lijken tegenstrijdig. Het moet levendig en rustig zijn, verrassend en vertrouwd, stad en buurt, met anderen en gelijkgestemden. De verlangde mate van menging in de wijk moet dus al deze dimensies omvatten.

Levendigheid, verrassing en stedelijkheid hebben te maken met sociale en functionele diversiteit, zowel menging van bevolkingsgroepen als van wonen met voorzieningen en bepaalde vormen van bedrijvigheid. Rust, vertrouwdheid en buurt zijn verbonden met veiligheid en goed beheer, maar ook met de herkenbaarheid van de eigen groep in de omgeving. Een buurt is vertrouwd als het jouw buurt, of misschien beter: jouw soort buurt is en dat dit ook af te lezen is aan de omgeving, aan de voorzieningen en het gebruik van de straat. Deze twee clusters van eisen staan op gespannen voet met elkaar. Dat resulteert in de eerder genoemde onbetrouwbaarheid van de stedelijke woonomgeving, het instabiele evenwicht van de stad.

Van stedenbouwkundigen mag worden verlangd dat zij oog hebben voor deze spanning die inherent is aan sociaal en functioneel heterogene omgevingen. Een vorm te vinden voor dit typisch stedelijk conflict is immers vanouds de *raison d'être* van de stedenbouw. Stedenbouw, zegt de Venetiaanse stedenbouwkundige Bernardo Secchi, is het bepalen van de juiste afstand.

In de stad woon je dicht op elkaar. Dat is een van de kenmerken van de stad die veel voordelen heeft: je bent ook overal dichtbij. In combinatie met de nagestreefde menging van verschillende groepen bewoners, voorzieningen en functies is afstand kunnen nemen net zo belangrijk. De kunst is het vinden van een juist evenwicht tussen het privé-domein, de openbaarheid van de

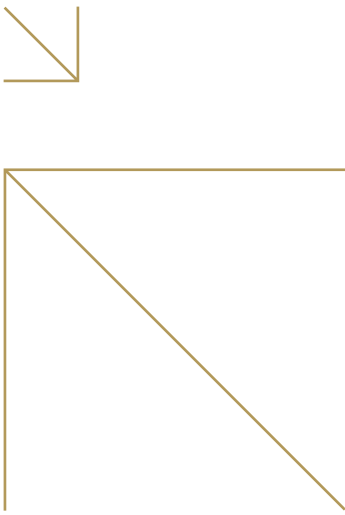
stad en een vorm van collectiviteit daar tussenin: de eigen voordeur (aan de straat), de tuin of het dakterras (privacy met de mogelijkheid tot contact als daar behoefte aan is), de straat (als deel van de buurt en/of van de stad, als toegeëigende parochiale en/of publieke ruimte).

5.6 Oude en nieuwe voorbeelden van succesvolle stadswijken

De wijken waar het gelukt is de ingewikkelde som van stedelijke woonwensen op te lossen, kunnen zich nog steeds verheugen in een grote populariteit onder de stedelijke gezinnen. De bekende voorbeelden zijn de Concertgebouwbuurt in Amsterdam en het Statenkwartier in Den Haag. Dat zijn ook de voorbeelden die bij het streven naar meer differentiatie van woonmilieus als onderdeel van de Vinex-opgave als referenties werden gebruikt. Deze wijken hebben over het algemeen een hoge status en een chique uitstraling. Bij nadere bestudering blijken ze heterogener dan gedacht. Kennelijk wordt het beeld heel sterk bepaald door bepaalde delen, sommige buurten, een aantal lanen, een ruim plantsoen.

Regentessekwartier, Liskwartier, Wittevrouwen, Watergraafsmeer

Eenzelfde structuur als in de beide referentiewijken is ook te herkennen bij wat minder bekende voorbeelden: in Den Haag het Regentessekwartier, het Liskwartier in Rotterdam, Wittevrouwen in Utrecht, de Watergraafsmeer in Amsterdam. Wat deze wijken uit het begin van de twintigste eeuw gemeen hebben is een structuur van lanen en straten, doorsneden door een winkelstraat, meestal een oude straatweg. De lanen domineren het beeld, maar nader onderzoek leert dat de meeste woningen in de straten staan, net om de hoek dus. De lanen met de grotere en duurdere woningen zijn onderdeel van de publieke ruimte van de stad, maar de brede stoepen en hier en daar een lommerrijke middenberm laten ruimte aan bewoners om zich een stukje toe te eigenen. De zijstraten kennen elk een eigen signatuur die een ontwikkeling tot nieuw collectief domein toelaten: een hof of plantsoen - wel openbaar, maar meer 'buurt' en minder 'stad'. De winkelstraten geven de levendigheid en diversiteit aan voorzieningen waar deze groepen stedelingen aan hechten: een stuk stad om de hoek, of zoals het al in paragraaf 3.2 werd genoemd, de wereld op loopafstand. Die stad kan ook nog op een andere manier om de hoek zijn: door de aanwezigheid van een culturele voorziening of een park van stedelijk

belang. Sommige buurten ontleen hun signatuur eraan, zoals de Concertgebouwbuurt en Westerpark in Amsterdam. De structuur van lanen en straten kent ook nadelen. De lanen zijn soms te drukke doorgaande wegen, en op de binnenterreinen is er vaak een confronterend verschil zichtbaar tussen de zeer diepe achtertuinen van de woningen aan de laan en de soms piepkleine tuintjes van de bewoners van de straat.

Stadstuinen, GWL-terrein, Mariaplaats

Nieuwere voorbeelden van gewilde stedelijk woonbuurten zijn er ook, zoals Stadstuinen, een buurt van de Kop van Zuid in Rotterdam, het GWL-terrein in de Staatsliedenbuurt in Amsterdam en de Mariaplaats in Utrecht. Opvallend aan deze nieuwe voorbeelden is dat ze staan in de traditie van de moderne Nederlandse stedenbouw die gekenmerkt wordt door het ontwerp van het collectieve domein van de bewoners, als een rustige, enigszins afgeschermden enclave in de hectische stad.

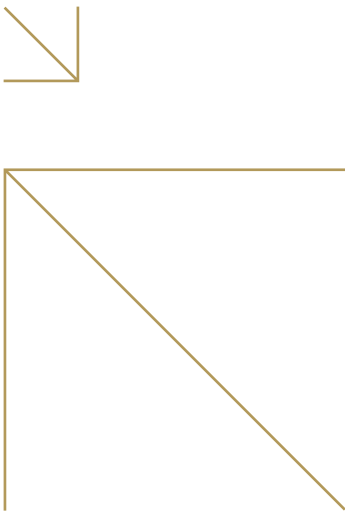
Stadstuinen in Rotterdam vormt een homogeen buurtje met duurdere woningen in een heterogene wijk. Het centrale parkje is weliswaar openbaar, maar heeft het karakter van een gemeenschappelijke hof. Het is een vertrouwde plek, waar de kinderen veilig kunnen spelen, waar de meesten elkaar van gezicht kennen en waar mensen af en toe een praatje met elkaar maken. De goedkopere appartementen zijn in dit geval juist aan de doorgaande wegen gesitueerd: de Laan op Zuid die de buurt via de Erasmusbrug verbindt met het centrum van de stad, en de winkelstraat die de overlap met de wijdere omgeving verzorgt. De bewoners van Stadstuinen, die voor het overgrote deel tot de groep nieuwe stedelijke gezinnen behoren, beoordelen het als een prettig buurtje, maar ook als een te kleine enclave. De vertrouwde wereld gaat nogal abrupt over in een andere nauwelijks vertrouwde omgeving. De stedelijkheid die hen omringt is niet de stedelijkheid waar ze naar op zoek zijn: daarvoor moeten ze voor hun gevoel de brug over naar het centrum. Omgekeerd ervaren ook sociaal stijgende gezinnen uit de omliggende wijken dat enclavekarakter: als een plek waar je niets te zoeken hebt. Zij zien de bewoners van Stadstuinen niet als een groep waarmee zij hun stedelijke woonideaal delen, maar als mensen die zich afschermen van hun stad.

Het GWL-terrein in Amsterdam is ook een poging vorm te geven aan een nieuwe stedelijke collectieve ruimte, maar dit project zit op belangrijke punten anders in elkaar. Verschillende woningca-

tegorieën zijn door elkaar geplaatst. De collectiviteit is gevonden in een gemeenschappelijk thema: de milieuwijk. Dat is in de collectieve ruimte uitgewerkt in autovrije straatjes en uitgegeven tuinen. Ook hier wordt het wijkje afgeschermd door een wand van appartementen, maar die maken er tegelijkertijd deel van uit. Belangrijk is dat de stad om de hoek, de bestaande Staatsliedenbuurt, wél de voorzieningen kent die de stedelijke gezinnen waarderen. Die stedelijke sfeer is ook binnen de buurt zelf aanwezig, doordat café Amsterdam in een van de hallen van het voormalige Drinkwaterleidingbedrijf is gevestigd - een café dat een grote aantrekkingskracht uitoefent op Nieuwe Stedelingen uit de wijde omtrek. Tot slot moet het succes van het GWL-terrein mede op het conto geschreven worden van het uitgebreide Westerpark op het terrein van de voormalige gasfabriek. Hier is gecreëerd wat de bewoners van Stadstuinen, maar ook de Sociale Stijgers uit de Rotterdamse wijken missen: een park met van alles erop en eraan, van theater tot kinderbouderij, van trendy restaurant tot eenvoudige uitspanning.

De Mariaplaats in Utrecht ten slotte is een voorbeeld van het opbloeien van het verschijnsel privaat-beheerde woondomeinen⁸⁷. Het laat zien hoe de vraag naar meer controleerbare woonomgevingen ook door de markt wordt ingevuld. Utrecht kent naast project Mariaplaats, dat ligt in het fun-shopping deel van de binnenstad, ook nog een project meer aan de rand van de oude stad: Vondelparc. Door het land verspreid komen er steeds meer voorbeelden: van verschillende pieren in een Almeerse Vindex-wijk, diverse duurzaam-bouwenprojecten tot nieuwe buitenplaatsen in Friesland. Niet veiligheid, maar beheersbaarheid lijkt het belangrijkste motief voor de kopers van een woning in een dergelijke, gezamenlijk te beheren (en te beheersen) omgeving. De Utrechtse projecten tellen onder hun bewoners een flink aantal gezinnen uit de groep Nieuwe Stedelingen. Ze vormen een vrij letterlijke vertaling van stedelijkheid in de luwte. De voor deze groep aantrekkelijke stedelijkheid ligt er net naast of omheen. De projecten zelf vormen daarbinnen een rustige enclave. Volgens de ontwikkelaar en de architect bouwt het project Mariaplaats voort op een eeuwenoude situatie. Op deze plek bevond zich in de middeleeuwen een gemeenschap, ook een vorm van privaat-beheerde collectieve woonomgeving.

⁸⁷ zie: www.vwenl.nl

5.7 Waar kan de ideale stadswijk worden gerealiseerd?

De oudste voorbeelden die hiervoor de revue passeerden, lagen in een tweede ring om de binnenstad: de ring van middenstandswijken uit het begin van de twintigste eeuw. De nieuwere voorbeeldwijken zijn het resultaat van de stedelijke vernieuwing uit de jaren '90, die zich richtte op de reconstructie van oude havengebieden, industrieterreinen en overbodige kazernes. Ze liggen soms direct naast het centrum, maar ook verder weg, zoals het GWL-terrein.

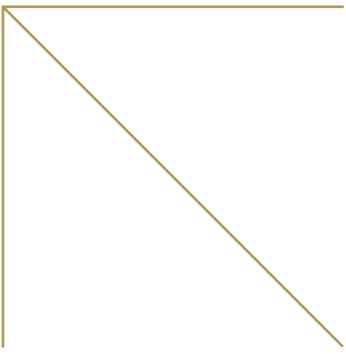
Ondanks alle uitbreidingen zijn de Nederlandse steden nog steeds vrij compact. Veel wijken die vroeger absoluut buitenwijken waren, zijn inmiddels onderdeel van de stad - paragraaf 3.5 meldde het al. Het zijn stadswijken en daarmee potentieel een omgeving voor stedelijke gezinnen. Typische forenzenwijken als het in de jaren '30 gebouwde Schiebroek in Rotterdam - voorheen door veel stedelingen getypeerd als burgerlijk en saai - mogen zich nu in een groeiende belangstelling van een nieuwe generatie stedelijke gezinnen verheugen.

Het naoorlogse Lage Land in Alexanderpolder, bij de bouw een onbereikbare uithoek, is door de verdere groei van de stad dichtter in het centrum gekomen en net als veel van deze wijken qua bevolkingssamenstelling stedelijker geworden. Het buurtwinkelcentrum Lage Land kent inmiddels al een vermelding in de lekker-etengids van Rotterdam. Viel er enkele jaren geleden niet meer dan een snackbar of een afhaalchinees te verwachten, nu kan men er terecht voor Italiaanse delicatessen.

Dit volgt allemaal geheel de voorspellingen die de Amerikaanse stadssocioloog⁸⁸ Herbert Gans deed over de 'verstedelijking' van de suburbs. De nog niet geheel voltooide Vinex-wijk Vathorst bij Amersfoort begint ook al stedelijke trekken te vertonen⁸⁹. De afstand tot het centrum is dus niet het enige criterium voor de locatie van de woonmilieus die voor stedelijke gezinnen aantrekkelijk zijn. In sommige gevallen kan de complexe mix die zij wensen gevonden worden door simpelweg aan te sluiten bij wat er al is, zoals in het geval van het GWL-terrein. Een grotere uitdaging ligt in het (her)scheppen van de naoorlogse wijken tot wervende woonwijken voor gezinnen uit de middengroepen.

⁸⁸ Gans, 1968

⁸⁹ Reijndorp, 2005

6. Anders kijken naar de stad

In deze studie hebben we kennis gemaakt met een in zekere zin a-typische bewonerscategorie: gezinnen uit de middengroepen die wonen in de stad. Zij zijn (nog) niet vertrokken, het zijn blijvers. Zij vormen daarmee een relatief nieuwe categorie van stedelijk georiënteerde huishoudens. Er is een nieuwe vraag ontstaan waarvoor nog weinig aandacht is. Toch gaat het hier om een interessante groep. Om aan hun woonidealen tegemoet te komen is een andere opvatting over stad en stedelijkheid nodig.

6.1 Interessante groep

Natuurlijk zijn lang niet alle gezinnen uit de middengroepen geïnteresseerd in een stedelijke woonplek. Maar het omgekeerde is ook waar: niet elk gezin heeft per definitie een suburbane woonwens. Verder onderzoek moet uitmaken hoe groot de groep van stedelijk geïnteresseerde gezinnen eigenlijk is. En gaat het hier nu om een voor steden aantrekkelijke nieuwe doelgroep? Wij denken dat in deze studie voldoende materiaal is aangedragen om deze vraag positief te beantwoorden.

Huishoudens met kinderen vormen - vaak ook in hun eigen belang - een actieve schakel in de totstandkoming van sociale netwerken⁹⁰. Kinderen opvoeden en laten opgroeien is nu eenmaal een proces waarbij behalve de ouders een groot aantal anderen betrokken zijn. Terugtrekken op eigen terrein is er niet bij. In stedelijke woonmilieus ontstaan zo vooral netwerken op het schaalniveau van buurt en wijk, en huishoudens met kinderen dragen daardoor bij aan de zo gewenste sociale cohesie in stadswijken. Daarmee wordt voorkomen dat de stad een vluchtige gemeenschap wordt, een tijdelijke woonplek voor jonge mensen, die weer uit beeld verdwijnen zodra ze kinderen krijgen en een gezin vormen. De hier beschreven middenklasse-gezinnen zijn huishoudens die vaak al langere tijd in de stad wonen. De leden zijn er soms opgegroeid en soms als jong volwassene komen wonen. Ze zijn gebleven toen er kinderen kwamen. Ze zijn actief in verschillende netwerken. Sommige gezinsleden zijn als kaderleden betrokken bij allerlei zelforganisaties, anderen zijn lid van oudercommissies en weer anderen zitten in de gemeentelijke cultuurraad of in de organisatie van een buurtfestival. Wonen, werken, zorgen, uitgaan en sociale netwerken laten een grote mate van overlap zien - meer-voudige bindingen met een vaak grote loyaliteit voor stad en buurt. Middenklasse-gezinnen doen een beroep op een groot aantal noodzakelijke en minder noodzakelijke voorzieningen. Crèches,

scholen, winkels, maar ook de muziekschool, het jeugdtheater, de stadsschouwburg en bepaalde cafés, restaurants en muziekzalen zijn voor hun draagvlak mede afhankelijk van deze stedelingen. Huishoudens met kinderen maken massa en vormen om die reden een interessante tegenhanger tegen de trend van de nog steeds voortdurende daling van de gemiddelde woningbezetting, die op termijn het voorzieningenniveau van steden kan aantasten. Gezinnen uit de middengroepen hebben bovendien wat te besteden. Door hun aanwezigheid gaat zich een middenklasse-cultuur manifesteren die de stad een ander imago verschaft. Er ontwikkelt zich een nieuw en breder aanbod van voorzieningen. Hiermee wordt voorkomen dat steden zich ontwikkelen tot armoedeplekken⁹¹.

Het vertrek van de middengroepen - en meer specifiek van de gezinnen daarbinnen - zou de segregatie tussen arm en rijk alleen maar bevorderen. In tegenstelling tot wat elders betoogd wordt⁹² gaat het hier niet om nieuwe groepen die gevestigde lagere sociale klassen de stad uitwerken, maar om bewoners die al lange tijd in de stad wonen en daar een positie verworven hebben. Zij zien de homogene buitenwijk niet als de volgende stap in hun wooncarrière. Diversiteit, naar klasse, maar ook naar etniciteit, huishoudentype en leeftijd, maakt deel uit van het woonideaal van deze groep. Hun ideale stadswijk vraagt immers steeds zowel om herkenbare gelijkgestemden als om diverse anderen. Dat komt onder andere naar voren in de voorkeur voor gemengde voorzieningen, waaronder scholen. Als deze gezinnen uit de stad zouden verdwijnen, blijft het beleidsstreven van gemengde scholen een loze kreet.

Stedelijke middenklasse-gezinnen werken vaak in de stad waar ze ook wonen. Zij hebben geen tijd en geen zin om lang in de file te staan om op het werk te komen. Juist de stad - dat hebben we in dit onderzoek kunnen zien - biedt kansen voor vrouwen en mannen die werk en zorg willen combineren. Het kenmerk van overlappende werelden, waarbij onderlinge afstanden beperkt blijven, wordt als een kwaliteit van stedelijk leven gezien. Daarmee is een vroeg feministisch ideaal gemoeid⁹³. Het is niet toevallig dat het zogenaamde symmetrische huishouden relatief veel voorkomt in een hoog-stedelijke context⁹⁴. De stad biedt vrouwen die moeder

⁹⁰ zie ook: Volker en Verhoeff, 1999; Karsten et al, 2006

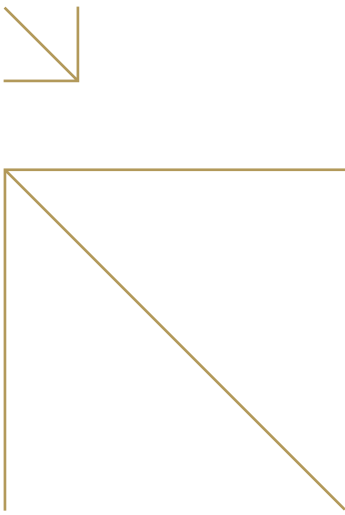
⁹¹ WBO Doorstroming 2002: 22; Nicolaas, 2005

⁹² o.a. Smith, 1996

⁹³ Jarvis, 2005

⁹⁴ zie ook De Meester, 2006

worden meer kansen voor het voortzetten van een carrière dan de suburb en dat is ook voor steden zelf interessant⁹⁵. Vrouwelijk potentieel gaat zo niet verloren.

Tot slot hebben gezinnen die blijven ervoor gekozen om kinderen in de stad te laten opgroeien. Daarmee geven deze gezinnen de stad wortels en herinneringen⁹⁶. Ouders nemen hun kinderen mee naar de Turkse bakker en naar de Erasmusbrug. In het doorgeven van verhalen van de ene generatie naar de volgende generatie schuilt de continuïteit die naast alle verandering steden een typisch eigen identiteit geeft⁹⁷. De hier bestudeerde stedelijke gezinnen zijn de dragers van belangrijk sociaal kapitaal - relaties en netwerken. Up en out, zoals de emancipatiemachine dicteert, is hierbij vergeleken maar een armzalige functionele en erg individualistische benadering van de stad. Wonen in de stad gaat ook over gehechtheid, identiteit en collectiviteit. De hier onderzochte gezinnen zijn geen passieve consumenten van de stad, zij klagen niet alleen over de tekorten, ze leveren zelf ook een bijdrage aan het verbeteren van het stedelijk woonklimaat.

6.2 Een ander aanbod

Deze studie maakt duidelijk dat gezinnen zijn veranderd en met die veranderingen is ook hun belangstelling voor stedelijk wonen weer toegenomen. Een deel van de stedelijke middenklasse-gezinnen wil graag blijven, en dat zou niet nadelig zijn voor de stad. Maar het gaat om bewoners met een zekere keuze die ook elders kunnen gaan wonen. De vraag is of de stad mee verandert en vooral ook hoe. Het gaat om een moeilijke opdracht (zie hoofdstuk 1), waarvoor een ander aanbod ontwikkeld moet worden waarin ook gezinnen zich herkennen.

Meer dan dure woningen bouwen

Middenklasse-gezinnen met een stedelijke voorkeur, het lijkt niet meer dan logisch dat steden zich meer op deze groep gaan richten. Op dit moment is er in beleidskringen een slag om het middenveld gaande⁹⁸. Daar kunnen de resultaten van deze studie aan gekoppeld worden. De door de steden zo felbegeerde middengroepen vormen een heterogene groep. De financiële armslag varieert en de levenswijzen en woonambities verschillen. Tot voor kort hadden vooral de buitenwijken het alleenrecht

op het huisvesten van de middengroepen. De rijke huishoudens zochten altijd al een meer exclusieve woonplaats. De onbemiddelde huishoudens hebben nooit veel keuze gehad, maar zijn door het grote aanbod van sociale woningbouw in de grote steden blijven wonen. Vanwege de nadelen van de ongelijke spreiding van arm en rijk - en daarmee ook van de tussencategorie - doen steden hun best om met name de middengroepen weer aan de stad te binden. Dat doen zij voornamelijk door dure woningen te produceren. Willen steden de hier besproken middengroepen - de werkende gezinnen - vast kunnen houden, dan is echter meer nodig. Niet alleen duurdere woningen maar vooral ook geschikte woningen (zie hoofdstuk 5)

Bredere aanpak gewenst

Maar ook een adequaat woningbouwbeleid is niet genoeg. Twijfels over de vraag of hun kinderen wel in de stad kunnen opgroeien, over de stedelijke onveiligheid, over de aanwezigheid van voldoende ons-soort-mensen-gezinnen en over de mogelijkheid om controle uit te oefenen op hun directe woonomgeving vragen om een bevredigend antwoord. De stad en directe woonomgeving moeten vertrouwd blijven, maar ook een zekere mate van spanning en onverwachtheid in zich hebben. Een (koop)woning van voldoende grootte is belangrijk, maar niet genoeg. De buurt moet aantrekkelijk zijn en vooral ook de eigen straat en het eigen blok. Stedelijkheid in de luwte voor de yupps⁹⁹, levendige stedelijkheid voor de Sociale Stijgers. Beide groepen streven menging na en zien hun buurt als onderdeel van een groter geheel: de stad. Beide groepen kijken kritisch naar het gemeentelijk beleid, met name op het terrein van cultuur, culturele diversiteit, openbaar vervoer en onderwijs. Een stad waarin ook gezinnen welkom zijn, hoeft zich niet te laten verrassen door een plotselinge geboortegolf. Huishoudens met kinderen vragen om crèches, scholen, speeltuinen, zwembaden en andere voorzieningen die tezamen een levendig spectrum vormen, een echte stad waardig. Daarbij is ook het transformeren van zogenaamde achterstandsvoorzieningen in wervende plekken, gebouwen en activiteiten belangrijk, opdat oude en nieuwe bewoners van stadswijken elkaar kunnen ontmoeten.

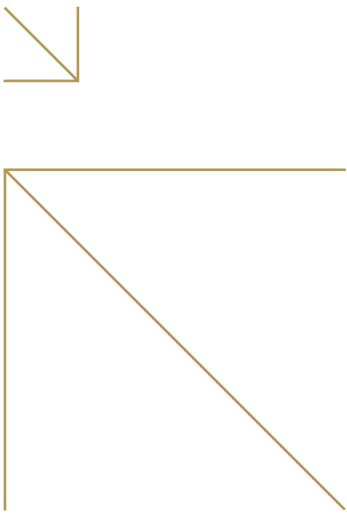
⁹⁵ Karsten, 2003

⁹⁶ Ramdas, 1996

⁹⁷ Pamuk, 2005

⁹⁸ Smit, 2005

⁹⁹ Karsten, 2003

Openstaande vragen

In een vervolgonderzoek - waarbij bij voorkeur samengewerkt wordt met ontwerpers en architecten - kan het ideaal van stedelijk gezinswonen verder uitgewerkt worden. Kernvragen daarbij zijn de gewenste dichtheid en menging. Onder meer: hoeveel dichtheid kunnen gezinnen verdragen, wat is het ideale evenwicht tussen afstand houden (van allerlei minder gewenste zaken) en afstand overbruggen (de wereld op loopafstand)? En wat is de drempelwaarde voor voldoende gelijkgestemden in een overigens diverse straat en buurt? Hoeveel gelijkgestemde families zijn aantrekkelijk om een (niet gewenste) Vinex-situatie te vermijden?

En dan is er de vraag: welke bouwkundige vorm is het meest geschikt voor stedelijk gezinswonen? Het is bekend dat deze gezinnen niet erg geporteerd zijn van hoogbouw, en ook niet altijd van de simpele rijtjeswoning. Kan gestapelde bouw een bijdrage leveren aan het vervullen van de woonwensen van gezinnen en hoe dan? Het buitenland kan ons wellicht op weg helpen. Het is interessant dat in uiteenlopende landen om ons heen stedelijk gezinswonen in halfhoge appartementenblokken heel gewoon is. Hoe ziet dat er precies uit? Vanuit Scandinavië komen geluiden over gezinnen die zowel uit praktische als uit meer ideële overwegingen er voor kiezen als collectieve opdrachtgever van bouwplannen op te treden¹⁰⁰. Is de tijd weer rijp voor meer collectieve vormen van (gezins)wonen? Dat zou gezien de grote tijd-ruimtelijke druk waaronder veel gezinnen leven niet helemaal als een verrassing komen. Ook de vaak kleine omvang van het huidige gezin kan een reden zijn aansluiting te zoeken bij wooncollectieven. In Nederland kennen we eigenlijk alleen maar de eengezinswoning in het groen als ideaal voor gezinnen. Maar binnen een stedelijke omgeving zijn de mogelijkheden daartoe beperkt en dit ideaal strookt ook niet met de opvatting van stedelijkheid die door stadsgezinnen wordt nagestreefd.

6.3 Tot besluit

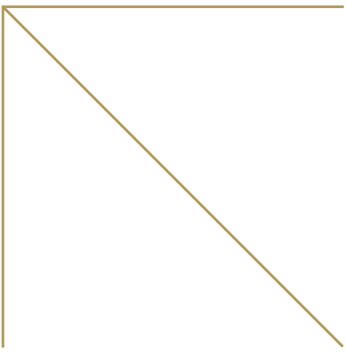
De uitdaging is om een nieuwe verbinding te maken tussen gezin en stad. De ambities van de middengroepgezinnen kunnen daarbij richtinggevend zijn. Er is behoefte aan een nieuw ideaal, een evenwichtige stad van de toekomst die bestaat uit samengesmede beelden van stedelijkheid en gezinsleven, van

productie en reproductie en van individuele en collectieve belangen. In de Britse context wordt tegenwoordig gesproken over het creëren van 'good cities'¹⁰¹. Daarmee wordt afstand genomen van allerlei modieuze beleidsidealen en het wijst op de ondersteuning die steden zouden moeten geven voor het onzichtbare leven in de stad: de noodzakelijke reproductieve activiteiten. Steden moeten weer beter uitgerust worden om er prettig en efficiënt te kunnen wonen. Een evenwichtige stad is een goed gefaciliteerde stad die attractief, creatief en emanciperend tegelijk is. Een stad die eigenschappen combineert, zoals stedelijke gezinnen zelf in hun dagelijks leven ook verschillende activiteiten weten te combineren - een baan met de zorg voor een gezin, een beetje cultuur en sociale contacten.

Zo'n stad zal uiteindelijk niet alleen voor gezinnen uit de middengroepen aantrekkelijk zijn, maar voor veel meer stadsbewoners, inclusief de huishoudens die nu nog laag of juist hoog op de maatschappelijke ladder staan. Het stedelijk woonideaal van de gezinnen uit de middengroepen is immers een diverse stad waarin voor veel verschillende groepen - onder wie gezinnen - plaats is. Dat vraagt ook dat we buitenspelende kinderen net zo goed als onderdeel van de stedelijke openbaarheid zien als netwerkende terraszitters. En dat we de creativiteit van kinderen net zo belangrijk vinden voor de stad als de werklust van de creatieve klasse.

¹⁰⁰ Mazanti, 2005

¹⁰¹ Jarvis, 2005

Literatuur

Abcoude, R. van (1920) De vlegeljaren van Pietje Bell. Alkmaar, Gebr. Kluitman

AUP (1934) Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam. Toelichting en Bijlagen. Amsterdam: Publieke Werken.

Bailey, A. and M. Blake, T. Cooke (2003) Migration, care and the linked lives of dual-earner households. *Environment and Planning A*, 36, p. 1617-1632.

Bell, W. (1986) The city, the suburb and a theory of social choice. In: S. Greer e.a. (eds) *The new urbanisation*. New York: St. Martin's press, p. 132-168.

Beijnum, K. van (2002) *Dichter op de Zeedijk*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.

Bolt, G. 'Een wederzijdse relatie. Segregatie in het onderwijs en op de woningmarkt.' In: *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 62 (2003) 8/9, p. 15-17.

Bootsma, H. (1998) The myth of reurbanization. Location dynamics of households in the Netherlands. Amsterdam: Thela Thesis.

Bouw, C. en L. Karsten (2004) *Stadskinderen. Verschillende generaties over de dagelijkse strijd om ruimte*. Amsterdam: Aksant.

Breedveld, K. en A. van der Broek (2003) De meerkeuze maatschappij. Facetten van de temporele organisatie van verplichtingen en voorzieningen. Den Haag: SCP.

Brun, J. and J. Fagnani (1994) Lifestyles and locational choices. *Urban Studies*, 31, p. 921-934

Burgers, J. and H. van der Lugt (2005) "Zwarte vlucht" De suburbanisatie van Surinamers uit Amsterdam. *Sociologie*, 1, no. 2, p. 126-142.

Burgers, J. en G. Engbersen (2004), *De emancipatieve stad. Een onderzoeksagenda met betrekking tot de sociale liftfunctie van grote steden*, Rotterdam: Erasmus Universiteit

Burgers, J. (red.) (1992), *De uitstad: over stedelijk vermaak*. Utrecht: Van Arkel

Butler, T. and Robson, G. (2001) Social capital, gentrifications and neighbourhood change in London: a comparison of three south London neighbourhoods. *Urban Studies*, 38, p. 2145-2162.

Carmiggelt, S. (1950) *Kinderen. Klein beginnen*. Dag Opa. Amsterdam: ABC Boeken.

Clapham, D. (2005) *Housing*. Bristol: Policy Press.

Cooper Marcus, C. (1995) *House as a mirror of self*. Berkeley: Conary Press. Butler

Dasberg, Lea (1984). *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*. Meppel, Boom.

Donkers, J. (1996) *Zo dicht bij Amsterdam*. Amsterdam: Atlas.

Droogleever Fortuijn, J. (1993). *Een druk bestaan. Tijdsbesteding en ruimtegebruik van tweeverdieners met kinderen*. Amsterdam, Amsterdam University Press.

Eggink, C. *Een Rotterdams kind en andere ontmoetingen*. Amsterdam, Meulenhoff 1962.

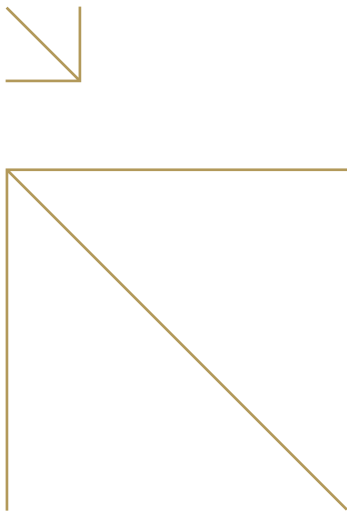
Elchardus, M. & W. Smits (2002) *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel, VUB Press.

Emmelkamp, R. (2004). *Een veilig avontuur. Alledaagse plaatsen en vrijetijdsbesteding van jongeren en ouders*. Amsterdam, UvA.

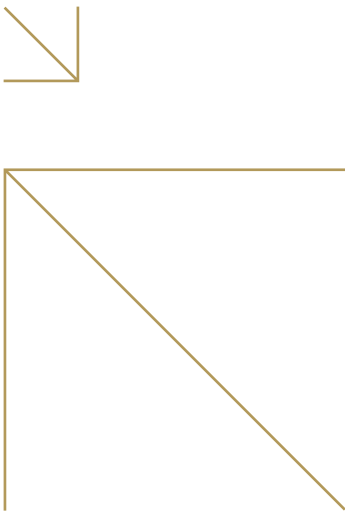
Florida, R. (2002) *The rise of the creative class*. New York: Basic Books.

Fischer, C. S. (ed.) (1977) *Network and Places*. New York: Free Press.

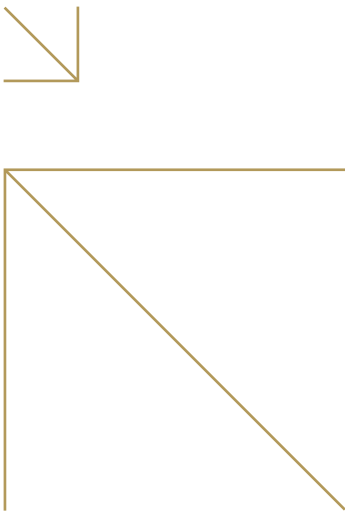
Fischer, P. and G. Malmberg (2001) Settled people don't move: on life course and (im) mobility in Sweden. *International Journal of Population Geography*, 7, p. 357-371.

- Forrest, R. and A. Kearns (2001) Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*, 38, no. 12, p. 2125-2143.
- Galle, M. e.a. (2004) *Duizend dingen op een dag*. Rotterdam/Den Haag: NAI.
- Gans, H. (1968) *People & Plans*. New York: Basic Books
- Gezinsweekcommissie (1968) *Gezin en ruimte*. Driebergen: De Horst.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity*. Cambridge: Polity Press. Fischer, 1977
- Giddens, A. (1984) *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.
- Granovetter, M. (1972) The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, vol. 78, no. 1, p. 1360-1380.
- Grotenhuis, S. (2006) 'Segregatie in het onderwijs: over keuzevrijheid en burgerschap'. *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* 65, 2, 24 -26.
- Heins, S. en F. van Dam (2003) Plattelandsbeelden en rurale woonvoorkeuren van stedelingen. *Mens en Maatschappij*, vol. 78, p. 66-85.
- Horst, T. van der (1990) *Het huis aan de Schiekade*. Amsterdam, Arbeiderspers.
- Jarvis, H. and A. Pratt, P. Wu (2001) *The secret life of cities: the social reproduction of everyday life*. Harlow: Pierson Education Ltd.
- Jarvis, H. (2005) *Work/life City Limits. Comparative household perspectives*. Hampshire/New York: Palmgrave.
- Jungbluth, P (1999). 'Strafregels voor falende opvoeders?' In: S. Grotenhuis & J. van der Zwaard, *Met de beste bedoelingen. Professionele interventies in het gezin*. Maarssen, Elsevier/De Tijdstroom, p.95-111.
- Karsten, L. en E. van Kempen (2001) Middenklasse gezinnen in herstructureringswijken. *Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij (B en M)*, vol. 28, no. , p. 18-29.
- Karsten, L. en E. Kuiper, H. Reubsaet (2001) *Van de straat? De relatie jeugd en openbare ruimte onderzocht*. Assen: Van Gorcum
- Karsten, L (2003) Family gentrifiers: challenging the city as a place simultaneously to build a career and to raise children. *Urban Studies*, 40, no. 12, p. 2573-2584.
- Karsten, L. (2002) *Mapping Childhood in Amsterdam: the Spatial and Social Construction of Children's Domains in the City*. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie/TESEG*, vol. 93, no. 3, p. 231-241.
- Karsten, L. and A. Reijndorp, J. van der Zwaard (2006) *Stadsmensen. Leefwijze en woonambities van stedelijke midden-groepen*. Apeldoorn/Antwerpen: Spinhuis.
- Karsten, S. e.a.(2002) *Schoolkeuze in een multi-etnische samenleving*. Amsterdam, SCO-Kohnstamm Instituut.
- Land, M. van der (2004) *Vluchtige verbondenheid. Stedelijke bindingen van de nieuwe Rotterdamse middenklasse*. Amsterdam: Spinhuis.
- Leeman, Y. (1994) *Samen jong. Nederlandse jongeren en lessen over inter-etnisch samenleven en discriminatie*. Utrecht, Jan van Arkel.
- Lefavre, L. en I. de Roode (2002), Aldo van Eyck: de speelplaatsen en de stad. Rotterdam, NAI. Lefavre
- Lupi, T. (2005) *Buurtbinding, van veenkolonie tot vinex-wijk*. Amsterdam: Aksant.
- Mayol, P. (1994), Habiter. in: M. de Certeau, L. Girard en P. Mayol, *L'invention du quotidien*, 2. Habiter, cuisinier. Parijs : Gallimard, 13-210
- Mazanti, B. (2005) *Sens of community in a modern world*. Paper presented at the ENHR conference Reykjavik, 29 june-3july.
- Meester, E.S. de, C.H. Mulder & J. Droogleeve Fortuijn (2006) *Time spent on paid work by women and men in urban and less urban contexts*. Amsterdam: UvA (forthcoming).

- Mulder, C. and P. Hooimeijer (1999) Residential relocations in the life course. In: Wissen, L. and P. Dykstra (eds.) *Population issues, an interdisciplinary focus*. New York: Plenum Press, p. 159-186.
- Nicolaas, H. (2005) Meer allochtonen en minder autochtonen in de vier grote steden. *Demos*, vol. 21, no. 10, p. 82-83.
- Nio, I. (2003) Het verlangen naar collectiviteit. *S&RO*, no. 3
- Pamuk, O. (2005) *Istanbul. Herinneringen en de stad*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Pfeffer, K. e.a. (2005) Grenzenloze dynamiek in stad en region. *Rooilijn*, no. 9, p. 436-443.
- Platvoet, L. en M. van Poelgeest (2005), *Amsterdam als emancipatiemachine*. Bussum: uitgeverij THOTH.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of civic America*. New York, Simon & Schuster.
- Ramdas, A. (1996) *De beroepsherinneraar en andere verhalen*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Reijndorp, A. e.a. (1998) *Buitenwijk. Stedelijkheid op afstand*. Rotterdam: Nai.
- Reijndorp, A. (2004) *Stadswijken*. Rotterdam: NAI.
- Reijndorp, A. en J. van der Zwaard (2004) *Op zoek naar de middenklasse*. In: F. Becker e.a. *Rotterdam. Het vijftiende jaarboek voor het democratisch socialisme*, Amsterdam: Mets & Schilt en Wiardi Beckman Stichting
- Röling, H. (1996) *Opvoeders over de schadelijkheid van de stad*. Atheneum Illustre, no. 5, p. 21-25.
- Sennett, R. (1984) *Families against the city. Middle class homes of industrial Chicago*. Cambridge: Harvard University Press.
- Smith, N. (1996) *The new urban frontier. Gentrification and the revanchist city*. London: Routledge.
- SISWO (1978) *Gezin en Samenleving*. Amsterdam/Assen: Van Gorcum
- SCP (2001) *De stad en de omtrek*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- SCP (2004) *Sociaal en Cultureel Rapport/ Hoofdstuk 11: Wonen en woonomgeving*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Sikkens, R. (2003) 'De onvermijdelijke "ons-soort-ouders-scholen"'. In: *Vluchten kan niet meer. Over etnische segregatie in het onderwijs*. Utrecht, Forum.
- Sterckx, Leen, Henk de Feijter en Kitty Roukens (2003). *Jong Amsterdam. Amsterdamse Sociaal-culturele Verkenningen II*. Amsterdam, SISWO/AME.
- Short, J. (1996) *The urban order. An introduction to cities, culture and power*. Cambridge: Blackwell.
- Smit, V. (2005) *De slag om het middenveld. Stedenbouw en Volkshuisvesting*
- Thijssen, Th. (2002) *Kees de jongen*. Amsterdam: Aheneum & Van Genneep.
- Tijsseling, T. (2000) *Herstructurering en buurtbetrokkenheid*. Amsterdam: Sociale Geografie (scriptie).
- Valentine, G. (1977) A safe place to grow up? Parenting, perceptions of children's safety and the rural idyll. *Journal of Rural Studies*, vol. 13, no. 2, p. 137-148.
- Velden, J. van e.a. (2004) *Leraren gezocht! Onderzoek naar het lerarentekort in het Rotterdamse primair en voortgezet onderwijs*. Rotterdam, Ecorys-NEI.
- Vletter, M. de (2004) *De kritiese jaren zeventig. Architectuur en stedenbouw in Nederland 1968-1982*. Rotterdam: Nai.
- Vijgen, J. and R. Van Engelsdorp Gastelaars (1992) *Centrum, stadsrand, groeikern*. Amsterdam: Centrum voor grootstedelijk Onderzoek.
- Volker, B. en R. Verhoeff (red.) (1999), *Buren en buurten*. Amsterdam, SISWO.

Wijs-Mulkens de , E. (1999) Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite/ Amsterdam: Nethur.

WBO (2002) Woningbehoefte Onderzoek 2002: Kernpublicatie en Themapublicaties. Den Haag: Ministerie van VROM.

Vrom (2004) Cijfers over wonen. Den Haag: Ministerie van VROM.

Zwaard, J. van der (1999) Met hulp van vriendinnen. Moeders uit lage inkomensgroepen over rondkomen en vooruitkomen. Utrecht: SWP.

Zwaard, J. van der (2003) Overal dichtbij. Rondkomen, vooruitkomen en samenleven in de Agniesebuurt. Rotterdam: Deelgemeente Noord.

Zwaard, J. van der (2003) 'De praktische maat van sociale cohesie. Doorgewinterde portiekbewoners en angstige ouders'. In: Tijdschrift voor de sociale sector 57, 3, 4-9.

Zwaard, J. van der (2004) 'Zoek de verbanden! Sociaal kapitaal als basis voor sociaal beleid'. In: Aannemen of waarnemen? Een dynamische kijk op sociaal kapitaal. Tilburg, PON Instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord Brabant, 20-57.

Zwaard, J. van der (2005) 'De Nederlanders achterna? Twijfels van allochtone Sociale Stijgers over verhuizen naar "een betere buurt".' In: Sociologie 1, 4, 463-475.

Zijderveld, A.C. (1983) Steden zonder stedelijkheid. Cultuursociologische beschouwingen over een beleidsprobleem. Deventer: Van Loghem Slaterus.

www.cbs.nl

www.cos.rotterdam.nl

www.o&s.amsterdam.nl

www.vvenl.nl

Bijlage 1: Herkomst van geïnterviewden en gebruikt materiaal

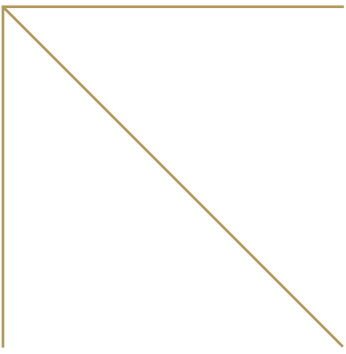
Deze studie is gebaseerd op interviewmateriaal uit diverse eerder uitgevoerde onderzoeken. Het onderzoeksmateriaal bestaat uit transcripten van uitgebreide semi-gestructureerde interviews met ruim tweehonderd gezinnen: werkende huishoudens met thuiswonende kinderen woonachtig in een groot aantal verschillende wijken in Amsterdam en Rotterdam. Daarnaast is gebruik gemaakt van interviews met gezinnen uit grote en kleine steden in de Randstad, die o.a. in het kader van het WBO-2002 zijn gehouden.

Het gebruik van interviewmateriaal is niet toevallig. De groep waar we ons op richten is nog weinig onderzocht en betrekkelijk nieuw. Waar in het reguliere stedelijk onderzoek vaak gewerkt wordt met cijfermatige indicaties, kijken wij naar de levens en ervaringen die achter de cijfers schuilgaan. De kracht van het door ons gebruikte kwalitatieve onderzoeksmateriaal ligt in de precieze weergave van de woongeschiedenis en woonwensen, de leef- en denkwereld en de ambities van de betrokkenen; en vooral de samenhang daartussen. Uit de interviews wordt duidelijk waarom betrokkenen wonen waar ze wonen, welke afwegingen ze hebben gemaakt, hoe ze hun dagelijks leven georganiseerd hebben, wat voor hen de betekenis van stedelijkheid is en welke toekomstverwachtingen ze

hebben. Daarnaast blijkt uit de verhalen hoe het maatschappelijke en politieke klimaat, het vertoog over 'achterstandswijken', 'stad', 'integratie' en 'islam', de beoordeling van de woonomgeving en de woonkeuzes beïnvloeden. Daarbij gaat het eerder om het blootleggen van mechanismen en betekenissen, de vraag hoe voorkeuren er uit zien en tot stand komen, dan om precieze aantallen.

Een beperking van het materiaal is de geografische spreiding van de geïnterviewden. Ze wonen grotendeels in de grote steden van de Randstad en dat maakt veralgemenisering naar minder verstedelijkte gebieden in Nederland moeilijk. Maar op een lager schaalniveau is de diversiteit groter dan uit bovenstaand schema blijkt. De meeste geïnterviewden wonen in wat door het ministerie van VROM als vooroorlogse buiten-centrum wijken wordt aangeduid. Maar sommigen wonen in straten die je eerder als groen-stedelijk zou typeren, terwijl anderen juist aan doorgaande winkelstraten wonen met een sterk centrum-stedelijk karakter. Een deel van de gezinnen woont in een herstructureringsgebied met nieuw-gebouwde woningen vergelijkbaar met die in buitenstedelijke Vinex-wijken.

Stad	Buurt	Aantal interviews
Randstad/ diverse steden (o.a WBO 2002)		40
Amsterdam	Welgesteld stedelijk milieu (Oost. Havengeb./ Museumkwartier)	25
	Groene voormalige arbeidersbuurt (Tuindorp Nieuwendam)	7
	Multiculturele 19de eeuwse transitiewijk (Indische Buurt en Oosterparkbuurt)	21
Rotterdam	Welgesteld stedelijk milieu (Blijdorp/Stadstuinen)	15
	Multiculturele 19de eeuwse transitiewijk (Oude Westen/ Agniese buurt, Oude Noorden, Feijnoord, Schiemond)	99
Totaal		207

Over de auteurs

Dr ir Lia Karsten (1955) is gevestigd als zelfstandig onderzoeker en adviseur. Daarnaast is zij als universitair hoofddocent verbonden aan AMIDSt (Amsterdam Institute of Metropolitan and International Development Studies) van de Universiteit van Amsterdam. Haar onderzoek richt zich op thema's rond stedelijk gezinsleven, opgroeien in de stad en de betekenis van oude stadsbuurten en nieuwe vinex-wijken voor het dagelijks leven van bewoners. Zij woont in de Watergraafsmeer, Amsterdam.

Prof. ir Arnold Reijndorp (1948) is zelfstandig onderzoeker op het snijvlak van sociologie en stedenbouw. Daarnaast is hij bijzonder hoogleraar sociaalruimtelijke ontwikkelingen van nieuwe stedelijke gebieden (Han Lammersleerstoel) en docent stadsociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn onderzoek richt zich op bevolkingsontwikkeling van oude en nieuwe wijken, het publiek domein in de netwerkstad en de sociale dynamiek van nieuwe steden. Hij woont in het Oude Noorden, Rotterdam.

Dr Joke van der Zwaard (1948) is ontwikkelingspsychologe en zelfstandig onderzoekster. Haar onderzoek richt zich op sociale ongelijkheid, sociale mobiliteit en emancipatiekwesities in relatie tot wonen, opvoeding en onderwijs. Op dit moment doet zij onderzoek naar de ambities en levenswijzen van vrouwelijke huwelijksimmigranten. Zij woont in het Oude Westen, Rotterdam.

Colofon

Bestelgegevens

Deze publicatie is te downloaden via www.vrom.nl of via Postbus 51 Infolijn, telefoon 0800-8051 (gratis) onder vermelding van VROM 6177

Datum publicatie:
september 2006

Het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en de daaronder ressorterende afdelingen, diensten en personen, aanvaarden geen enkele aansprakelijkheid uit welke hoofde dan ook voor het gebruik van de in deze publicatie vermelde onderzoeksresultaten en het toepassen van de daarin beschreven gegevens, methodieken en constructies. Een ieder blijft volledig zelf aansprakelijk.

Deze publicatie beschijft het onderzoek dat in opdracht van DANS, een gezamenlijk initiatief van KNAW en NWO is uitgevoerd door Lia Karsten (Sociaal Ruimtelijk Onderzoek en Advies), Arnold Reijndorp en Joke van der Zwaard.

Het onderzoek is mogelijk gemaakt voor het Ministerie van VROM en DANS.

De omslagfoto is gemaakt door Lia Karsten.

Dit is een publicatie van: **Ministerie van VROM**
→ Rijnstraat 8 → 2515 XP Den Haag → www.vrom.nl

Ministerie van VROM →

staat voor ruimte, wonen, milieu en rijksgebouwen. Beleid maken, uitvoeren en handhaven.

Nederland is klein. Denk groot.

